

DGAPbericht

Forschungsinstitut der
Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik

N° 12

Jahreskonferenz des Deutsch-Tschechischen Gesprächsforums, Erfurt 2007

Identität und Lebensstile von Deutschen und Tschechen in
einem Europa der Migration, Integration und Multikulturalität

Výroční konference Česko-německého diskusního fóra, Erfurt 2007

Identita a životní styl Čechů a Němců
v Evropě migrace, integrace a multikulturality

DGAP

Deutsche Gesellschaft
für Auswärtige Politik e.V.

Jahreskonferenz des Deutsch-Tschechischen Gesprächsforums

Identität und Lebensstile von
Deutschen und Tschechen in einem Europa
der Migration, Integration und Multikulturalität

Erfurt, 5.–7. Oktober 2007

Veranstaltungsorte:
Rathaus der Stadt Erfurt
ComCenter Brühl
Thüringer Staatskanzlei

Výroční konference Česko-německého diskusního fóra

Identita a životní styl Čechů a Němců v Evropě
migrace, integrace a multikulturality

Erfurt, 5.–7. října 2007

Místa konání:
Radnice města Erfurtu
ComCenter Brühl
Durynská státní kancelář

Finanziert aus Mitteln des
Deutsch-Tschechischen Zukunftsfonds

Podpořeno z prostředků
Česko-německého fondu budoucnosti

Konferenzorganisation:

Organizátoři konference:

DGAP

Deutsche Gesellschaft
für Auswärtige Politik e.V.

Česko-německé diskusní fórum bylo založeno 27. prosince 1997 na základě Česko-německé deklarace ze dne 21. ledna 1997. Má za úkol pečovat o česko-německý dialog, a to za účasti všech kruhů majících zájem o blízké a dobré česko-německé partnerství.

Těžištěm práce diskusního fóra je pořádání každoročních konferencí, při nichž jsou za účasti české a německé veřejnosti, obzvláště pak i mladé generace, diskutována témata související s česko-německými vztahy, a to na pozadí partnerství obou zemí v Evropské unii. Česko-německé diskusní fórum je financováno z prostředků Česko-německého fondu budoucnosti.

www.diskusniforum.org

Německá společnost pro zahraniční politiku (DGAP, Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik) je národní sítí pro německou zahraniční politiku. Jako nezávislé, nadstranické a obecně prospěšné sdružení je DGAP na všech úrovních aktivním průvodcem při utváření názorů v oblasti zahraniční politiky. Zahraniční politikové zde nacházejí platformu pro oslovení německé veřejnosti. DGAP nabízí konstruktivní i kontroverzní diskuse v rámci přednáškových akcí a konferencí, aktuální publikace prostřednictvím časopisu *Internationale Politik* a publikace svého výzkumného ústavu. DGAP pracuje na rozhraní mezi politikou, hospodářstvím, společností, vědou a médií.

V roce 2007 bylo v rámci DGAP zřízeno **Centrum pro střední a východní Evropu Nadace Roberta Bosche (Zentrum für Mittel- und Osteuropa der Robert Bosch Stiftung)**. V souladu s posláním svého zakladatele – podporou porozumění mezi národy – organizuje Centrum diskuse, semináře a projekty k aktuálnímu politickému vývoji ve střední a východní Evropě. Realizuje několik programů Nadace Roberta Bosche na podporu a vzájemné styky budoucích rozhodujících osobností a mladých vědců ze střední Evropy, východní Evropy a Německa.

www.dgap.org

Das **Deutsch-Tschechische Gesprächsforum** wurde am 27. Dezember 1997 auf der Grundlage der Deutsch-Tschechischen Erklärung vom 21. Januar 1997 gegründet. Es hat die Aufgabe, unter Beteiligung aller an einer engen und guten deutsch-tschechischen Partnerschaft interessierten Kreise den deutsch-tschechischen Dialog zu pflegen.

Schwerpunkt der Arbeit des Gesprächsforums ist die Durchführung einer jährlichen Konferenz, bei der unter Einbeziehung der deutschen und tschechischen Öffentlichkeit, insbesondere auch der jungen Generation, Themen von deutsch-tschechischer Relevanz vor dem Hintergrund der Partnerschaft beider Länder in der Europäischen Union diskutiert werden. Das Deutsch-Tschechische Gesprächsforum wird aus den Mitteln des Deutsch-Tschechischen Zukunftsfonds finanziert.

www.gespraechsforum.org

Die in Berlin ansässige **Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik e. V. (DGAP)** ist das nationale Netzwerk für deutsche Außenpolitik. Als unabhängiger, überparteilicher und gemeinnütziger Verein begleitet die DGAP aktiv und auf allen Ebenen die außenpolitische Meinungsbildung. Ausländische Politiker finden hier eine Plattform, um die deutsche Öffentlichkeit anzusprechen. Die DGAP bietet konstruktive und kontroverse Diskussionen in Vortragsveranstaltungen und Konferenzen, aktuelle Publikationen durch die Zeitschrift INTERNATIONALE POLITIK und Veröffentlichungen des Forschungsinstituts. Die DGAP arbeitet an der Schnittstelle zwischen Politik, Wirtschaft, Gesellschaft, Wissenschaft und Medien.

Im Jahr 2007 wurde an der DGAP das **Zentrum für Mittel- und Osteuropa der Robert Bosch Stiftung** gegründet. Im Sinne des Stifterauftrags der Völkerverständigung veranstaltet das Zentrum Diskussionen, Seminare und Projekte zu aktuellen politischen Entwicklungen in Mittel- und Osteuropa. Mehrere Programme der Robert Bosch Stiftung zur Förderung und Vernetzung zukünftiger Entscheidungsträger und Nachwuchswissenschaftler aus Mitteleuropa, Osteuropa und Deutschland werden durch das Zentrum betreut.

www.dgap.org

Výroční konference Česko-německého
diskusního fóra 2007:
Identita a životní styl Čechů a Němců v Evropě migrace,
integrace a multikulturality

Vydavatel a redaktor: Gereon Schuch
ve spolupráci s Julii Ciski

Berlín 2008

Jahreskonferenz des Deutsch-Tschechischen
Gesprächsforums 2007:
Identität und Lebensstile von Deutschen und Tschechen in
einem Europa der Migration, Integration und Multikulturalität

Herausgeber und Redakteur: Gereon Schuch
unter Mitarbeit von Julia Ciski

Berlin 2008

Obsah

70	Předmluva
	senátora MUDr. Ludka Seřziga a poslance Spolkového sněmu prof. Gerta Weisskirchena, předsedů rady Česko-německého diskusního fóra
72	Panel I: Transformace identity, kultury a životního stylu od roku 1989
73	Porovnání společností. Češi a Němci před a po transformaci Ing. Pavel Bratinka (fyzik, politik, podnikatel a mj. signatář Charty 77)
76	Východní Německo: věc soukromá. Proč východní Němci tolik trpí depresemi Robert Ide (vedoucí sportovní redakce deníku „Tagesspiegel“ a autor knihy „Geteilte Träume – meine Eltern, die Wende und ich“)
80	Sociálně-kulturní podmíněnost regionální variability volebních výsledků PhDr. Tomáš Lebeda, PhD. (vědecky pracovník Sociologického ústavu Akademie věd – ČR)
81	Diktatura svornosti. Sociální politika, jazyk a moc v NDR Dr. Stefan Wolle (historik, Výzkumný ústav SED-Staat při FU Berlin)
87	Panel II: Multikulturalita = migrace a integrace? Migrační skupiny v Německu a v ČR, Sintové a Romové jako národnostní menšiny ve svých rodných zemích
88	Multikulturalita – realita v Německu Bekir Alboğa, M.A. (Vedoucí referátu pro mezináboženskou a interkulturní spolupráci, Turecko-islámská unie Ústavu pro náboženství – Dítib)
92	Integrace prostřednictvím vzdělávání v etnicky segregovaných městských částech Christine Baur (diplomovaná pedagožka a sociální pracovnice na škole Eberhard-Klein-Schule v Berlíně)
95	Otázky a problémy integrace Romů v České republice Ing. Karel Holomek (předseda Společenství Romů na Moravě a šéfredaktor časopisu „Romano Hangos“)
99	Sociální začlenění etnických menšin Mgr. Milada Horáková (vedoucí výzkumná pracovnice ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí v Praze)
102	Vietnamská komunita v České republice od Sametové revoluce Cuong Phan Kien (člen předsednictva Česko-vietnamské společnosti)
104	Cesta k integraci a občanské rovnoprávnosti Romů a Sintů v Německu Romani Rose (předseda Ústřední rady německých Sintů a Romů)
	Projektové fórum
108	Prezentace organizací a iniciativ, které v rámci občanské společnosti aktivně působí v oblasti česko-německých vztahů
	Příloha
119	Stručné životopisné údaje k referujícím v panelu I
121	Stručné životopisné údaje k referujícím v panelu II

Inhaltsverzeichnis

8 Vorwort

Senator MUDr. Luděk Seřiz und Prof. Gert Weisskirchen, MdB, Ko-Vorsitzende des Beirats des Deutsch-Tschechischen Gesprächsforums

10 Panel I: Transformation von Identitäten, Kulturen und Lebensstilen seit 1989

---

11 Vergleich der Gesellschaften. Tschechen und Deutsche vor und nach der Wende

Ing. Pavel Bratinka (Physiker, Politiker, Unternehmer und u. a. Unterzeichner der Charta 77)

15 Privatsache Ost. Warum die Ostdeutschen so depressiv sind

Robert Ide (Sportchef des Tagesspiegels und Autor des Buches »Geteilte Träume – meine Eltern, die Wende und ich«)

19 Soziokulturelle Bedingungen für regionale Unterschiede des Wahlverhaltens

PhDr. Tomáš Lebeda (Wissenschaftlicher Mitarbeiter am Institut für Soziologie der Tschechischen Akademie der Wissenschaften)

21 Die Diktatur der Eintracht. Sozialpolitik, Sprache und Herrschaft in der DDR

Dr. Stefan Wolle (Historiker, Forschungsverbund SED-Staat der Freien Universität Berlin)

29 Panel II: Multikulturalität = Migration und Integration? Migrationsgruppen in Deutschland wie Tschechien, sowie Sinti und Roma als nationale Minderheiten in ihren Heimatländern

---

30 Multikulturalität – Realität in Deutschland

Bekir Alboğa, M. A. (Referatsleiter für interreligiöse und interkulturelle Zusammenarbeit, Türkisch-Islamische Union der Anstalt für Religion – DITIB)

35 Integration durch Bildung in ethnisch segregierten Stadtteilen

Christine Baur (Diplompädagogin und Schulsozialarbeiterin an der Eberhard-Klein-Schule Berlin)

39 Fragen und Probleme der Integration von Roma in der Tschechischen Republik

Ing. Karel Holomek (Vorsitzender des Verbandes der Roma in Mähren und Chefredakteur der Zeitschrift »Romano Hangos«)

43 Soziale Verankerung ethnischer Minderheiten

Mgr. Milada Horáková (Leitende Wissenschaftlerin am Prager Institut für Arbeit und Soziales)

46 Die vietnamesische Gemeinschaft in der Tschechischen Republik seit der Samtenen Revolution

Cuong Phan Kien (Vorstandsmitglied der Tschechisch-Vietnamesischen Gesellschaft)

49 Gleichstellung für Sinti und Roma als Bürger in Deutschland

Romani Rose (Vorsitzender des Zentralrats Deutscher Sinti und Roma)

Projektforum

---

53 Vorstellung von zivilgesellschaftlichen Organisationen und Initiativen, die sich im Bereich der deutsch-tschechischen Beziehungen engagieren

Anhang

---

65 Kurzbiographien der Referenten aus Panel I

67 Kurzbiographien der Referenten aus Panel II

Vorwort

Senator MUDr. Luděk Seřiz und Prof. Gert Weisskirchen, MdB,
Ko-Vorsitzende des Beirats des Deutsch-Tschechischen
Gesprächsforums

Die Jahreskonferenz des Deutsch-Tschechischen Gesprächsforums im Jahr 2007 unter dem Titel »Identität und Lebensstile von Deutschen und Tschechen in einem Europa der Migration, Integration und Multikulturalität« befasste sich mit den Auswirkungen des Systemtransformationsprozesses seit 1989 auf das Leben der Menschen in Deutschland und Tschechien. Ganz bewusst sind zwei offene Paneldiskussionen umgesetzt worden, bei denen alle Besucher der Veranstaltung die Möglichkeit hatten, sich mit persönlichen Erfahrungen einzubringen.

Im ersten Panel wurde nach bisherigen Veränderungen in den Identitäten und nach der zukünftigen Gestaltung von Lebensstilen gefragt. Dabei stellten die Panelteilnehmer fest, dass – nach einer ersten Phase der überwiegenden Nicht-auseinandersetzung mit der eigenen Vergangenheit – mit dem zeitlichen Abstand von nunmehr 18 Jahren in beiden Ländern im privaten wie öffentlichen Diskurs über die eigene Existenz im real-existierenden Sozialismus eine neue Dynamik aufkommt.

Im zweiten Panel ging es um die Frage nach dem Stand der sozialen Integration von Migrantengruppen in beiden Ländern sowie um die Rolle der Sinti und Roma als nationale Minderheiten in ihren Heimatländern. Um Antworten auf diese Frage für die beiden Nachbarstaaten näher zu kommen, haben wir ganz bewusst Vertreter der genannten Gruppen aus der Bürgergesellschaft eingeladen, um ihnen Gelegenheit zu geben, ihre Sicht der Dinge darzulegen.

Im Projektforum hatte die Bürgergesellschaft ebenfalls das Wort. Zahlreiche Initiativen verdeutlichten an ihren Ständen den hohen Stand des nichtstaatlichen Austausches zwischen unseren beiden Ländern im Jugendaustausch, in der Sprachschulung, im Sport, in kirchlicher Kooperation und auf vielen anderen Feldern. Als Beiratsvorsitzende freuen wir uns über jede Gruppe und jede Initiative, welche die Kooperation der tschechischen und der deutschen Gesellschaft in den vergangenen 18 Jahren gefördert hat. Wir können nur herzlich dafür danken und die Erfolge dieser Initiativen als Ansporn für weitere zivilgesellschaftliche Kooperation sehen. Wir verstehen es als unsere Aufgabe, diesen Initiativen ein Forum zu geben und als Ansprechpartner zur Verfügung zu stehen.

Im Namen des Beirats danken wir der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik für die erfolgreiche Ausrichtung der Jahreskonferenz. Unser Dank gilt außerdem dem Deutsch-Tschechischen Zukunftsfonds, der auch in diesem Jahr die Finanzierung der Konferenz übernommen hat.

Panel I: Transformation von Identitäten, Kulturen und Lebensstilen seit 1989

Referenten:

Ing. Pavel Bratinka (Physiker, Politiker, Unternehmer und u. a. Unterzeichner der Charta 77)

Robert Ide (Sportchef des »Tagesspiegels« und Autor des Buches »Geteilte Träume – meine Eltern, die Wende und ich«)

PhDr. Tomáš Lebeda (Wissenschaftlicher Mitarbeiter am Institut für Soziologie der Tschechischen Akademie der Wissenschaften)

Dr. Stefan Wolle (Historiker, Forschungsverbund SED-Staat der Freien Universität Berlin)

Moderation:

Klaus Brill (Korrespondent der »Süddeutschen Zeitung« in Prag)

Im Fokus dieses Panels stand die Diskussion, inwieweit die gesellschaftlichen Transformationsprozesse der vergangenen anderthalb Jahrzehnte das Leben der Menschen in Deutschland wie Tschechien verändert haben. Welche Erwartungen gab es kurz nach der Wende, was ist aus ihnen geworden und wie bewerten die Bürger heute ihre Situation? Die Einstellungen zum Europäischen Integrationsprozess und zur Europäischen Union waren weitere Aspekte, die thematisiert wurden.

Die Diskussion orientierte sich an folgenden Leitfragen:

- Wie haben sich die Lebensstile seit der Wende und dem Fall des Eisernen Vorhanges verändert, welche Bereiche sind besonders betroffen und wie werden diese Veränderungen bewertet?
- Inwiefern hat der Beitritt zur EU die Lebensumstände der Bevölkerung in Tschechien und Deutschland, hier insbesondere in den Neuen Bundesländern, beeinflusst?
- Wie könnte man das Zusammenwachsen von West und Ost fördern?

---

* Wir danken den Referenten für das Bereitstellen der Beiträge.

Vergleich der Gesellschaften. Tschechen und Deutsche vor und nach der Wende

Ing. Pavel Bratinka (Physiker, Politiker, Unternehmer und u. a. Unterzeichner der Charta 77)

Vor der Wende überwogen die Gemeinsamkeiten zwischen den Gesellschaften in der Tschechoslowakei und in der Deutschen Demokratischen Republik.

Die erste Gemeinsamkeit bestand darin, dass beide Gesellschaften in einem Zustand absoluter Regulierung lebten. Auch im freien Teil der Welt war man sich dessen bewusst, dass diese Ordnung bedeutete, dass der Einzelne weder ein moralisches noch ein sachliches Urteil über die Taten der Regierungsorgane äußern durfte – was politische Gefangenschaft bedeutet. Bekannt war ebenfalls, dass der Einzelne anderen seine Leistung nicht unter selbstbestimmten Bedingungen anbieten durfte – also wirtschaftliche Gefangenschaft. Schließlich lag die dritte Parallele darin, dass der Einzelne das Regime nicht verlassen durfte, um woanders zu leben – Gefangenschaft par excellence.

Worüber man allerdings fast nichts wusste, das war die schlimmste Seite. Es genügte nicht, über die Lügen und die Rechtlosigkeit zu schweigen, um in Ruhe leben zu können; nein, man musste dem Regime demonstrativ huldigen (»Flaggen aushängen«). Das Fehlen ausgehängter Flaggen hatte Diskriminierung, auch der eigenen Kinder, zur Folge. Der Westen kannte zwar Diktaturen, aber mitnichten dieser Art. Für viele Menschen bedeutete die Ablehnung dieser Praktiken, der Verkauf ihres »Ichs«, den Verlust ihrer Arbeitsstelle, den Verlust von Zugang zur Bildung für ihre Kinder u. ä. Die eigene Erniedrigung zu preisen bedeutet, sich ein zweites Mal zu erniedrigen. Aus dem tschechoslowakischen Militär wurden nach 1968 Offiziere beispielsweise deshalb entlassen, weil sie sich weigerten, sowjetische Aggression als brüderliche Hilfe zu akzeptieren. Welche Armee hat schon eine solche Erniedrigung erleben müssen, dass das Versprechen, Eigentum gegenüber Aggressoren zu verteidigen, mit Entlassung durch den Staat quittiert wurde, dem man eben dieses Versprechen gegeben hatte. Die Huldigungen mussten unter Bedingungen ausgesprochen werden, als schon fast alle von einander wussten, dass sie sehr wohl wissen, um was für ein Regime es sich handelt. Wie es sich anfühlt, Jahrzehnte lang ein hilfloser Zeuge dieser fulminanten Lügen zu sein, das ist etwas, womit ein Bewohner des Westens keinerlei Erfahrung hatte und hat.

Beide Gesellschaften erlebten einen blitzschnellen und friedlichen Untergang des Regimes, an den kaum jemand geglaubt hat, geschweige denn an seine Friedfertigkeit!

Pavel Bratinka

Noch über viele Jahrzehnte hinweg werden in beiden Ländern genug Zeugen leben, die sich an ihre Eindrücke bei Ausflügen ins Nachbarland erinnern. Ja, es gab Unterschiede. Ich erinnere mich an einige Dinge, die nur in der DDR zu bekommen waren – Schuhe der Marke »Salamander«, »Caro«-Zigaretten, der Geschmack einiger Wurstsorten ... Aber ansonsten war es das gleiche trostlose Grau.

Während der Wende, und vor allem nach ihr, begannen die Dinge komplizierter zu werden: Unterschiede tauchten auf.

In der ehemaligen DDR gingen die Veränderungen von Institutionen und Gesetzen auf eine ganz andere Art und Weise von statten als in der Tschechischen Republik. Von einem Tag auf den anderen dehnten gewachsene politische und wirtschaftliche Institutionen, finanzielle Ressourcen und eine große Anzahl von Mitarbeitern aus dem großen deutschen Staat einfach ihren Aktionsradius auch auf das Gebiet der DDR aus. Die BRD war der »Rettungsring« für die DDR.

Die Tschechische Republik hatte keine solche Sicherung in Form einer »normal funktionierenden tschechischen Welt«. Die tschechische Gesellschaft musste selbst, vielleicht etwas unbeholfen, passende Gesetze zur Transformation schaffen und Reformschritte unternehmen – beispielsweise die Freigabe der Preise –, ohne dass sie sich an irgendwelchen fremden Erfahrungen orientieren konnte, und zwar ohne »Netz und doppelten Boden«. Dies betraf nicht nur Reformen im Bereich der Wirtschaft, sondern auch bei Staatsorganen, politischen Parteien und Medien. Außer den Kommunisten und einer weiteren Partei, die ihr Dasein im Rahmen der so genannten »Nationalen Front« fristen durften, mussten politische Parteien aus dem Nichts entstehen. Darüber hinaus gab es nicht die Möglichkeit, von einem Tag auf den anderen Tausende von Führungskräften in der Armee, der Polizei, in Gerichten und verschiedenen Behörden auszutauschen und sie durch nicht irgendwie kompromittierte Personen zu ersetzen, die zugleich in der Lage waren, die neuen Verhältnisse zu verstehen. Beispielsweise dauerte es viele Jahre, bis Polizei und Justiz gelernt hatten, das System der Marktwirtschaft zu begreifen. All diese Faktoren führten am Ende zu Ergebnissen, die – vor allem im Bereich der wirtschaftlichen Transformation – einen gewissen üblen Beigeschmack an sich hatten. Die Ansicht ist verbreitet, dass zu viel Eigentum geplündert wurde und dass zu viele Menschen lediglich dadurch reich wurden, dass sie geschickt darin waren, in trüben Gewässern zu fischen.

Ein weiterer Unterschied bestand darin, dass die Bürger der DDR am 3. Oktober 1990 der EU und NATO ganz ohne Hürden »beitraten«. Die Tschechische Republik musste sich hingegen um die Mitgliedschaft bemühen, wobei schon allein der

Wunsch, beizutreten, Gegenstand von Diskussionen war und im Fall der EU sogar ein ganzstaatliches Referendum erforderlich machte.

Aber es kamen auch neue Gemeinsamkeiten zum Vorschein:

Die erste Gemeinsamkeit stellt das Problem mit den Nostalgikern dar: Die Existenz einer großen Anzahl von Personen, die zur Zeit des Falls des Regimes hinter

ihrem Horizont war und für die die neuen Dimensionen eher eine Quelle von Unsicherheit bedeutet als die Eröffnung neuer Möglichkeiten. Die Fehler des alten Regimes sind für sie in Vergessenheit geraten – sie spüren eine nostalgische Sehnsucht nach seinen Sicherheiten und seiner Unbeweglichkeit.

Eine weiteres Problem, das beide Gesellschaften zu lösen haben, liegt darin, mit der Vergangenheit Frieden zu schließen: Vergleicht man die Menge an Unrecht und Irrsinn, die einerseits an den Menschen in beiden Ländern verübt wurden, und betrachtet man andererseits die Anzahl der dafür bestraften Täter, so kommt man zu dem Schluss, dass der Gerechtigkeit nicht Genüge getan wurde.

Der Lebensstil und der Kampf um Werte bilden die dritte Gemeinsamkeit. Diese ist nicht nur durch persönliche, politische und wirtschaftliche Freiheit bedingt, sondern auch durch ein weiteres bemerkenswertes Zusammenspiel – gesellschaftliche Veränderungen gingen mit enormen technologischen Weiterentwicklungen

in Form des Internets, Mobiltelefonen und preiswerten Flugtickets sowie generell der Globalisierung einher. Möglichkeiten zum Aufbau und zur Pflege von Kontakten sowie der Zugang zu Informationen führen u. a. auch zur einer Vertiefung der intergenerationellen Unterschiede – diejenigen, die sich an das totalitäre System als Erwachsene erinnern (und die wissen, welche Werte ihnen geholfen haben, um ihre persönliche Ehre zu bewahren), gehören gleichzeitig allgemein zu denjenigen, die weniger bewandert darin sind, mit den Wundern der modernen Welt umzugehen. Im Gegenteil wird wahrscheinlich die jüngere Generation, die den Totalitarismus nicht mehr so lebendig vor Augen hat, eher dem Gedanken zugeneigt sein, dass sie Zeuge der Entstehung einer neuen Zivilisation mit früher ungeahnten Möglichkeiten ist, in der man die alten Werte, die dieser Zivilisation im Weg stehen, ablegen oder zumindest ändern muss.

Eben dieser Zwist um die Autorität über beständige Werte, die unabhängig davon gelten, welche politischen, wirtschaftlichen und technologischen Möglichkeiten sie verteidigen, wird meiner Ansicht nach das wichtigste gemeinsame Element unserer Identitäten darstellen.

Privatsache Ost. Warum die Ostdeutschen so depressiv sind

Robert Ide (Sportchef des Tagesspiegels und Autor des Buches »Geteilte Träume – meine Eltern, die Wende und ich«)

Was ist der Unterschied zwischen einem ostdeutschen Optimisten und einem ostdeutschen Pessimisten? Der Pessimist sagt: Schlimmer kann es nicht mehr kommen. Der Optimist sagt: Doch, doch.

Die Laune ist schlecht, dort wo mal die DDR war – das merkt jeder, der in Brandenburg oder Mecklenburg unterwegs ist und den Leuten zuhört. Und sie wird immer schlechter, glaubt man den Erhebungen fast aller sozialwissenschaftlichen Institute und den Hilferufen zahlreicher Politiker wie Matthias Platzeck oder Ex-bundeskanzler Helmut Schmidt. Die Bewohner der immer noch neuen Bundesländer fühlen sich abgekoppelt und nehmen eine weiterhin geteilte West-Ost-Realität wahr, ein Leben erster und zweiter Klasse. Die erste Klasse scheint heute für viele Ostdeutsche so weit weg zu sein wie früher die Werbewelt des Westfernsehens. In weiter Ferne, so nah.

Woher kommt diese gedrückte Stimmung? Weshalb gedeiht die Hoffnungslosigkeit zwischen Fichtelberg und Kap Arkona derart, dass die überwundene Diktatur in Erinnerungen schöngefärbte Urständ feiert? Warum ist der Osten so anders?, fragen viele Westdeutsche knapp 18 Jahre nach dem Mauerfall. Warum versteht niemand unsere Probleme?, fragen die Ostdeutschen. Die Antworten liegen so nah. Doch dazu braucht es mehr Interesse im Westen – und mehr Ehrlichkeit im Osten.

Bürger erster und zweiter Klasse. Das war einmal ein Schlagwort des Ostens gegen den Westen. Doch längst gibt es auch im Osten zwei Klassen. Die Trennlinie verläuft zwischen Gewinnern und Verlierern der Wende; die einen bauen sich neue Häuser in frisch gepflasterten Stadtvierteln, die anderen leben auf verfallenden, mit letzter Kraft in Schuss gehaltenen Bauernhöfen. Die Hecken zwischen den Grundstücken wachsen wieder höher, die Menschen dahinter beklagen den fehlenden Gemeinsinn. Die Illusion von einer Gesellschaft der Gleichen – einst von der SED verbreitet – wirkt fort.

Nicht immer, aber oft teilt sich Ostdeutschland zwischen Jung und Alt. 1,4 Millionen Menschen hat der Osten seit der Wende an den Westen verloren – gerade die jungen Menschen »machen rüber«. Die Flexiblen, die gut Gebildeten, die Frauen – sie gründen dort Familien und Firmen. Es gehen genau jene Leute, die eine Gesellschaft braucht, um Hoffnung zu schöpfen, um etwas aufzubauen. Sie hin-

Robert Ide

terlassen vergreisende Dörfer, in denen erst die Betriebe dichtmachten, dann die Kneipen. Jetzt sind die Schulen dran: Allein in Sachsen werden 800 geschlossen. Viele Westdeutsche interessiert das nicht, dabei dürfte der globale Kapitalismus das Problem bald auch in ihre Heimat tragen.

Nicht wenige der Zurückbleibenden flüchten sich in die Jammerei aus DDR-Tagen. Meckern, sich zurückziehen, nicht mehr teilnehmen, sich durch Trotz verweigern. Dieses Ritual wurde im ostdeutschen Alltag lange eingeübt. Zu DDR-Zeiten war es wichtig, das Private auszuweiten, um die eigene Freiheit zu vergrößern, um Grenzen, die der allgegenwärtige Staat gesetzt hatte, langsam zu verschieben. Das konnte schon durch Zwischentöne geschehen. Als in meiner Kindheit ein Fleischerladen in Berlin-Pankow geschlossen wurde, hing an den heruntergelassenen Rollläden ein Schild: »Wir sind umgezogen – nach gegenüber.« Doch auf der anderen Straßenseite fand sich kein Geschäft, auch in den Parallelstraßen nicht. Erst später begriff ich: Der Fleischer war in den Westen übersiedelt. Gegenüber hieß drüben.

Heute haben sich Zwischentöne erübrigt, im öffentlichen Raum wird alles direkt gesagt, gefordert, im Konflikt ausgetragen. Viele Ostdeutsche kommen damit nicht zurecht, den Parteienstreit der Berliner Republik und die Amtssprache der neuen Bürokratie verstehen sie nicht. Ansprüche klar zu formulieren und sich etwa mit der BfA um eine Kur zu streiten, das wird schnell als Demütigung empfunden. So, wie Arbeitslosigkeit eine tägliche Demütigung bleibt.

Natürlich hat die Missstimmung im Osten viel mit der Pleite der Planwirtschaft zu tun, mit dem – selbst gewählten – übergangslosen Beitritt zum Wirtschaftswunderland. Noch einmal 20 Jahre werden bis zu einem sich selbst tragenden Wirtschaftsaufschwung in Ostdeutschland vergehen – wie Wolfgang Tiefensee, »Quotenossi« in Merkels Kabinett, es vorrechnet. Immer noch verfügen ostdeutsche Haushalte nur über die Hälfte des Vermögens westdeutscher Haushalte, die Arbeitslosenquote ist doppelt so hoch. Der aktuelle Aufschwung geht an den liebevoll renovierten, aber kaum belebten Kleinstädten im Erzgebirge und der Altmark vorbei. All das ignorieren Westdeutsche gern, wenn sie fragen, wie lange sie noch Solidaritätszuschlag zahlen müssen (und dabei vergessen, dass die Ostdeutschen das auch tun).

Der Osten fühlt sich vom Westen unverstanden. Aber er versteht sich auch selbst nicht. Unsicher ziehen sich viele Menschen in ihre Privatnischen zurück, die sie sich zu DDR-Zeiten eingerichtet und nun mit neuen technischen Geräten ausgestattet haben. Erst wenn der Osten ein neues Selbstbewusstsein entwickelt und

sich damit in die Öffentlichkeit wagt, wird er nicht mehr als halber Teil eines noch nicht ganzen Landes wahrgenommen.

Bislang aber werden selbst im Privaten nicht die Fragen gestellt, die für ein solches Selbstbewusstsein nötig wären. Wie sehr die Stasi auch in die Privaträume der Menschen vordrang – was der Film »Das Leben der Anderen« eindrucksvoll gezeigt hat –, an den Gartentischen und bei Familienfesten fällt bis heute keine Wort über die 90 000 hauptamtlichen und doppelt so vielen inoffiziellen Mitarbeiter. Die Tante könnte ja dabei gewesen sein.

Um heiklen Themen zu entgehen, regen sich Jung und Alt lieber gemeinsam über die Arroganz des Westens auf: Nur so lässt sich die Illusion vom einen Osten aufrechterhalten, von dessen sozialen Werten der Westen sowieso keine Ahnung habe. Kritische Nachfragen, was früher alles nicht möglich war, fallen weg. Eingeübtes Schweigen, auch das ein Erbe des DDR-Alltags, wird von Generation zu Generation weitergegeben. Der Weggang vieler Jüngerer ist auch eine Flucht vor diesem Schweigen; vor der gebückten Haltung der Älteren, die den aufrechten Gang gelernt haben wollen, sich nun aber in der Ostalgie einrichten.

Dabei gibt es längst bekannte Wahrheiten; die Ostdeutschen müssten sie einander nur eingestehen. Wie können wir die Kinder halten?, fragen sich die Eltern in ihren Nischen. Verrate ich mit meinem Erfolg die Eltern?, fragen sich die Kinder an den Ossi-Stammtischen in Frankfurt am Main und Stuttgart, die ständig größer

werden. Doch bei Familientreffen werden diese Fragen ausgespart. Es gibt keine Gleichheit zwischen Eltern und Kindern: Hartz IV trifft auf eine kokette Form der Geldverschwendung, ein ausgedünnter öffentlicher Busverkehr auf Taxifahrten zum Biergarten. Es könnten die eigenen Eltern sein, die wegen der Praxisgebühr nicht mehr zum Arzt gehen – also besser nicht fragen. Nicht einmal Bundeskanzlerin Angela Merkel spricht öffentlich über die Zustände in ihrer Heimat.

Dass die Freiheit, die man aus eigener Kraft erlangt hat, ein Glück sein kann, auch wenn es nicht vollkommen ist – darum könnte es bei gemeinsamen Gesprächen gehen. Aber der Stolz, den Umbruch mit friedlichen Mitteln ertrugt zu haben, kommt im Selbstverständnis vieler Ostdeutscher zu kurz. Wichtiger bleibt für viele die verstörende Erfahrung, wie sie danach von Firmen, Vermietern und Krankenkassen behandelt wurden. Die Debatten um faule Arbeitslose gehen an der Realität im Osten vorbei, sie verletzen all jene, die sich von Umschulung zu Umschulung gehandelt haben. Ebenso weh tut die Erkenntnis, dass einstmalige »Helden der Arbeit« von ihren Kindern in aller Stille verlassen werden, wenn die anderswo einen Ausbildungsplatz bekommen. Zurück bleibt im besten Falle ein Stolz auf die Erfolge der Jüngeren – so schlecht kann die Erziehung dann doch nicht gewesen sein.

Das Schlimme ist: Es sind jene Ostdeutschen frustriert, die mit dem Ruf »Wir bleiben hier!« erst Reformen und dann die Reisefreiheit erzwungen haben, die mit Hämmern auf die Mauer einschlugen, um sie brockenweise nach Hause zu schleppen – und dafür in der ganzen Welt Solidarität und Applaus geerntet haben. Auch heute gibt es Proteste, doch gegen die Hartz-Gesetze demonstrieren die ostdeutschen Verlierer für sich allein – und ohne Erfolg. Die Jüngeren, die es geschafft haben und wie Westdeutsche leben, sind diesem Teil der Wahrheit zu lange ausgewichen.

Der Osten muss das Erzählen lernen. Nur so kann er sich selbst verstehen. Und sich besser verständlich machen.

Soziokulturelle Bedingungen für regionale Unterschiede des Wahlverhaltens

PhDr. Tomáš Lebeda (Wissenschaftlicher Mitarbeiter am Institut für Soziologie der Tschechischen Akademie der Wissenschaften)

Wahlergebnisse sind ein Abbild politischer Präferenzen, Launen und Standpunkte der Bürger, die sich entschließen, sich an Wahlen zu beteiligen. Unterschiede in ihrer Zusammensetzung, politischen Vorlieben und den Werten der Wähler führen zu unterschiedlichem Wahlverhalten. Dennoch können diese Unterschiede keine ausreichende Begründung für verschiedene Entscheidungen bezüglich der Wahl darstellen. Hinter ihnen stehen Determinanten, die politische Standpunkte formen: Von sozialem Status der Wähler, ihren Berufen, Einkommen, Religionszu-

Tomáš Lebeda

gehörigkeiten, familiären und sozialen Umgebungen über das politische Angebot, Charakter und Profil der einzelnen Parteien, ihrer Programme, Ideologien, den Persönlichkeiten der Parteiführer bis zu den Arten von Wahlkampagnen, dem Erfolg von Marketingstrategien etc.

Auf individueller Ebene können wir das Wahlverhalten mit Hilfe von repräsentativer soziologischer Forschung beobachten oder es auf der Grundlage regionaler Unterschiede bei statistisch erhobenen Daten untersuchen, wobei Ersteres vor allem aus den Ergebnissen der zweiten Methode hervorgeht. Regional erhobene Wahlergebnisse werden mit regionalen Parametern, die Auskunft über die Sozialstruktur der Gesellschaft geben, verglichen. Einige Erkenntnisse werden anschlie-

ßend mit den Ergebnissen aus standardisierten soziologischen Untersuchungen in Verbindung gebracht. Es zeigt sich, dass regionale Unterschiede bei der Unterstützung einzelner Parteien stark mit einer Reihe von Parametern korrelieren. Auf die Wahlergebnisse politischer Parteien haben Arbeitslosenquote, Religiosität und Religionszugehörigkeit der Bevölkerung ebenso Einfluss wie das Ausbildungsniveau und die Höhe der Einkommen, um nur einige Beispiele zu nennen. Gleichzeitig wird deutlich, dass die Unterstützung einzelner Parteien regional außerordentlich beständig ist. Ihre Beständigkeit spiegelt offensichtlich die Stabilität sozialer Strukturen einzelner Regionen wider. Konkrete Beispiele hierfür werden im Wortbeitrag genannt.

Ergebnisse der Analysen soziokultureller Relativitäten regionaler Variabilität von Wahlergebnissen, die mithilfe von regional erhobenen Daten durchgeführt wurden, werden auch durch die Ergebnisse der soziologischen Untersuchung »Tschechische Wahlstudie 2006« bestätigt. Diese Untersuchung fand nach den Wahl ins Parlament 2006 statt. Mein Beitrag bietet darum ein Bild der untersuchten Vorgänge aus der Perspektive zweier unterschiedlicher Forschungsmethoden.

Die Diktatur der Eintracht. Sozialpolitik, Sprache und Herrschaft in der DDR

Dr. Stefan Wolle (Historiker, Forschungsverbund SED-Staat der Freien Universität Berlin)

Die Welt der DDR war aus Begriffen gezimmert, die heute zum Teil vergessen sind, zum anderen Teil ein merkwürdiges Nachleben führen. Die Funktionsweise der SED-Diktatur lässt sich anhand dieser Begriffe exemplifizieren. Denn Sprache ist oft verräterisch. Sie bleibt auch in der Diktatur ein Medium, dass sich der totalen Herrschaft entzieht.

So ist es auch mit dem Begriff der Sicherheit. Keiner der Leitbegriffe der SED-Propaganda ist so doppeldeutig und verräterisch wie jener von der Sicherheit. Sicherheit meinte in der herrschenden Topologie vor allem soziale Sicherheit. Sicherheit wurde speziell im Sprachgebrauch der Funktionäre aber auch als Synonym für das Ministerium für Staatssicherheit gebraucht. Man mied die amtliche Bezeichnung ebenso wie die Abkürzung MfS, sondern sagte »die Sicherheit« oder »die Genossen von der Sicherheit«.

Aber Sicherheit meinte auch die »soziale Sicherheit«. Sie war durch die Vollbeschäftigung und die gesetzliche Pflicht zur Arbeit in gewisser Weise gegeben. An jedem Werktor hing ein Schild mit der Aufschrift: »Wir suchen aus der nichtberufstätigen Bevölkerung«. Dann folgte eine Liste von Angeboten. Es galt die Faustregel, je geringer die Qualifikation des Werktätigen, desto größer war der Bedarf. Akademiker hatten gelegentlich Schwierigkeiten, einen entsprechenden Arbeitsplatz zu finden, Hilfsarbeiter niemals. Das führte zu merkwürdigen Disproportionen in den Betrieben. Ungelernte Arbeiter verdienten oft mehr als Meister und sogar Diplom-Ingenieure. Während die soziale Sicherheit im kollektiven Gedächtnis ihren festen Platz hat, ist die Sicherheit im Sinne der allgegenwärtigen Überwachung von den Menschen in Ostdeutschland schnell vergessen worden.

Der zweite zentrale Begriff der Selbstdarstellung der DDR wie der kollektiven Erinnerung ist der der Geborgenheit. Die Obrigkeit war wie ein liebender und strafender Vater. Sie behandelte die Untertanen wie Kinder – mit Zuneigung und, wenn es sein musste, mit Strafe. Der Grundanspruch der Gesellschaft war ein pädagogischer. Am Ende sollte die »sozialistische Persönlichkeit« stehen. Nirgendwo war der »neue Mensch« präzise definiert. Doch gerade die nebulöse Begrifflichkeit öffnete der Willkür viele Möglichkeiten, unliebsame Mitglieder der Gesellschaft zu disziplinieren. Bestrafung traf gleichermaßen Abweichungen im Sozialverhalten wie im Denken. Sozialkontrolle war immer auch politische Kontrolle. Zwischen der Repression durch den Machtapparat und der Sozialkontrolle bestand eine enge Verflechtung. Die DDR bot ihren Bürgern Frieden, Geborgenheit und Sicherheit.

Stefan Wolle

Dies waren und sind die Schlüsselworte zum Verständnis der DDR. Frieden meint sowohl den Schutz durch die bewaffneten Organe und die sowjetischen Waffenbrüder als auch die innere Harmonie der Übereinstimmung von Individuum und Gesellschaft. Geborgenheit meint sowohl den Schutz durch die das Land umgebenden Mauern als auch das Eingesperrtsein. Und Sicherheit hatte die schwebende Doppeldeutigkeit von Staatssicherheit und sozialer Sicherheit. Wer die DDR und ihr Weiterleben in der ostdeutschen Mentalität verstehen will, muss sich der Ambivalenz dieser Gemütszustände stellen. Ein erheblicher Teil der Menschen hat den Umbruch von 1989/90 nicht als Befreiung empfunden, sondern als Verlust, als Demütigung, als Negierung ihrer Lebensleistung. Nach dem Ende der DDR entstand ein leerer Raum, in den unterschiedliche Ideologien und politische Kräfte einzudringen versuchen, die oft eine seltsame Mixtur bilden.

Der nächste Begriff lautet »soziale Wärme«. Im positiven Sinne wird die menschliche Wärme des Kollektivs oder der Hausgemeinschaft gerühmt, im abwertenden Sinne wird gelegentlich von der »Kuhwärme der Herde« oder von »sozialistischen Wärmestuben« gesprochen. Es hat diese größere Wärme in der DDR tatsächlich gegeben – und zwar nicht nur im metaphorischen, sondern im ganz wörtlichen Sinne. Die Neubauten – sowohl Wohnungen wie auch öffentliche Gebäude und Handelseinrichtungen – waren in der DDR in der Regel gnadenlos überheizt. Wer im Winter in warmen Sachen eine Dienststelle oder eine Versorgungseinrichtung betrat, war in Minuten schweißgebadet. Dieser Hitzeschock hatte keine ideologischen, sondern teils ökonomische, teils rein technische Gründe. In den Neubaublocks waren die Energiekosten Bestandteil der lächerlich geringen Mieten. Die Heizungen liefen also faktisch zum Nulltarif. Hinzu kam das Fehlen von Wärmeisolation in den Neubauten, die zwar von den Architekten vorgesehen waren, doch aus Kostengründen in den letzten Jahren des hektischen Neubaus von Wohnblocks zunehmend eingespart wurden. Doch selbst wer aus Gründen erhöhten Umweltbewusstseins oder ökonomischer Vernunft die Heizung drosseln wollte, hatte keine Chance. Entweder befanden sich keine Thermostate an den Heizungen oder sie waren defekt. Wer sich nach Kühle sehnte, öffnete das Fenster und heizte zusätzlich die Landschaft.

Ganz ähnlich vollzog sich die Wasserverschwendung. Warmes Leitungswasser »aus der Wand« gehörte zu den begehrten Eigenheiten der beliebten Vollkomfortwohnungen. Der Wasserpreis war ebenfalls pauschal im Mietpreis enthalten, und erst nach der Wende wurden in die Häuser schrittweise Wasseruhren eingebaut.

Als die DDR starb, wurde die DDR-Identität geboren, womit ein weiterer Begriff eingeführt ist. Ohne Wehmut von den verklungenen Tagen des Realsozialismus zu reden, gilt in weiten Kreisen der deutschen Öffentlichkeit längst als degoutant. Dabei fehlte es in den Jahren seit 1989 nicht an Aufarbeitung, Bewältigung, Aufklärung und zeitgeschichtlicher Forschung. Über zwei Enquete-Kommissionen hat sich der Deutsche Bundestag mit viel Aufwand und beachtlichem Ergebnis mit den inneren Strukturen der DDR und der Überwindung der Folgen der Diktatur beschäftigt. In den Medien nahmen und nehmen die DDR-Themen einen breiten Raum ein, und die Bücher jeglicher Couleur über den dahingegangenen Staat sind kaum noch zu zählen. Fast alle dieser Zeitungsartikel, Fernsehbeiträge und Bücher bemühen sich um eine kritische Auseinandersetzung. Trotzdem gehen diese Be-

mühungen wenigstens an einem erheblichen Teil der Betroffenen seltsam spurlos vorüber. In den ersten Jahren nach der Wende lagen in den Buchhandlungen – wenigstens in denen der ehemaligen DDR – auf einem speziellen Tisch meist ganz am Eingang griffbereit die neuesten Enthüllungsbücher über die Stasi – heute befindet sich im größten Medienkaufhaus Berlins ein launiger »Ostalgie-Shop«, wo man außer den Memoiren von Hans Modrow und Egon Krenz auch eine DDR-Fahne oder ein Honecker-Bild kaufen kann. Längst schon bedient sich selbst die Werbung der vermeintlichen oder tatsächlichen DDR-Mentalität. Und wer sollte besser die geheimen Wünsche und Sehnsüchte der Menschen kennen als die Werbefachleute und Marketingstrategen? So wird für die zu DDR-Zeiten beliebte Zigarettensorte »f 6« mit Sprüchen und Plakaten geworben, die bewusst an DDR-

typische Werte anknüpft. Gemeinsam sitzen gemütlich Kollegen beieinander und »rauchen eine« – ganz so wie es vermeintlich früher üblich war, als noch nicht der Stress und der Konkurrenzkampf bestimmten. Sogenannte »Ostprodukte« verkauft inzwischen fast jeder Supermarkt. In den Regalen stehen Spreewaldgürkchen, Radeberger Bier oder Halberstädter Würstchen.

Angesichts der Freude des Wiedererkennens wird von den alten und neuen Freunden dieser kulinarischen Köstlichkeiten gern vergessen, dass die genannten Produkte damals im Sortiment des volkseigenen Einzelhandels durchaus Seltenheitswert besaßen und eigentlich nur in den überteuerten Delikat-Geschäften zu bekommen waren. Vor allem die Partei des demokratischen Sozialismus, nunmehr

die Linke, pflegt die Erinnerung an die schönen Seiten der Diktatur. Es geht dabei kaum noch um die sozialistische Ideologie oder gar revolutionäre Träumereien. Die PDS ist längst so brav wie ihre Mitgliederschaft. In der Regel sind es ordentliche und recht durchschnittliche ältere Leute, die sich gerne treffen, um gemeinsam ihre Ressentiments zu pflegen. Die Linke ist die einzige Partei, die im Osten Deutschlands wirklich verwurzelt ist. Vielleicht ist sie überhaupt die letzte deutsche »Milieupartei«. Ihre Mitglieder und Funktionäre sind aktiv in Sozialverbänden wie der aus DDR-Zeiten überkommenen »Volkssolidarität«, bei der Organisation der Jugendweihen, an der fast so viele Kinder teilnehmen wie zu den besten Zeiten Erich Honeckers, im Kleingärtnerverein usw. Sie tun überall dort eigentlich gar nichts Böses. Weder unterwandern sie die Demokratie noch planen sie die Weltrevolution. Es geht ihnen vor allem um ihre gebrochenen Biographien. Sie wollen sich selbst und

ihren Mitmenschen beweisen, dass es wenigstens zum Teil doch höhere Ideale waren, die sie in die Reihen der Staatspartei und auf die Karriereleiter geführt hatten.

Ein seltsames, aber hochexplosives Gebräu aus sentimentaler Rückbesinnung auf die DDR, Ablehnung des Westens, Ausländerfeindlichkeit, Sehnsucht nach Gemeinschaft, Harmonie, Heimat und anderen positiven Werten macht sich breit. Seit längerer Zeit schon gehen immer wieder Meldungen über ausländerfeindliche Gewalttaten in Brandenburg und Mecklenburg-Vorpommern durch die Presse. Es beginnt mit Pöbeleien, Bedrohungen, Handgreiflichkeiten und endet mit schweren Misshandlungen und pogromartigen Hetzjagden. Viele Menschen bewegt die Frage, ob diese Atmosphäre eine Erbschaft der DDR oder ein gesamtdeutsche Phäno-

men ist. Ein Hannoveraner Kriminologe erregte mit seiner These Aufsehen, am Rechtsradikalismus in den neuen Bundesländern sei die vielgerühmte Kinderkrippe der DDR schuld. Insbesondere wären die Kleinen zu früh aufs Töpfchen gesetzt worden – und natürlich immer gemeinschaftlich. Diese Art von Kollektivgeist setze sich nun fort in den gewalttätigen Jugendbanden. Diese Theorie hat in der ehemaligen DDR einen Sturm der Entrüstung ausgelöst. Trotzdem scheint es sicher zu sein, dass Übergriffe gegen Ausländer, insbesondere gegen jene, die auch noch so aussehen, einer gewissen Akzeptanz bei einem Teil der Normalbürger sicher sein können. Das gesellschaftliche Umfeld macht die Gewalttaten erst möglich.

Die Merkwürdigkeit in den genannten Bundesländern besteht darin, dass der Ausländeranteil minimal ist. Er liegt bei einem bis zwei Prozent – ist also im Vergleich

zu westdeutschen Großstädten kaum der Rede wert. Das beliebte Denkmuster, die Ausländer nehmen den Deutschen die Arbeit weg, könnte hier eigentlich keinen Nährboden haben. Trotzdem ist die Brutalität bestimmter Jugendgruppen erschreckend. Offenbar gibt es eine tiefe Frustration gegenüber der Gesellschaft, massive soziale Bedrohungsängste und Deklassierungsgefühle. Dies hat mit dem autoritären Charakter der DDR-Gesellschaft zu tun, vor allem aber mit dem Sturz dieser Autoritäten im Herbst 1989. Der Staat und seine Symbole, der Sozialismus mit seinem ständig proklamierten ethischen Anspruch, die »bewaffneten Organe« mit ihrer hohen Wertschätzung in einer stark militarisierten Gesellschaft – all dies ist über Nacht verschwunden. Die Ikonen der Macht verschwanden, Offiziere zogen ihre Uniformen aus, hochangesehene Funktionäre wurden öffentlichen Schmähungen ausgesetzt – selbst jene, die wirtschaftlich auf die Füße fielen, werden dieses Gefühl unverdienter Demütigung nie vergessen.

Die biographischen Brüche waren hart und sie betrafen sehr viele Menschen. Nach diesem Werteverlust war es für Eltern wie für Lehrer oft schwer, noch Autorität auszuüben. Was sollte man einem Lehrer noch glauben, der im Schuljahr 1990/91 genau das Gegenteil von dem lehrte wie im Schuljahr 1989/90. Die Kinder der Gedemütigten ziehen heute mit Glatze, Bomberjacke und schwarzen Schnürstiefeln los, um »Ausländer zu klatschen«. Hinzu kommt die Arbeitslosigkeit von bis zu 25 Prozent, das Gefühl von Chancenlosigkeit und sozialem Abstieg. Das Bedürfnis, jemanden zu finden, der noch niedriger steht, ihm seine Verachtung zu zeigen, ihn zu treten und zu misshandeln, ist offenbar sehr groß. Bitter sind für die ehemaligen DDR-Bürger vor allem die Erfahrungen von sozialer Ungleichheit, Existenzangst, Arbeitslosigkeit und Deklassierung. Gerade die Arbeitslosigkeit ist für viele Menschen im Osten noch schwerer zu ertragen als im Westen. Die Arbeit war nach marxistischer Ansicht der eigentliche Motor der geschichtlichen Entwicklung. In Bronze gegossene oder in Stein gehauene Arbeitergestalten zierten und zieren die Plätze der DDR-Städte. Die Fotos der besten Arbeiter wurden öffentlich ausgehängt, zum 1. Mai und dem Tag der Republik gab es Prämien, Orden und rote Nelken. Die manuelle Tätigkeit hatte geradezu eine Aura von Heiligkeit. Hier verbanden sich protestantischer Arbeitsethos mit der kommunistischen Hochschätzung der Gemeinschaft. Nichts wurde höher geschätzt als die Verbindung von Kollektivität und Handarbeit.

Der Begriff des Kollektivs könnte als das nächste Schlagwort dienen. Er ist von ähnlicher Ambivalenz wie der Begriff der Sicherheit. Das Kollektiv war staatliche Vorgabe, erstrebtes Ideal und in ganz anderer Weise Realität. Dies hatte gute Gründe. Fast alles war schwierig im Sozialismus, fast alles schwer zu bekommen. Jedenfalls war nichts selbstverständlich, und es gab faktisch kein Produkt und kei-

ne Dienstleistung, die es immer und überall gab. Die Verhältnisse schufen eine Art Tauschgesellschaft, in der nicht nur Geld wichtig war, sondern vor allem Beziehungen, Freundschaften, Verwandte, Freunde und Kollegen. Natürlich schuf sich die Gesellschaft auch ein Wertesystem, das weitab von dem offiziell proklamierten lag und dennoch vom Sozialismus geprägt war. Die Familie, der Freundeskreis, die Kollegen hatten auch eine Schutzfunktion gegenüber der Allmacht des Staates, der Partei und der Ideologie. Im öffentlichen Raum misstraute man einander, hielt sich zurück, wenn es um Politik ging, zeigte keine übermäßige Aktivität. Im privaten Kreis dagegen wählte man sich unter sich, vertraute einander, half sich gelegentlich. Viele der in der Retrospektive als typisch sozialistisch empfundenen Verhaltensweisen haben sich als Abwehrreaktion, also gegen den sozialistischen Staat,

herausgebildet. Der Kumpel, der Arbeitskollege – wie man in der DDR sagte –, die Verwandtschaft waren ein Stück praktischer Überlebensstrategie ebenso wie ein politischer Schutzraum. Man machte gemeinsam Witze über den Sozialismus und beklauete gemeinsam den Staat. Deswegen wurde der neue Staat mit seinen strengen Rechtsnormen, den formalisierten Leistungsprinzipien, der ausufernden Bürokratie als kalt, gesichtslos und anonym empfunden. Am Arbeitsplatz zog Konkurrenz statt Kumpelei ein. Plötzlich gab es große Unterschiede zwischen Chef und Untergebenen. Die politische Freiheit kam daher mit einer großen Untertänigkeit am Arbeitsplatz. Mit der rechtlichen Gleichheit zogen soziale Rangunterschiede und Hierarchien ein. Die alte Gleichmacherei des Ostens hatte nichts mit dem politischen System zu tun. Da gab es durchaus beträchtliche Unterschiede zwischen den »Bonzen«, wie man sagte, und den einfachen Leuten. Es hatte mit

den Unvollkommenheiten des Systems zu tun. In der Warteschlange vor dem Bretterladen, dem Schild in der Kneipe »Sie werden durch die Bedienung platziert« oder gegenüber dem aufgeblasenen Kfz-Mechaniker waren bis auf einige sehr hochgestellte Funktionäre oder Westgeldbesitzer alle Menschen tatsächlich gleich. Dieses Gefühl der Gleichheit ging verloren. Es wird oft gegen die Freiheit oder die anderen Werte der Demokratie aufgewogen. Dabei ist doch das Auseinanderfallen der beiden Wertesysteme der eigentliche Inhalt der tiefen Orientierungskrise der Demokratie. Diese Krise ist kein Ostprodukt, sondern hier nur deutlicher sichtbar.

In Frankreich steht an den Verwaltungsgebäuden oft der schöne Dreiklang: Liberté, Egalité, Fraternité. Da die osteuropäische und ostdeutsche Revolution von 1989 durch viele Interpreten als weltgeschichtlicher Nachvollzug der Französischen Revolution beschrieben wird, ist es angemessen, die Resultate von 1989 an den Ansprüchen von 1789 zu messen. Die Liberté, als politische Freiheit verstanden, wird kaum in Frage gestellt. Die Egalité im rein juristischen Sinne als Gleichheit vor dem Gesetz ist durchgesetzt. Doch viele Menschen in Ost- wie in Westdeutschland fragen besorgt nach der Fraternité, die ihnen immer mehr ein Opfer von Effizienzdenken und Gewinnmaximierung zu werden scheint. Der fremde Blick aus der Perspektive der DDR-Erfahrungen kann, dort wo er nicht durch Nostalgie verschleiert ist, durchaus aufschlussreich und produktiv sein.

Panel II: Multikulturalität = Migration und Integration? Migrationsgruppen in Deutschland wie Tschechien, so- wie Sinti und Roma als nationale Minderheiten in ihren Heimatländern

Referenten:

[Bekir Alboğa](#), M.A. (Referatsleiter für interreligiöse und interkulturelle Zusammenarbeit, Türkisch-Islamische Union der Anstalt für Religion – DITIB)

[Christine Baur](#) (Diplompädagogin und Schulsozialarbeiterin an der Eberhard-Klein-Schule Berlin)

[Ing. Karel Holomek](#) (Vorsitzender des Verbandes der Roma in Mähren und Chefredakteur der Zeitschrift »Romano Hango«)

[Mgr. Milada Horáková](#) (Leitende Wissenschaftlerin am Prager Institut für Arbeit und Soziales)

[Cuong Phan Kien](#) (Vorstandsmitglied der Tschechisch-Vietnamesischen Gesellschaft)

[Romani Rose](#) (Vorsitzender des Zentralrats Deutscher Sinti und Roma)

Moderation:

[Dr. Jaroslav Šonka](#) (Journalist und Studienleiter an der Europäischen Akademie Berlin)

In Tschechien wie in Deutschland werden historische Minderheiten und moderne Migrationen sowie soziale Integrationsprozesse als gesellschaftspolitische Herausforderungen verstanden. Ziel dieses Panels war ein Austausch von Informationen über die Lage von Migranten in den beiden Ländern, insbesondere über Maßnahmen zur Verbesserung der Integration. Darüber hinaus wurde durch Erfahrungsberichte von Vertretern einiger Minderheiten herausgearbeitet, welche Faktoren bei der Integration eine entscheidende Rolle zu spielen scheinen.

Die Diskussion orientierte sich an folgenden Leitfragen:

- Wann ist Integration erreicht, wie definieren Mitglieder der Minderheiten bzw. Migrationsgruppen und der Mehrheitsgesellschaft „Integration“?
- Welchen Anteil am Integrationsprozess können nur die Betroffenen selbst übernehmen, wo ist die Mehrheitsgesellschaft gefragt und welchen Hürden begegnen beide Seiten während des Prozesses?
- An welchen Orten findet Integration hauptsächlich statt und welche Instanzen sind beteiligt?

---

* Wir danken den Referenten für das Bereitstellen der Beiträge.

Bekir Alboğa

Multikulturalität – Realität in Deutschland

Bekir Alboğa, M. A. (Referatsleiter für interreligiöse und interkulturelle Zusammenarbeit, Türkisch-Islamische Union der Anstalt für Religion – DITIB)

Multikulturalität ist eine Realität in Deutschland. Sie ist entstanden durch Migration der Kulturen, Konfessionen und Religionen. Auslöser und Ursache dieses gesellschaftlichen Wandels war die deutsche Wirtschaft, die mehr Arbeitskräfte benötigte als in Deutschland verfügbar waren. Der deutsche Staat hat diesem Wunsch und Bedürfnis entsprochen und Menschen aus diversen Ländern Europas, Asiens und Afrikas mit verschiedenen Kulturen angeworben. Diese Migrantinnen und Migranten, deren Arbeitskraft unentbehrlich war, brachten auch ihre Religion mit. Die Grundsteine einer multireligiösen Gesellschaft wurden gelegt – ob man das nun wollte oder nicht. Es entwickelte sich nicht nur eine Mehrkulturalität, sondern auch eine Multireligiosität. Neben der italienischen, spanischen, portugiesischen, serbischen, bosnischen, griechischen, später russischen kam auch die türkische Kultur. Neben serbisch-orthodoxen, griechisch-orthodoxen, syrisch-orthodoxen, später russisch-orthodoxen Konfessionen suchte auch die islamische Religion eine Heimat in Deutschland.

Seit rund 50 Jahren leben Arbeitsmigranten und ihre Nachkommen in Deutschland, doch wahrgenommen werden diese Bevölkerungsgruppen erst allmählich. Viel prägnanter waren in der Vergangenheit die Veränderungen, die mit dem Kalten Krieg und dessen Ende, mit der Wiedervereinigung und mit der Globalisierung und ihrem Grundsatz »Macht schafft Recht« einhergingen. Bis etwa in die 1980er Jahre spielte diese Migration in der Innen- oder Außenpolitik Deutschlands kaum eine Rolle, denn die Migranten wollten eines Tages doch »sowieso« zurückkehren. Als sich dies jedoch nicht bewahrheitete und diese Menschen anfangen, sich für immer in Deutschland niederzulassen, begann die Politik sie wahrzunehmen – und zwar nicht mehr nur als Arbeitskräfte, sondern als Menschen, deren Integration für die Gesellschaft eine unerwünschte Herausforderung war. Diejenigen, die in ihre Heimatländer zurückgehen wollten, wurden gezielt finanziell gefördert.

Bei den meisten Arbeitsmigranten wollte es das Schicksal aber anders: Sie sollten hier bleiben und dem »deutschen Volk« zur demokratischen Reife verhelfen. Die Erfahrungen mit Migration und Integration stärken die Demokratie und den Umgang mit einem Verfassungsstaat, der jeden Menschen gleich zu behandeln hat. Vor allem und zunächst hatten die christlich-demokratischen Parteien mit einer multireligiösen und multikulturellen Gesellschaft ernsthafte Probleme: Man musste erst eine »Leitkultur« und eine neue »deutsche Werteordnung« neben der Werteordnung der Verfassung kreieren.

Die muslimischen Migranten in Deutschland lebten bis in die 1980er Jahre unauffällig, ihre Religion praktizierten sie in ihren eigenen vier Wänden, bzw. in ihren so genannten Hinterhofmoscheen. Weder die »deutsche Gesellschaft« noch die Migranten interessieren sich für einander, weshalb letztere ihre türkische, marokkanische oder bosnische Kultur, Sprache und Tradition still und leise pflegen konnten. Als sie anfangen, ihre eigenen vier Wände zu verlassen und es wagten, durch die Errichtung von repräsentativen Gebets-, Gottes- und Gemeindehäusern innerhalb eines Moscheekomplexes sichtbar zu werden und Kopftücher zu tragen, wurden die Stimmen laut: »Ausländer raus!« Da sie nicht raus gingen und Deutschland ihre Arbeitskraft doch brauchte, wurde die Aufforderung umformuliert: »Integriert Euch, passt Euch an!«

Die Botschaft kam bei den Muslimen recht schnell an, und ihre Antwort lautete: »Wir wollen Integration zwar, aber Integration ist keine Einbahnstraße.« Sie warteten nicht, bis man ihnen eine Definition des Begriffes »Integration« präsentierte, sondern ließen sich auf einen interkulturellen und interreligiösen Dialog ein und begannen, gelebte Integrationsmodelle zu praktizieren.

Sie wehren sich gegen den pauschalen und falschen Verdacht, der Islam bedeute (heiliger) Krieg, der Islam sei gleichzusetzen mit den Taliban und Al-Khaïda. Sie wollen sich für ihre Religionszugehörigkeit und für ihre daraus entstandene Kultur nicht rechtfertigen müssen. Und sie wollen nicht, dass ihre Religion als ein Problem für die Integration angesehen wird, das es zu lösen gilt. Aus dem Willen

heraus, an dieser Situation etwas zu ändern, entstand unter anderem das Konzept der »Offenen Moschee«, das ich als Beispiel für ein Projekt zur Information über den Islam und für die Dialogbereitschaft, ja den Willen zum Dialog, näher erläutern möchte.

Das Konzept einer »Offenen Moschee« drückt die Bereitschaft und Fähigkeit aus, den begonnenen Dialog zwischen christlichen Gemeinden in der Nachbarschaft der Moschee, der Stadt Mannheim und der muslimischen Gemeinde der Yavuz Sultan Selim Moschee fortzuführen. Kurz vor der Eröffnung der Moschee wurde ich, damals Lektor für Türkei-Türkisch am Seminar für Islamwissenschaften der Universität Heidelberg, damit beauftragt, die Eröffnungsfeier mit zu gestalten und beim Islamischen Bund Mannheim als Theologischer Bildungsreferent und zweiter Imam die Fortgestaltung des christlich-islamischen Dialogs und der Integrationsarbeit zu übernehmen.

Die Bezeichnung »Offene Moschee« umfasst damit heute nicht nur die Vorstellung, dass die Türen der Moschee für die nichtmuslimischen Besucherinnen und Besucher offen sind, vielmehr drückt sie heute eine viel weitergehende und umfangreichere Vorstellung aus: Die Mehrheitsgesellschaft weiß darüber Bescheid, was in der Moschee und ihrer Gemeinde vor sich geht. Es geht um Transparenz, die notwendig ist, damit die nichtmuslimische Mehrheitsgesellschaft in Mannheim sich keine unrealistischen Ängste und Vorurteile über Moscheen, den Islam und allgemein Muslime bildet und damit ein friedliches christlich-islamisches Miteinander verhindert.

Der »Offenen Moschee« gingen zwei Vorstufen voraus: die »Gläserne Moschee« und die »Begegnungsstätte Moschee«.

Nach kurzer Zeit bekamen die Moscheeführungen den Charakter eines Begegnungsseminars. Bei Führungen durch die Moschee bekamen die Besucher nicht nur sachliche Informationen über den Islam, seine Entstehung, Geschichte, Kultur und Spiritualität sowie über die klassischen und modernen Elemente einer Moschee, sondern konnten anschließend in der Cafeteria der Moschee in einer Frage-Antwort-Runde ihre Fragen stellen und manche Ängste und Vorurteile abbauen. Gleichzeitig begegneten viele Besucher bei einem Glas Tee zum ersten Mal türkisch-muslimischen Migrantinnen.

Für die muslimisch-türkische Gemeinde barg die neue Entwicklung, zum ersten Mal zahlreiche deutsche Besucher im Gebetssaal und in der Cafeteria der Moschee zu empfangen, positive und negative Überraschungen zugleich. Negativ deswe-

gen, da sie die Moschee eigentlich nicht für die Deutschen und die Begegnung mit ihnen gebaut hatte, sondern als ein Gebets-, Zusammenkunfts- und Unterhaltungshaus für sich. Zu Deutschen hatte man höchstens auf dem Arbeitsplatz, auf der Straße oder beim Einkaufen Kontakt, dies waren die einzigen Begegnungsmöglichkeiten. Aber diese frontale Begegnung im eigenen Gebetshaus, das war unvorstellbar.

Als Reaktion auf diese Herausforderungen wurde vom Vorstand der Moschee ein Konzept erarbeitet, das im Alltag praktikabel ist. Es war eine Gratwanderung im wahren Sinne des Wortes, doch am Ende stand die »Offene Moschee«. Um diese Geburt professionell zu betreuen und das Konzept gedeihen zu lassen, wurde das Institut für deutsch-türkische Integrationsstudien und interreligiöse Arbeit e. V. gegründet.

Zum ersten Mal in der Geschichte der muslimischen Migration in der Bundesrepublik Deutschland arbeiteten von nun an zwei eingetragene, gemeinnützige und unabhängige Vereine unter einem Dach. Das Institut übernahm die Erarbeitung und Praxis des Konzeptes der »Gläsernen Moschee«, und der Islamische Bund Mannheim stellte dem Institutsteam ein Büro mit dazu notwendiger Ausstattung zur Verfügung.

Die seit 1995 angebotenen Führungen durch die Moschee, die Begegnungen in der Cafeteria sowie aktive Öffentlichkeitsarbeit und gute Kontakte zu den Medien und

der Bevölkerung ermöglichen die Integrationsarbeit in beide Richtungen. Denn selbst die damaligen deutschen Gegner der Moschee im Stadtteil und die Gemeindeglieder der Moschee, die dem Projekt »Gläserne Moschee« skeptisch gegenüber standen, konnten entweder als Freunde des Dialogs gewonnen werden oder mussten das neue Phänomen einfach so hinnehmen. Im Jahr 2002 wurde der Name zu »Offene Moschee« geändert und neben den regelmäßigen Führungen

werden zahlreiche weitere Projekte zur Förderung und Vertiefung von Integration durchgeführt. Beispielsweise die Ausbildung von Moscheeführerinnen und -führern sowie ehrenamtlichen Jugendleitern, die weiter am Konzept der »Offenen Moschee« mitarbeiten und es in ihren Moscheegemeinden kontinuierlich weiterentwickeln. Damit versuchen wir zu gewährleisten, dass auch in anderen Orten Deutschlands die Moscheen offen sind und Radikalismus auf allen Seiten der Nährboden entzogen wird.

Integration durch Bildung in ethnisch segregierten Stadtteilen

Christine Baur (Diplompädagogin und Schulsozialarbeiterin an der Eberhard-Klein-Schule Berlin)

In diesem Panel geht es um die Frage nach Beispielen gelungener Integration, wovon ich im Folgenden eingehen möchte. Seit 20 Jahren arbeite ich als Schulsozialarbeiterin an der Eberhard-Klein-Schule, einer integrierten Haupt- und Realschule in Berlin. Sie liegt im Wrangelkiez, einem so genannten Brennpunktgebiet im Ortsteil Kreuzberg, und wird inzwischen ausschließlich von Kindern mit Migrationshintergrund (MH) aus der nahen Umgebung besucht.

Christine Baur

Wie kam es zu dieser Entwicklung? Vor elf Jahren wurde in Berlin von politischer Seite die Quotierung des Anteils von Kindern nichtdeutscher Herkunft in den Klassen abgeschafft. Damit wurde einerseits eine diskriminierende Praxis abgeschafft, andererseits konnten die Schulen ihre Schülerzusammensetzung nicht mehr steuern. Gleichzeitig gingen die Schülerzahlen stark zurück, und die bildungsbewussten Eltern flüchteten aus dem Stadtteil, sodass die Schule heute überwiegend von türkischen und arabischen Kindern besucht wird.

Die Entwicklung dieser Schule steht exemplarisch für andere Schulen in Stadtteilen mit einem hohen Migrantenanteil unter der Bevölkerung. An Schulen in so genannten sozialen Brennpunktgebieten werden hohe Erwartungen an ihre Integrations- und Bildungsleistung gestellt. Dies ist eine besondere Herausforderung für die Hauptschulen. Vor allem in den Stadtstaaten Deutschlands gehören sie in der Mehrheit zu den »Hauptschulen in schwierigem Milieu« – eine Klassifizierung bei den Pisa-Studien – und werden vorwiegend von Kindern mit Migrationshintergrund aus dem Umfeld der Schulen besucht.

Bei einer homogenen Zusammensetzung der Schülerschaft mit großen sozialen Belastungsfaktoren und einem hohen Anteil an Migranten sprechen Bildungsforscher von schulischer Segregation. Die Schülerinnen und Schüler werden damit stark in ihrer Lernentwicklung beeinträchtigt, weil davon ausgegangen wird, dass sie sich stigmatisiert fühlen, wenige Leistungsanreize haben und positive Rollenbilder fehlen.

Der Bildungserfolg ist in Deutschland stark an die soziale Herkunft gekoppelt. Diese auch schon vor den Pisa-Studien bekannte Bildungsbenachteiligung hat in den letzten Jahren die Schulstrukturdebatte über die Nachteile des mehrgliedrigen Schulsystems wieder aufgerollt. Die Hauptschüler bilden mit 5% eines Jahrganges in Berlin das Schlusslicht im mehrgliedrigen Schulsystem.

Curriculare Reformen in den Hauptschulen mit den Schwerpunkten Praxis- und Berufsorientierung wurden erwirkt und manche Bundesländer haben die Hauptschule zugunsten anderer Schultypen, die mehrere Bildungsgänge zusammenfassen, abgeschafft.

Die Integrationsfrage stellt sich inzwischen nicht mehr als Frage der Eingliederung einer Minderheit in die Mehrheitsgesellschaft, da Deutschland längst ein Einwanderungsland ist und schon im Jahr 2007 in Berlin jeder zweite Schulanfänger Migrationshintergrund hat.

Armut, ein geringer Bildungsstand der Eltern und mangelnde Kenntnisse in der Verkehrssprache sind die größten Hindernisse beim Bildungserfolg und damit bei der Integration. Am Beispiel der Eberhard-Klein-Schule heißt dies, dass 89% der Eltern staatliche Transferleistungen verschiedener Art erhalten. Bei Kurzinterviews mit 90 SchülerInnen hat sich gezeigt, dass die meisten Eltern keine Ausbildung haben und arbeitslos oder prekär beschäftigt sind. Auch viele ältere Geschwister befinden sich in berufsvorbereitenden Warteschleifen, die sich über Jahre hinweg ziehen können und äußerst demotivierend wirken. Mehr als 20% dieser Jugendlichen melden sich nicht mehr beim Arbeitsamt und fallen damit aus dem staatlichen Hilfesystem heraus. Längerfristig liegt hierin ein sozialer Sprengstoff.

Viele Schulen stellen sich dieser Herausforderung, indem sie ihr Schulprogramm auf die spezielle Problematik abgestimmt entwickeln, z. B. eine intensive Sprachförderung für die Schülerinnen und Schüler anbieten und neue Wege in der Elternarbeit gehen. Sie zeigen Kooperationsbereitschaft und suchen außerschulische Partner für die Bildungs- und Erziehungsarbeit als Maßnahmen gegen die Koppelung von sozialer Herkunft und Bildungserfolg.

Elterntrainings und Elterncafés sind neben dem Einzelkontakt unterstützende und aktivierende Angebote. Mit ihnen sollen die Eltern als gemeinsame Erziehungspartner gewonnen werden. Dies ist angesichts der vielfältigen Problematiken in den Familien und zum Teil kultureller Distanz ein langer Weg. Viele Zeugnisse der SchülerInnen enthalten Verspätungen und unentschuldigte Fehltage, die der mangelnden Struktur im Tagesablauf der Kinder und Jugendlichen in der Familie zuzuschreiben sind. Sie werden zuhause nicht geweckt, weil außer ihnen keiner früh aufstehen muss, um einer geregelten Tätigkeit nachzugehen.

Die Erfolge und Misserfolge dieser Bemühungen zeigen sich spätestens beim Übergang von der Schule in den Beruf: Wie viele Schüler erhalten einen Schulabschluss, wie viele einen Ausbildungsplatz?

Die Integration in den Ausbildungs- und Arbeitsmarkt stellt die größte Hürde bei der Frage der gesellschaftlichen Integration. Welche Motivation haben die Schülerinnen und Schüler, sich anzustrengen, wenn sie im familiären Umfeld nur Arbeitslosigkeit und prekäre Beschäftigung erleben, und welche Vorbehalte gibt es bei Unternehmen, Jugendliche mit Migrationshintergrund einzustellen?

In diesem Jahr haben nur fünf von 83 SchülerInnen der Eberhard-Klein-Schule einen Ausbildungsplatz gefunden. Für alle gab es Unterstützungsangebote bei der Lehrstellensuche und der Bewerbung, die ein großer Teil der Schülerschaft auch genutzt hat. Trotz meist fehlerfreier Bewerbungsschreiben wurde selten ein Schüler zum Bewerbungsgespräch eingeladen, und es drängt sich die Frage auf, ob ein türkisch-arabisch klingender Name, Schultyp und Wohnort bereits Negativkriterien bei der Bewerberauswahl darstellen. Auf der anderen Seite hat unsere Umfrage unter ca. 50 mittelständischen Unternehmen bei der Praktik suche ergeben, dass viele kleinere Betriebe vor allem Jungen mit muslimischem Hintergrund als Praktikanten nicht mehr nehmen, weil sie Disziplinprobleme hätten und Schwierigkeiten, sich in den Betriebsablauf einzuordnen. Auch Mädchen mit Kopftüchern werden selten in Unternehmen mit Kundenkontakt genommen, da eine negative Reaktion der Kundschaft befürchtet wird.

Hier brauchen die Schulen die stärksten Partner. Denn nur die Integration in den Arbeitsmarkt und die damit verbundene Teilhabe am sozialen, politischen und wirtschaftlichen Leben ist ein Schritt in eine stabile gesellschaftliche Integration. Angesichts des anstehenden Fachkräftemangels in Deutschland und der Abnahme niedrig qualifizierter Arbeitsplätze stellt die erfolgreiche Ausbildung der Jugendlichen mit Migrationshintergrund eine wichtige Ressource für deren Chancen auf dem Arbeitsmarkt dar.

Unabdingbar ist hierfür eine durchgehende institutionelle Sprachförderung ab dem Kleinkindalter. Die Schulstruktur muss dahingehend verändert werden, dass die Schwachen nicht mehr von den Starken getrennt werden (Schulstrukturfrage). Wirtschaft und Politik müssen ihre Verantwortung für die Zukunft der Kinder und Jugendlichen in die Hand nehmen – nicht zuletzt in ihrem eigenen Interesse.

Fragen und Probleme der Integration von Roma in der Tschechischen Republik

Ing. Karel Holomek (Vorsitzender des Verbandes der Roma in Mähren und Chefredakteur der Zeitschrift »Romano Hangos«)

- Wann ist Integration erreicht? Wie definieren jeweils Angehörige von Minderheiten und der Mehrheitsgesellschaft Integration?
- Der Anteil von Immigranten am Integrationsprozess, bei dem das aktive Mitwirken der Mehrheitsgesellschaft notwendig ist, und welchen Hürden begegnen beide Seiten im Verlauf des gesamten Prozesses?
- Wo findet Integration hauptsächlich statt, und welche Instanzen sind daran beteiligt?

Karel Holomek

Erlauben Sie mir, dass ich Sie damit vertraut mache, wie der Prozess der Integration von Roma in der Tschechischen Republik stattfindet. Dieses Referat kann einen wesentlichen Beitrag liefern zum Thema der Integration der größten, aber auf ihre Art und Weise auch problematischsten Minderheit in der Tschechischen Republik – den Roma. Ich rede von einem Land, das wirtschaftlich ausreichend stabil ist, um den Integrationsprozess u. a. auch finanziell zu fördern; gleichzeitig ist es ein Land, in dem eine große Portion Intoleranz gegenüber Minderheiten im Allgemeinen und den Roma im Besonderen herrscht.

Zunächst würde ich gerne den Begriff »Integration« so definieren, wie ihn die Roma selbst auffassen und wie er durch Vertreter der Roma in der Tschechischen Republik, und nicht zuletzt auch in ganz Europa, recht deutlich definiert wird.

Also: Die Integration von Minderheiten in eine beliebige Gesellschaft wird von uns als Prozess der Akzeptanz von Regeln der jeweiligen Gesellschaft aufgefasst, mitsamt aller Rechte und Pflichten, bei gleichzeitiger Bewahrung der eigenen Identität. Kurz gesagt – ein engagierter Bürger zu sein und gleichzeitig Roma zu bleiben.

Diese Definition erscheint einfach, klar und für alle akzeptabel. Leider ist dies allerdings nicht der Fall. Von höchster politischer Stelle sind Stimmen zu hören, öffentlich und ohne Scham, laut derer sich jede Minderheit so schnell wie möglich assimilieren sollte, wenn sie in der Gesellschaft erfolgreich leben will. Dies ist unabdingbar für ihr Überleben, und ohne Erreichen dieses Zustandes wird die Minderheit nicht akzeptiert. Für die Gesellschaft ist dies bequem und sicher. Pikant an der ganzen Angelegenheit ist, dass auf den Schreibtischen der Minister schon seit dem Jahr 2000 das Programm zur Integration der Roma in die Gesellschaft liegt, das der Rat der Regierung für die Angelegenheiten der Gemeinschaft der Roma erarbeitet hat. In dem Dokument ist der Integrationsprozess so dargestellt, wie

ich bereits beschrieben habe. Nur die Rücksicht auf diesen feierlichen Augenblick und meine Höflichkeit halten mich davon ab, die Vertreter dieser Meinung aus den Reihen der Spitzenpolitiker namentlich aufzuführen.

Ein zweiter Aspekt des Integrationsprozesses ist die Sozialpolitik gegenüber den Roma und ihr gesellschaftlicher Status, der gerade bei dieser Minderheitengruppe am niedrigsten ist, und alles, was mit diesem Status zusammenhängt, also beispielsweise die Kriminalitätsrate, fehlender Anpassungswille, ein eklatanter Mangel an Wohnraum und weitere negative Auswirkungen. Dies betrifft 50 bis 60% der Bevölkerung der Roma.

Zu beobachten sind zwei Extreme:

- Das Programm zur Integration von Roma wird beschränkt auf Soziale Arbeit, meist vor Ort. Dies geht so weit, dass den Roma der Anspruch auf den Status als nationale Minderheit abgesprochen wird; in manchen akademischen Kreisen ist sogar von einer sog. Armutskultur die Rede, als ob dies die einzige Form von Kultur wäre, die die Roma anerkennen. Dieser Unsinn wird sogar an einer unserer Universitäten gelehrt, und zwar in Pilsen.
- Die gesamte Gruppe der Roma in der Tschechischen Republik wird als nicht anpassungswillige Minderheit pauschalisiert; darüber hinaus urteilen unsere Minister (Čunek) und Senatoren (Janáčková) auf eine inakzeptable Art und Weise über sie. Dabei ist allgemein bekannt, dass es auch unter Roma ausgezeichnete Profis gibt, die ebenfalls das Recht haben, sich angegriffen zu fühlen, da sie den Integrationsprozess bereits mit Bravour gemeistert haben: sie sind engagierte Bürger und pflegen dabei ihre eigene Identität. Die junge Generation der Roma wächst mit einem unglaublichen Tempo.

Beim Eintritt der Tschechischen Republik in die EU wurden gerade die ungelösten Probleme im Zusammenhang mit der Integration von Roma am nachdrücklichsten kritisiert. Die Tschechische Republik war gezwungen, sich mit diesen Problemen zumindest theoretisch auseinanderzusetzen, um ein klares Programm zur Lösung dieser Fragen im Laufe der nächsten 20 bis 30 Jahre zu erarbeiten. Dies geschah in Form des Regierungsprogramms zur Integration von Roma. Ich muss zugeben, dass die Regierung als solche gute Absichten hat, diese allerdings nicht umsetzt. Der Aufbau des Staates erlaubt es der Regierung nicht, die in diesem Programm gesammelten Ideen durch lokale und regionale Verwaltungsorgane umzusetzen. Letztere setzen die Programme oftmals ganz anders um, beispielsweise in Form von »Ghettoisierung«, da sie dafür in der Gunst der Wähler steigen.

Dies ist nicht die einzige negative Folge der mangelhaften Umsetzung des Programms zur Integration von Roma. Ich möchte nur die unzureichende Wahrnehmung des Holocaust an den Roma anführen, was durch das Nichtbefolgen des Gesetzes zur Entschädigung von Romakindern für den Zweiten Weltkrieg sichtbar wird. Von 7000 Roma, die Anträge gestellt haben, erhielten lediglich rund 200 Personen Entschädigungen. Das Gesetz war im Hinblick auf die verlangten Nachweise und Dokumente so streng, dass die meisten Antragsteller diese Vorgaben nicht erfüllen konnten. Dies lässt sich recht prägnant als institutionalisierte Unterstützung des Roma-Holocaust bezeichnen.

Besonders hervorheben möchte ich in diesem Kontext den Deutsch-Tschechischen Zukunftsfonds, dem es gelang, dem Großteil der berechtigten Anträge stattzugeben und den Geschädigten im Rahmen seines eigenen Sozialprogramms Entschädigungen zu zahlen. Es stellte sich heraus, was für eine wichtige Institution der Koordinierungsrat des Deutsch-Tschechischen Zukunftsfonds war als ein politisches Organ, das zur Überwindung von Missverständnissen zwischen den beiden Ländern beitrug, das aber auch weitere Entscheidungen beeinflusste.

Für den Augenblick lässt sich sagen, dass der Roma-Holocaust von der tschechischen Gesellschaft nicht als Teil der schmerzhaften Geschichte der gesamten Gesellschaft und ihres Befreiungskampfes wahrgenommen wird, sondern als eine Angelegenheit, die ausschließlich die Gemeinschaft der Roma betrifft. Dies wird deutlich in der seit Jahren andauernden und allen Protesten der Weltöffentlichkeit zum Trotz noch stets ungelösten Frage der Schweinezuchtanstalt in Lety bei Písek.

Ich möchte nicht, dass meine Worte wie eine Beschwerde klingen. Die Probleme, die ich angerissen habe, von denen kann man sagen, dass ich sie als normal betrachte. Sie wurden nicht gelöst und wuchsen darum im Laufe der Jahrzehnte des totalitären Regimes in der Tschechoslowakei immer weiter an; selbstverständlich können sie auch heutzutage nicht von einem Tag auf den anderen gelöst werden.

Ich nehme an, dass gerade in der Tschechischen Republik drei überaus positive Faktoren vorhanden sind, die eine zufriedenstellende Lösung der Probleme der Roma und ihre erfolgreiche Integration ermöglichen könnten. Diese Faktoren sind:

1. Eine sich allgemein gut und erfolgreich entwickelnde Demokratie, die trotz aller Unzulänglichkeiten und aller Kritik in der Lage ist, mit den Defiziten bei der Integration der Roma zurecht zu kommen und diese schrittweise zu beheben.
2. Die Tschechische Republik ist ein sich in wirtschaftlicher Hinsicht ausreichend gereiftes und dynamisches Land, das genug finanzielle Ressourcen zur Lösung dieser Probleme zur Verfügung stellen kann.
3. Die Mitgliedschaft in der EU ist der Lösung von Problemen im Zusammenhang mit der Minderheit der Roma und mit Migranten im Allgemeinen sehr förderlich – die positiven Effekte wurden bereits einige Male klar und deutlich sichtbar.

Letztendlich zeigte der Umgang mit dieser Problematik, das Zusammenspiel unterschiedlichster Meinungen und Tendenzen, in welchen Punkten die Demokratie in der Tschechischen Republik Unzulänglichkeiten aufweist. Ja, auch die Roma tragen und tragen, unbewusst, zur Entwicklung der Demokratie in der Tschechischen Republik und in ganz Europa bei. Dies ist eine überaus wohlwollende Betrachtungsweise der Gemeinschaft der Roma, die vielleicht zu einem positiveren Bild der Gesellschaft von dieser Gruppe beitragen könnte. Sie könnte auch deutlich die bisher wenig populäre Aufnahme von Migranten in unser Land ändern. Die Frage, wie sich die Tschechische Republik in diesem Fall verhält, wird einer der Gradmesser der Demokratie sein. Ich denke, dass die Lösung der Stunde für erwachsene europäische Länder ist, indirekt auch andere Länder bei ihren Bemühungen zu unterstützen.

Soziale Verankerung ethnischer Minderheiten

Mgr. Milada Horáková (Leitende Wissenschaftlerin am Prager Institut für Arbeit und Soziales)

Soziale Integration verstehen wir als multidimensionalen Prozess des Hineinwachsens des Individuums in breitere soziale Strukturen (soziale Gruppen) einer gegebenen Gesellschaft und Kultur. Die Begriffe der sozialen Integration oder sozialen Exklusion haben zwei verschiedene Bedeutungsebenen; sie bezeichnen nicht nur das Ausmaß an Unterschieden zwischen Individuen und Gruppen, sondern bewerten gleichzeitig positive oder negative Entwicklungen.

Soziale Integration, genauso wie soziale Exklusion, hat immer eine bestimmte Richtung. Für gewöhnlich bedeutet Integration Verwurzelung in einer Mehrheitsgesellschaft (majoritäre Gesellschaft), die einen bestimmten Komplex gesellschaftlicher Werte, Normen und Verhaltensmuster teilt. Integrationsprozesse gehen einher mit Bemühungen, die darauf abzielen, die Identität der Minderheit zu erhalten, wobei beide Entwicklungen sowohl von der Mehrheitsgesellschaft als auch von den Minderheiten unterstützt werden und gegenläufig wirken können, was bei Angehörigen von Minderheiten zu inneren Konflikten führen kann. Prestige, die eigene Position innerhalb einer sozialen Struktur und gesellschaftliche Kontakte spielen beim Prozess der Integration oder Exklusion eine sehr wichtige Rolle.

Elemente verschiedener Kulturen können gegenseitig kompatibel sein oder parallel existieren, aber einige sind, im Rahmen eines Staates, nicht vereinbar. Entscheidendes Kriterium ist das Maß an Übereinstimmung im Hinblick auf grundsätzliche Werte und Normen, die in Form von den Gesetzen eines Staates oder einer Gemeinschaft kodifiziert werden. Integrationsprozesse haben nicht nur eine breitere, gesellschaftliche Ebene, sondern auch eine individuelle, die Auskunft erteilt über den Grad an Identifikation des Einzelnen mit seiner sozialen Umgebung und ihren Werten. Was einem außenstehenden Betrachter als Zustand sozialer Exklusion erscheint, muss vom Einzelnen subjektiv nicht als solcher aufgefasst und erlebt werden.

Prozesse sozialer Integration oder Exklusion ethnischer Minderheiten können in vier grundlegenden Dimensionen analysiert werden: (1) sozio-ökonomisch; (2) kulturell; (3) juristisch und politisch sowie (4) anhand der Haltung der gastgebenden Gesellschaft gegenüber Immigranten.

Die geistige Verfassung und das Verhalten des Einzelnen werden direkt durch seine persönlichen Erfahrungen beeinflusst, die er im Kontakt mit seiner Umgebung

Milada Horáková

macht. Das Individuum erlernt im Laufe seiner Erziehung die Bedeutung seines Verhaltens, der gesprochenen und geschriebenen Sprache, der Gesten sowie festgelegter Verhaltensmuster. Das Annehmen gesellschaftlicher Normen und Werte ist Bedingung für die Akzeptanz des Einzelnen durch Angehörige der Gesellschaft und Voraussetzung für normalen Kontakt mit Menschen. Der Einzelne lernt anhand von gesellschaftlichen Normen und Rollen, aber setzt diese individuell um, interpretiert und verwirklicht sie. Bis zu einem gewissen Grad übernimmt er das Wertesystem der Gesellschaft, konfrontiert es aber gleichzeitig mit der Realität seines einzelnen Lebens. Auf dieser Grundlage bildet er ein eigenes System von Werten, das nicht notwendigerweise mit dem der Mehrheitsgesellschaft übereinstimmen muss.

Normen und Werte einer Kultur oder Subkultur, mit der sich das Individuum identifiziert, bilden die Integrität seiner geistigen Welt. Verinnerlichte Werte, die Grundlage der inneren Haltung sind, lassen sich nur sehr mühsam, wenn überhaupt, verändern. Kein Mensch kann die Kultur, in die er sozialisiert wurde, komplett verlassen und sie wie lästigen Ballast abwerfen. Er kann neue kulturelle Normen und Werte, die nicht in Konflikt zu seinen ursprünglichen kulturellen Parametern stehen, sehr wohl akzeptieren, aber tief verinnerlichte Strukturen, die seine Persönlichkeit ausmachen, können nicht aufgegeben werden.

Angehörigen ethnischer Minderheiten jüngerer Generation, die in einer anderen Mehrheitsgesellschaft leben, fällt es schwer, ihre ursprüngliche Kultur zu bewahren – selbst wenn von Seiten der Mehrheitsgesellschaft kein Druck zur Assimilation ausgeübt wird. Minderheiten nähern sich für gewöhnlich der Kultur der Mehrheitsgesellschaft an. Der Integrationsprozess kultureller und ethnischer Minderheiten ist in verschiedene Etappen gegliedert. Die erste Phase im Leben eines Menschen ist Akkomodation (Anpassung), die überlebensnotwendig ist. Den nächsten Schritt bildet die Adaptation, bei der der Angehörige der Minderheit den Großteil seiner eigenen Kultur bewahrt und sich nur in denjenigen Punkten der Kultur der Mehrheitsgesellschaft anpasst, ohne die er nicht erfolgreich existieren kann. Zur Integration kommt es, wenn die Kulturen der Minderheit und der Mehrheit eine funktionale Einheit bilden, in der die Mehrheitskultur überwiegt. Wird die ursprüngliche Minderheitskultur gleichzeitig abgelehnt, gerät in Vergessenheit oder geht in der Mehrheitskultur auf, gelangt man zu partieller oder kompletter Assimilation.*

---

* Neue Theorien unterscheiden zwischen (1) Integration, die die Annäherung zweier Kulturen mit Dominanz der Kultur des Gastlandes bedeutet; (2) Separation, im Fall derer die ursprüngliche Kultur bewahrt wird und gleichzeitig der Kultur des Mehrheitslandes kein Raum gewährt wird; (3) Marginalisation, also dem Verlust der ursprünglichen Kultur durch lediglich partielle Anpassung an die Kultur des Ursprungslandes; (4) Assimilation, auch Absorption genannt, in die Kultur des aufnehmenden Landes und die Aufgabe der ursprünglichen Kultur (Blaschke, 1996).

Die Kultur spielt bei der Integration von Minderheiten vor allem im Erziehungs- und Bildungsprozess eine Rolle. Die Schlüsselrolle kommt einer gemeinsam gesprochenen Sprache zu (die für Verständigung vorausgesetzt wird), aber auch die Weitergabe von elementaren Werten und Normen gesellschaftlichen Zusammenlebens ist essenziell. Gleichzeitig muss die kulturelle Identität der Minderheiten bewahrt, müssen ihre Sprache und Kultur weiterentwickelt werden. Dies wird durch multikulturelle Erziehung sichergestellt, die sich darum bemüht, dass sich Angehörige verschiedener Kulturen, die in einem bestimmten Gebiet leben, verstärkt kennenlernen.

Eine gezielte Berichterstattung in den Medien kann zum Abbau von Barrieren, bedingt durch gegenseitige Unwissenheit, beitragen und mithelfen, Vorurteile gegenüber Minderheiten abzubauen. Weniger offensichtliche Seiten der Mehrheits- und Minderheitenkulturen können durch künstlerische Aktivitäten einander angenähert werden.

Cuong Phan Kien

Die vietnamesische Gemeinschaft in der Tschechischen Republik seit der Samtenen Revolution

Cuong Phan Kien (Vorstandsmitglied der Tschechisch-Vietnamesischen Gesellschaft)

In der Tschechischen Republik lebt und arbeitet die vietnamesische Gemeinschaft schon seit längerer Zeit. Bereits seit den 80er Jahren des 20. Jahrhunderts arbeiten in der Tschechischen Republik viele Vietnamesen als Arbeiter. Mit dem Fall des kommunistischen Regimes verloren im Sozialismus getroffene Absprachen zwischen den beiden Ländern an Gültigkeit; die ehemaligen vietnamesischen Arbeiter standen vor der Frage, ob sie in ihr Heimatland zurückkehren oder doch lieber ein eigenes Unternehmen gründen und mit ihrer Familie in Tschechien sesshaft werden sollten. Einige kehrten in ihr Heimatland zurück. Die Mehrheit entschloss sich jedoch dazu, einen anderen Weg zu gehen: Den mutigen und riskanten Schritt zu wagen und ein neues Leben in dem nunmehr demokratischen Land zu beginnen. Zahlreiche Vietnamesen wollten nämlich in einem Staat bleiben, bei dem sie das Gefühl hatten, dort ein gutes Leben führen zu können. Sie erkannten, dass ihnen dieses Land viele Möglichkeiten bieten kann und dass sie die Chance haben, dort sowohl Familien als auch Firmen zu gründen.

Anfangs geht es immer darum, Nahrung und das tägliche Überleben zu sichern. Wichtig war für uns dabei die Frage, ob unsere Kinder wieder eine solche Situation würden erleben müssen wie damals in Vietnam. In diesem Moment beginnt man zu zögern, ob man in seine Heimat, wo die Situation alles andere als ideal ist, zurückkehren soll oder ob man im Ausland eine Familie gründen und für sie eine Zukunft in besseren Bedingungen schaffen soll. Wenn der Einzelne vor der Entscheidung steht, sein Leben zu opfern, damit die Kinder, also die zweite Generation, ein besseres Leben haben und nicht die Erfahrungen der Eltern machen müssen, dann tut er alles dafür, dass die Kinder in einer möglichst guten Umgebung aufwachsen.

Wie allseits bekannt ist, besitzt jedes Land seine eigenen Sitten und seine Kultur. So wie man sagt, dass in jedem Tschechen ein Musiker steckt, so sagen wir, dass in jedem Vietnamesen ein Kaufmann steckt – Vietnamesen haben gewissermaßen einen siebten Sinn für Handel. Die Tatsache, dass uns die Tschechische Republik die Möglichkeit zum Ausüben von Handel gewährt, ist der Grund dafür, dass unsere Brüder diesen Weg eingeschlagen haben.

Bereits seit Beginn der 90er Jahre begegneten Vietnamesen gravierenden Problemen. Sie hatten kein Geld, um Geschäfte aufzubauen, und es war für sie alles andere als einfach, den Lebensunterhalt zu sichern. Dadurch, dass sie in der Tschechischen Republik den Status von Ausländern hatten, kamen sie nicht in den

Genuss von Zuschüssen und sozialen Transfermaßnahmen, sondern mussten sich alles mühsam auf eigene Faust selbst erarbeiten. Verständlicherweise ist die Situation einfacher, wenn man alles hat und darauf von einem anderen Gesichtspunkt schaut, als wenn man nichts zu essen hat und über keinen Platz zum Schlafen verfügt. Darüber hinaus stellte für die Vietnamesen der ersten Generation in der Tschechischen Republik die Sprachbarriere ein gravierendes Problem dar.

Ihre Situation erschwerte darüber hinaus zusätzlich die Tatsache, dass die tschechischen Bürger zu lange hinter dem »Eisernen Vorhang« des Kommunismus gelebt und keinen Kontakt zu Ausländern hatten, ihre Kultur nicht kannten und

Schwierigkeiten damit hatten, nach der politischen Wende Wege des Zusammenlebens und der Kommunikation mit einer so großen Gruppe von Personen zu finden. Aus diesem Grund fühlten die Tschechen, und fühlen bis heute, eine gewisse Vorsicht, vielleicht sogar ein Misstrauen nicht nur gegenüber Vietnamesen, sondern auch gegenüber anderen Ausländern, die nicht aus Europa stammen. Das Problem liegt jedoch auch auf vietnamesischer Seite, da viele Vietnamesen die tschechische Sprache nicht besonders gut beherrschen. Sie arbeiteten sehr viel und hart und hatten darum weder die Zeit noch die Möglichkeiten, die Sprache zu erlernen.

Dennoch kam es im Laufe der 18 Jahre, die seit der Revolution vergangen sind, zu beträchtlichen Fortschritten. Vietnamesische Kinder, vor allem diejenigen, die in der Tschechischen Republik geboren wurden, sind vollständig in die Gesellschaft integriert und helfen damit auch ihren weniger anpassungsfähigen und flexiblen

Eltern und Angehörigen. Die Tschechen ihrerseits haben begonnen, die vietnamesischer Kultur zu entdecken und haben ihre Scheu vor ihr abgelegt, viele von ihnen pflegen freundschaftliche und partnerschaftliche Verhältnisse zu ihren vietnamesischen Mitbürgern.

Vor fünf Jahren begannen wir, eigene kulturelle Aktivitäten zu organisieren; uns standen inzwischen ausreichend finanzielle Mittel zur Verfügung, um unser Neujahrsfest zu begehen. Dieses wird nicht zum selben Zeitpunkt wie in Europa gefeiert, sondern, abhängig vom Mondkalender, rund zweieinhalb Monate später. Darüber hinaus veranstalten wir zahlreiche kulturelle Feste für die tschechische Gesellschaft, damit diese die Vietnamesen, oder besser gesagt: die vietnamesische Kultur, kennenlernen können. In den letzten Jahren tauchten in den Medien zahlreiche negative Berichte über vietnamesische Geschäftsleute auf, doch leider wurde ihnen die Möglichkeit verwehrt, zu diesen selbst Stellung zu beziehen. Auf diesem Wege möchte ich darum betonen, dass wir sehr gerne in einen Dialog treten würden anstelle des derzeitigen Monologs.

Selbstverständlich findet man auch heute noch Menschen, die Vietnamesen lediglich als Arbeitskräfte ansehen, die in der Tschechischen Republik einen Ausweg aus einer schwierigen wirtschaftlichen Situation suchen. Trotzdem sind sich fast alle Tschechen darin einig, dass die vietnamesische Bevölkerungsgruppe die am wenigsten problematische und die sich am meisten Mühe gebende Minderheit in der Tschechischen Republik bildet.

Gleichstellung für Sinti und Roma als Bürger in Deutschland

Romani Rose (Vorsitzender des Zentralrats Deutscher Sinti und Roma)

Die Bundesrepublik Deutschland hat sich im Verlauf ihrer bald 60-jährigen Geschichte zu einer gefestigten Demokratie entwickelt, in der auch Minderheiten wie die Sinti und Roma ihre Anliegen gleichberechtigt vertreten können. Seit dem Beginn der Bürgerrechtsarbeit der Sinti und Roma Ende der 1970er Jahre hat es in Hinsicht auf die Anerkennung und Respektierung unserer Minderheit in vielen Bereichen von Gesellschaft und Politik positive Veränderungen gegeben. Zweifellos aber erleben Angehörige unserer Minderheit auch heute noch regelmäßig Diskriminierung und Ausgrenzung. Völlig zu recht hat die Europäische Stelle zur Beobachtung von Rassismus und Diskriminierung im Jahr 2005 festgestellt, dass Sinti und Roma in Europa die am stärksten von Diskriminierung betroffene Gruppe überhaupt sind.

Von großer Bedeutung für die Gleichstellung von Sinti und Roma in Deutschland war die erstmalige völkerrechtliche Anerkennung des nationalsozialistischen Völkermords an unseren Menschen durch Bundeskanzler Helmut Schmidt unmittelbar nach der Gründung des Zentralrats Deutscher Sinti und Roma im Jahre 1982. Ebenso grundlegend war die historische Rede des damaligen Bundespräsidenten Roman Herzog vom 16. März 1997 anlässlich der Eröffnung unseres Dokumentations- und Kulturzentrums Deutscher Sinti und Roma, in der er in Anwesenheit von über 700 Angehörigen unserer Minderheit nochmals die besondere Verantwortung der Bundesrepublik Deutschland nach dem Holocaust betonte. Von historischer Bedeutung war darüber hinaus die Anerkennung der deutschen Sinti und Roma als eine der vier nationalen Minderheiten durch die Bundesrepublik Deutschland und den Deutschen Bundestag, neben der dänischen, friesischen und sorbischen Minderheit in Deutschland. Damit wurden auch wir deutschen Sinti und Roma unter den Schutz des Rahmenübereinkommens zum Schutz nationaler Minderheiten des Europarats gestellt und als seit jeher hier beheimatete Bürger dieses Staates offiziell anerkannt. Ein Ausdruck dieser Anerkennung ist auch die Förderung des Zentralrats Deutscher Sinti und Roma und des Dokumentations- und Kulturzentrums Deutscher Sinti und Roma in Heidelberg mit zusammen 25 Mitarbeitern.

In der Arbeit des Zentralrats Deutscher Sinti und Roma bildete zunächst die Entschädigung der Holocaust-Überlebenden ein eigenes und sehr umfangreiches Kapitel. Es gab in der Zeit nach 1945 zunächst einen systematischen Ausschluss für Holocaust-Überlebende unserer Minderheit bei den Entschädigungsleistungen. Rassistische Urteile und die Praxis der damaligen Behörden bis in die siebzi-

Romani Rose

ger Jahre hinein bestimmten die Entschädigungspraxis. Vielfach wurden frühere SS-Leute aus dem Reichssicherheitshauptamt von den Entschädigungsbehörden innerhalb der Entschädigungsverfahren zur Beurteilung des Verfolgungsschicksals von Sinti und Roma herangezogen. Diese an Mordaktionen beteiligten Beamten hatten wieder ihren Platz in den Polizeibehörden der neuen Bundesrepublik gefunden. Der Zentralrat hat in mehr als 3000 Fällen im Verlaufe der letzten zwei Jahrzehnte neue Entscheidungen in den Entschädigungsverfahren bewirken und zu einem großen Teil für die Gewährung von Rentenleistungen sorgen können. Hier waren allerdings sehr viele politische Verhandlungen und die Aufarbeitung jedes einzelnen Falls durch unsere Mitarbeiter erforderlich.

Dass Diskriminierung und Rassismus gegenüber Minderheiten wie den Sinti und Roma auch heute noch eine große Herausforderung für unsere Gesellschaft und ein enormes Problem für die betroffenen Menschen darstellen, belegt eine repräsentative Umfrage des Zentralrats Deutscher Sinti und Roma unter über 500 Sinti und Roma in der Bundesrepublik vom Herbst 2006. Dabei gaben 76 Prozent der Befragten an, bei ihrer Arbeit, durch Nachbarn oder in ihrem sozialen Umfeld konkrete Erfahrungen mit Diskriminierung gemacht zu haben. 54 Prozent wurden schon einmal bei der Wohnungssuche benachteiligt, und 44 Prozent der Befragten erlebten Diskriminierung aufgrund ihrer Minderheitenzugehörigkeit bei der Bewerbung um einen Arbeitsplatz. Ausgrenzung und Benachteiligung müssen bereits die Jüngsten in der Schule erleben: 40 Prozent der Sinti und Roma berichteten in der Umfrage von solchen negativen, durch Mitschüler oder Lehrkräfte verursachten Erfahrungen ihrer Kinder. Und über 90 Prozent der Befragten brachten ihre Angst vor wachsenden Vorurteilen zum Ausdruck, die durch eine diskriminierende Berichterstattung in den Medien geschürt werden. Gleichzeitig machten mehr als 60 Prozent der Angehörigen der Mehrheitsgesellschaft in einer Emnid-Umfrage deutlich, dass sie Sinti und Roma als Nachbarn ablehnen, obwohl sie selbst keinen einzigen Angehörigen der Minderheit kennen. Vor diesem Hintergrund nimmt es nicht Wunder, wenn sich viele Sinti und Roma in die Anonymität zurückziehen.

Angesichts dieser massiven Diskriminierungen halte ich es für notwendig, dass zusätzliche konkrete Maßnahmen zur Gleichstellung von Sinti und Roma in Deutschland und in den übrigen europäischen Staaten eingeleitet werden. Zunächst einmal müssen Sinti und Roma in ihren jeweiligen Heimatländern nicht nur nach dem Gesetz, sondern auch in der politischen und gesellschaftlichen Praxis als nationale Minderheiten anerkannt werden und ebenso wie die übrigen nationalen Minderheiten den Schutz und die Förderung der verantwortlichen Regierungen erhalten. Die 70 000 deutschen Sinti und Roma sind in Deutschland eine alteingesessene nationale Minderheit mit eigener Kultur und Sprache. Sie übten bzw. üben heute

genauso in ihren Heimatorten die Berufe der Mehrheitsbevölkerung wie Arbeiter, Angestellte, Beamte, Handwerker, Künstler oder Geschäftsleute aus und hatten und haben ihren festen Platz im gesellschaftlichen Leben. Die mit dem Beginn der nationalsozialistischen Herrschaft einsetzende Aussonderung und Entrechtung von Sinti und Roma beendete für lange Zeit dieses bis dahin selbstverständliche Leben als deutsche Bürger. Durch die plakative Gleichsetzung von Sinti und Roma mit »Travellern« (»Fahrendes Volk«) oder durch die Vergleiche mit der Situation von Migranten, wie wir sie häufig in Publikationen und in Programmen internationaler Organisationen finden, wird ihre jahrhundertealte Integration in Frage gestellt.

Als nächster Punkt wäre zu nennen, dass internationale Organisationen und nationale Regierungen weitaus deutlicher als bisher in ihren Entschlüssen und in ihrer konkreten Politik zum Ausdruck bringen müssen, dass Sinti und Roma im nationalsozialistisch besetzten Europa – ebenso wie die Juden – Opfer des Holocaust geworden sind. Die Verantwortung nach dem Holocaust verpflichtet alle demokratischen Staaten zu besonderen Anstrengungen im Hinblick auf Information der Mehrheitsbevölkerung über diesen Teil der gemeinsamen Geschichte sowie zu besonderen Maßnahmen zum Schutz ihrer Sinti- und Roma-Minderheiten vor Ausgrenzung und rassistisch motivierten Übergriffen.

Ein besonderer Schwerpunkt bei der Bekämpfung von Diskriminierung sollte in Maßnahmen gegen die vorurteilschürende Berichterstattung in den Medien liegen.

Für die Zunahme von Diskriminierungen und rassistischer Gewalt gegenüber Sinti und Roma ist das Fortbestehen von Klischees und Vorurteilen über die Minderheit, die vor allem von Medien, veranlasst durch Behördenberichte, verbreitet werden, ein wesentlicher Grund. Die Europäische Union muss zur Bekämpfung solcher diskriminierender Berichterstattung für alle Mitgliedsstaaten Maßnahmen vorgeben, die insbesondere die Minderheitenkennzeichnung Beschuldigter in Behörden- und Medienberichten konkret untersagen. In diesem Zusammenhang ist auch das Internet zu nennen, dass von Neonazis in wachsendem Ausmaß für die Verbreitung ihrer rassistischen Propaganda über Sinti und Roma genutzt wird. Hier können nur staatenübergreifende Bekämpfungsmaßnahmen helfen, die von der Staatengemeinschaft im Rahmen einer internationalen Richtlinie vereinbart werden müssen.

Eine wichtige Voraussetzung für die Gleichstellung von Sinti und Roma in Europa ist die Herstellung menschenwürdiger Wohnverhältnisse für die Angehörigen der Minderheit überall dort, wo sie unter ghettoähnlichen Bedingungen ohne ausreichende Versorgung mit Wasser, Strom, Kanalisation usw. leben müssen. Dabei muss es das langfristige Ziel sein, Ghettos aufzulösen. Darüber hinaus sollten Sinti und Roma bei der Planung und Umsetzung von Infrastrukturmaßnahmen (einschließlich eigener entlohnter Arbeit / Beschäftigung) besser als bisher einbezogen werden. Darüber hinaus ist die Beendigung jeder Form von Diskriminierung oder Segregation von Sinti und Roma im Bildungswesen und ihre konsequente Förderung auch mit Hilfe von positiven Maßnahmen eine ganz zentrale Voraussetzung für eine wirkliche Gleichstellung von Sinti und Roma.

Als letzten Punkt möchte ich schließlich anführen, dass die Selbstorganisationen der Sinti und Roma bisher nicht in ausreichendem Maße bei sie betreffenden politischen Entscheidungen und in gesellschaftlichen Institutionen beteiligt sind. Repräsentanten der Minderheit sollten deshalb beispielsweise in die entsprechenden Gremien und in die Kontrollorgane für die öffentlich-rechtlichen und die privaten Medien berufen werden.

Projektforum

Im Rahmen des öffentlichen Projektforums stellten sich folgende Organisationen und Initiativen vor, die im Bereich der deutsch-tschechischen Beziehungen zivilgesellschaftlich tätig sind und sich in ihrer Arbeit mit den Themen der Konferenz beschäftigen:

Brücke/Most-Stiftung – Gemeinsam Brücken bauen!

Die Brücke/Most-Stiftung hat sich das Ziel gesetzt, die deutsch-tschechische Verständigung und Zusammenarbeit zu unterstützen und zu fördern. Mit ihren Veranstaltungen will die Stiftung ein offenes Forum für alle bieten, die ohne Vorbehalte und Vorbedingungen die interkulturelle Begegnung zwischen Deutschen und Tschechen suchen. Die unabhängige Stiftung ist operativ in vier Arbeitsbereichen tätig. Im Bereich Bildung & Begegnung unterhält sie ein Studienzentrum in Dresden, das Brücke/Most-Zentrum. Hier finden internationale Fortbildungen

Brücke/Most-Stiftung
Reinhold-Becker-Straße 5
D-01277 Dresden
Tel: +49 (0)351 433 140
info@bruecke-most-stiftung.de
www.bruecke-most-stiftung.de

und Seminare für verschiedene Zielgruppen statt. Im Arbeitsbereich Kultur finden u. a. jährlich die »Deutsch-Tschechischen Kulturtage« statt. Im Bereich Kommunikation & Vernetzung stellt die Stiftung mit Internetportalen und verschiedenen Emaillisten Informationsangebote bereit. Im Bereich Wissen sind zwei Ausstellungen entstanden: »Kde domov můj ... Wo ist meine Heimat« zur deutsch-tschechischen Geschichte im 19. und 20. Jahrhundert und die Ausstellung »Nahe, ferne Heimat« zu den Themen Zweiter Weltkrieg und Vertreibung.

Bürgerinitiative Antikomplex

Die Bürgerinitiative Antikomplex feiert im Jahre 2008 ihr zehnjähriges Jubiläum. Sie entstand im Jahr 1998, als sich einige Studenten von Prager Hochschulen zusammenfanden. Das Hauptthema war von Anfang an die tschechische Reflexion der deutschen Vergangenheit in den Böhmisches Ländern.

Bürgerinitiative
Antikomplex
Vozová 1570/4
CZ-120 00 Praha 2
Tel.: +420 221 979 212
info@antikomplex.cz
www.antikomplex.cz

Im Projekt »Das verschwundene Sudetenland« versuchen wir, jeweils mittels Paaren von Photographien, die denselben Ort in der Zeit vor der Vertreibung der Deutschen und in der Gegenwart festhalten, uns die Geschichte dieser Landschaft zu vergegenwärtigen und damit auch Fragen zu stellen, die uns bei der Entdeckung von Spuren früherer Bewohner in den Sinn kommen. Die Wanderausstellung zum Projekt ist nun im fünften Jahr unterwegs, das Buch erschien bereits in vierter Auflage.

Im Projekt »Das schwierige Erbe« sammeln wir Lebensgeschichten, die zeigen, wie außerordentlich bunt die Herkunft von zugewanderten Bewohnern des Sudetenlands bis heute ist. Darüber hinaus arbeiten wir mit einer Gruppe von Experten an einer Typologie landschaftlicher Veränderungen im Grenzgebiet seit dem Krieg. Im Rahmen des Projektes wurden zwei Bücher veröffentlicht: »Sudetendeutsche Schicksale« sowie »Veränderungen der sudetendeutschen Landschaft«.

Neben zahlreichen anderen aktuellen Projekten planen wir auch zukünftige Aktivitäten. Einer der Schwerpunkte sollte die Digitalisierung zahlreicher Quellen

zur deutschen Geschichte in Böhmen sein, mit der wir etwas zur Bewahrung des deutschen kulturellen Erbes in den Böhmisches Ländern beitragen möchten.

Collegium Bohemicum

Das Collegium Bohemicum, o.p.s. in Ústí nad Labem / Aussig ist eine gemeinnützige Gesellschaft, die sich der Geschichte des Zusammenlebens von Deutschen und Tschechen in den böhmischen Ländern widmet, Forschung auf diesem Gebiet unterstützt und für dieses Thema die breite Öffentlichkeit in Tschechien sensibilisieren möchte. Die Durchführung von verschiedensten Kulturveranstaltungen und die Ermöglichung von persönlichen Begegnungen entsprechen dem Anliegen des Collegium Bohemicum, das deutsch-tschechisches Verhältnis und das Deutschland-Bild in Tschechien mit zu gestalten. Das Collegium Bohemicum, o.p.s. versteht sich als Kooperationspartner gleichsinniger Initiativen in Tschechien und thematisch ähnlich ausgerichteten Einrichtungen im deutschsprachigen Ausland.

Collegium Bohemicum
o.p.s.
Brněnská 2
CZ-40096 Ústí nad Labem
Tel.: +420 475 282 640
Fax: +420 475 282 646
info@collegium
bohemicum.cz
www.collegium
bohemicum.cz

Das Collegium Bohemicum geht auf die Initiative einiger renommierter wissenschaftlicher Einrichtungen der Stadt Ústí nad Labem zurück – des Stadtmuseums, des Stadtarchivs, des Instituts für slawisch-germanische Studien der Universität Jan Evangelista Purkyně in Ústí nad Labem und der Gesellschaft für die Geschichte der Deutschen in Böhmen –, die sich schon viele Jahre lang mit der bewegten Geschichte der Stadt und der Region Nordböhmens befassen. Das Collegium Bohemicum hat es sich zur Aufgabe gemacht, die komplexe und vielgestaltige Geschichte der deutsch-tschechischen Beziehungen in den böhmischen Ländern insgesamt ausführlich zu untersuchen und auf verschiedenen Wegen der Öffentlichkeit zu vermitteln: mit Ausstellungen, Publikationen, Konferenzen, Vorlesungen und pädagogischen Programmen.

Deutsch-Tschechisches
Forum der Frauen e. V.
c/o Ingrid Lottenburger
Vorsitzende
Im Heidewinkel 26a
D-13626 Berlin
Tel./Fax: +49 (0)30
3182726
Ingrid.lottenburger@
t-online.de
hca-deutschesektion.de

Česko-německé fórum žen
Věra Vohlídalová
Předsedkyně
Bendlova 1130/15
CZ-46001 Liberec 1
Tel./Fax.: 00420
(0)485105222
Cn-zeny@volny.cz

Deutsch-Tschechisches Forum der Frauen e. V.

Vor zehn Jahren – 1997 – wurde die »Deutsch-Tschechische Erklärung über die gegenseitigen Beziehungen und deren künftige Entwicklung« verabschiedet – ein Jahr, nachdem in Bonn Frauen dreier Generationen auf der Basis der Beschlüsse der 1991 in Prag gegründeten Helsinki Citizens' Assembly das Forum der Frauen gegründet hatten mit dem Ziel, die Beziehungen der Menschen der Tschechischen Republik und der Bundesrepublik Deutschland zu fördern und zu vertiefen.

Es wurde ein umfangreiches Programm vereinbart. Die Mehrzahl der Begegnungen fanden in Liberec in der Bibliothek der Versöhnung statt: Alle Gespräche und Diskussionen wurden mehrsprachig dokumentiert und sind unter www.forumlingua.eu nachzulesen.

Wir arbeiten aktuell an zwei wichtigen Vorhaben:

- Im Herbst 2003 haben wir auf der Konferenz »Flucht, Vernichtung, Vertreibung in der Euroregion Neisse-Nisa-Nysa« beschlossen, Menschen dieser Region über ihr Leben in den Jahren 1938–1948 zu interviewen und die Gespräche in einem Buch speziell für Schulen bereit zu stellen. Die Stiftung »Erinnerung, Verantwortung, Zukunft« ermöglichte durch finanzielle Unterstützung die Interviews. Wir hoffen, dass wir im Laufe des Jahres 2008 die interessanten Gespräche der Öffentlichkeit vorstellen können.
- Die Mehrsprachigkeit der Bürgerinnen und Bürger ganz besonders in den Grenzgebieten ist wichtigste Voraussetzung für ein friedvolles Miteinander. In diesem Sinne haben wir uns 2006 intensiv mit der Möglichkeit der mehrsprachigen Erziehung in früher Kindheit auseinander gesetzt. Wir engagieren uns jetzt für die Einführung der Mehrsprachigkeit im Kindergarten in der Euroregion Neisse-Nisa-Nysa. Ein Anfang ist gemacht: Wir sind dabei – mit Unterstützung der Stadtverwaltung Liberec – das Zentrum »FORUM LINGUA« für die Ausbreitung der Mehrsprachigkeit mit Fokus auf die Sprachen der Nachbarn aufzubauen und haben die »Mehrsprachigen Angebote in tschechischen Kindertageseinrichtungen« – kofinanziert von der EU – in einer Broschüre veröffentlicht.

Wir freuen uns über jede Unterstützung unserer Arbeit.

Das Deutsch-tschechische
Jugendforum
Janina Trapp (deutsche
Koordinatorin)
Janina.Trapp@gmx.net

Das Deutsch-tschechische Jugendforum

Das Deutsch-tschechische Jugendforum ist eine Gruppe von 40 jungen Menschen aus der Tschechischen Republik und der Bundesrepublik Deutschland mit dem gemeinsamen Ziel, die deutsch-tschechischen Beziehungen zu verbessern

und die Zusammenarbeit zwischen beiden Ländern zu vertiefen. Durch seine Ideenvielfalt und gestützt auf einer politischen und gesellschaftlichen Basis hat dieses Gremium das Potenzial, neue Impulse für die Gesellschaft zu setzen.

Der Schwerpunkt der Arbeit liegt in der jeweils zweijährigen Projektarbeit in Arbeitsgruppen mit deutsch-tschechischen Themenschwerpunkten. Im Mittelpunkt stehen außerdem die Auseinandersetzung mit aktuellen Problemen der deutsch-tschechischen Nachbarschaft und die Erarbeitung von konkreten Lösungsmöglichkeiten.

Die Sprecher des Forums sind Mitglieder des Beirats des Deutsch-Tschechischen Gesprächsforums und finden so Eingang in den offiziellen Dialog.

Gegründet wurde das Jugendforum im Jahr 2001 als ein Projekt des Koordinierungsrats des Deutsch-Tschechischen Gesprächsforums, um den Dialog zwischen den deutschen und tschechischen Jugendlichen zu unterstützen und die Einbindung der jungen Generation in den offiziellen deutsch-tschechischen Dialog zu ermöglichen.

Europäische Jugendbildungs- und Jugendbegegnungsstätte Weimar (EJBW)

Mit Weimar verbindet man Klassik und Moderne, Weltoffenheit und Nationalismus sowie Demokratie und Diktatur. Wie an kaum einem anderen Ort in Europa lässt sich die Ambivalenz menschlicher Geschichte so deutlich aufzeigen und erleben wie in Weimar; wenige Orte fordern so zur Auseinandersetzung heraus wie diese Stadt in der Mitte Deutschlands. Ein einzigartiger Lernort. Diese Herausforderung und die damit verbunden Spannungsfelder bilden die Schwerpunkte unserer pädagogischen Arbeit.

Die EJBW versteht sich dabei nicht als ein Ort der isolierten Begegnung mit dem historischen Erbe der Stadt Weimar, sondern als ein Ort, an dem sich junge Menschen aus ganz Europa mit aktuellen gesellschaftlichen Herausforderungen und den historischen Bezügen auseinander setzen.

Unsere Bildungs- und Begegnungsstätte möchte Kinder, Jugendliche und junge Erwachsene befähigen und motivieren, ihr eigenes Leben und die Mitgestaltung der Gesellschaft in die Hand zu nehmen, um selbstbewusste, mündige und engagierte Bürger zu werden. Fragen der Demokratieentwicklung und Fragen der Gefährdung der Demokratie bilden dabei den Kernpunkt unserer Bildungsarbeit.

www.jugendforum.ahoj.info

Lenka Dušková (tschechische Koordinatorin)

ceskakoordinatorka@centrum.cz
www.forummladeze.ahoj.info

Europäische
Jugendbildungs- und
Jugendbegegnungsstätte
Weimar (EJBW)
Jenaer Str. 2/4
D-99425 Weimar
Tel.: + 49 (0)3643 827 101
Fax: +49 (0)3643 827 111
kontakt@ejbweimar.de
www.ejbweimar.de

Als Europäische Jugendbildungs- und Jugendbegegnungsstätte führen wir – orientiert an unseren inhaltlichen Schwerpunkten – internationale Begegnungen mit jungen Menschen aus Europa durch und fragen in diesem Zusammenhang auch nach der europäischen und internationalen Dimension von Demokratieentwicklung und Demokratiegefährdung.

Darüber hinaus werden für unterschiedliche Zielgruppen auch Veranstaltungen angeboten, bei denen allgemeine Themen und Fragen aus dem Bereich der Europäischen Union im Mittelpunkt stehen.

Projektleiterin:

Petra Eweleit

c/o Fachhochschule Erfurt

Altonaer Str. 25

D-99085 Erfurt

Tel.: +49 (0)361 6700 487

Fax: +49 (0)361 6700 697

eweleit@fh-erfurt.de

www.fremde-werden-freunde.de

freunde.de

»Fremde werden Freunde« – Eine Initiative für Toleranz und Gastfreundschaft in Erfurt

Das Projekt »Fremde werden Freunde« – ein gemeinsames Projekt der Universität, Fachhochschule, Stadtverwaltung Erfurt und des Thüringer Instituts für Akademische Weiterbildung e. V. wurde im Dezember 2002 in Erfurt (Thüringen) ins Leben gerufen.

Im Rahmen des Projektes »Fremde werden Freunde« werden ausländischen Studierenden, unter anderem auch aus Tschechien und der Slowakei, Paten aus der Stadt Erfurt vermittelt. Als Paten beteiligen sich Bürger aller Altersklassen und sozialen Schichten: Familien und Einzelpersonen, Berufstätige und Arbeitslose, Rentner und Jugendliche, Mitglieder verschiedener Parteien und Vereine.

In jedem Semester wird ein Begrüßungsabend organisiert, auf dem sich ausländische Studierende und Paten kennen lernen. Ein Höhepunkt für alle Beteiligten ist eine gemeinsame Exkursion pro Semester, um die Kontakte zwischen den aus-

ländischen Studierenden und ihren Erfurter Paten zu festigen sowie das Kennenlernen untereinander zu fördern. Die weitere Zeit gestalten Paten und Studierende dann selbständig entsprechend ihrer gemeinsamen Interessen. Ein regelmäßiger Treffpunkt ist der Internationale Stammtisch.

Im Mai 2006 und 2007 wurde das Projekt »Fremde werden Freunde« im Rahmen des Wettbewerbs »Aktiv für Demokratie und Toleranz« mit einem Ehrenpreis für ideenreiches und wirkungsvolles ziviles Engagement ausgezeichnet.

Koordinierungszentrum Deutsch-Tschechischer Jugendaustausch Tandem

Tandem, mit Büros in Deutschland (Regensburg) und Tschechien (Pilsen) ist die Anlaufstelle für Fragen im Zusammenhang mit deutsch-tschechischem Austausch. Tandem fördert auf deutscher Seite die außerschulischen Jugendbegegnungen zwischen deutschen und tschechischen Trägern aus Mitteln des Kinder- und Jugendplans des Bundes.

Koordinierungszentrum
Deutsch-Tschechischer
Jugendaustausch –
Tandem
Maximilianstraße 7
D-93049 Regensburg
Tel.: +49 (0)941 58557 0
Fax: +49 (0)941 58557 22
tandem@tandem-org.de
www.tandem-org.de

Die Angebote von Tandem wenden sich nicht nur an Jugendliche und junge Leute, sondern auch an LehrerInnen und Fachkräfte in der Jugendarbeit und an andere, am binationalen Kontakt interessierte Institutionen.

Neben Infoblättern zu diversen Themen, von Landeskunde bis finanzieller Förderung, halten wir auch Videos, Dokumentationen und natürlich den mittlerweile legendären Sprachführer »Do kapsy« bereit. Darüber hinaus bieten wir gerne auch persönliche und individuelle Unterstützung bei Fragen rund um deutsch-tschechische Projekte, sowohl im schulischen, als auch im außerschulischen Bereich, an.

Die von uns durchgeführten und betreuten Begegnungsprogramme reichen vom Vorschulalter (Programm »Von klein auf – Odmalicka«) über das Hospitationsprogramm »Voneinander Lernen – učít se navzájem«, die Unterstützung bei Freiwilligen Beruflichen Praktika oder den diversen Formen von Freiwilligendiensten bis hin zu Seminaren und Fortbildungen für unterschiedliche Ziel- und Altersgruppen.

Multikulturelles Zentrum
Prag
Vodičkova 36 (Palác
Lucerna)
CZ-116 02 Praha 1
Tel./Fax:
+420 296 325 345
infocentrum@centrum.cz
www.mkc.cz
www.migrationonline.cz
www.rozmanitost.cz
www.plotki.net/wie
www.migrationonline.
cz/blogs

Das Multikulturelle Zentrum in Prag

Das Multikulturelle Zentrum in Prag ist eine Nichtregierungsorganisation, die sich für Fragen im Kontext des Zusammenlebens von Menschen aus verschiedenen Kulturkreisen in der Tschechischen Republik und in anderen Teilen der Welt interessiert.

Seit unserer Gründung im Jahre 1999 haben wir unser Angebot an Initiativen im Bereich der Bildung, Kultur und Informationsvermittlung stetig erweitert. Wir organisieren Workshops, Kurse, internationale Seminare, Debatten, Filmvorführungen und Lesungen für Kinder, Studenten, Lehrer, Bibliotheksmitarbeiter und alle anderen Interessenten. Darüber hinaus verfügen wir über eine sehr gut ausgestattete öffentliche Bibliothek für Personen, die sich für Fragen der Multikulturalität interessieren, und betreiben Webseiten, die sich dem Thema Migration und multikulturellem Bibliothekswesen widmen.

Das Ziel des Projektes Migration Online ist es, den Dialog im Bereich der Migration anzuregen und internationale Vergleiche zu ermöglichen. Wie eine Vielzahl an wissenschaftlichen Forschungsergebnissen gezeigt hat, finden zwischen den Ländern Mittel- und Osteuropas viele verschiedene Formen von Migrationsbewegungen statt. Welche politischen Voraussetzungen wurden geschaffen, um Migranten zum Kommen, zum Arbeiten, zu langfristigem Aufenthalt oder zur Rückkehr nach Hause zu animieren?

Die Webseite bietet sowohl eigene als auch anderweitig erstellte Analysen an, darüber hinaus sind Interviews, Forschungsberichte und andere Informationen verfügbar, die relevante Migrationsprozesse in der Region dokumentieren. Im Rahmen des Projektes Migration Online hat das Multikulturelle Zentrum eine Anzahl kultureller Aktivitäten verwirklicht, beispielsweise die Ausstellung »Arbeit ist anderswo« oder das Blogprojekt »Out of Višegrad«.

Prager Literaturhaus deutschsprachiger Autoren

Das kulturelle Umfeld Prags und der böhmischen Länder wurde lange durch das Zusammenleben von Tschechen, Deutschen und Juden geprägt. Auf Initiative des Botschafters a. D.

František Černý, der letzten Prager deutschsprachigen Schriftstellerin Lenka Reinerová und des Germanisten Prof. Kurt Krolop wurde das Prager Literaturhaus deutschsprachiger Autoren in Form eines Stiftungsfonds gegründet, um auf diese lange

und reichhaltige Kulturtradition in den böhmischen Ländern hinzuweisen und sie wiederzubeleben. Dabei soll nicht nur Autoren wie Rilke, Werfel, Kisch, Leppin, Torberg etc. gedacht, sondern auch die zeitgenössische deutschsprachige Literatur in Prag gefördert werden.

Dank der großzügigen Unterstützung der Robert Bosch Stiftung und der Brücke / Most-Stiftung gilt das Prager Literaturhaus deutschsprachiger Autoren jetzt schon als bedeutende Plattform für regelmäßige Veranstaltungen, Gespräche und Besuche internationaler Schriftsteller.

SLOVO 21

Die Nichtregierungsorganisation SLOVO 21 wurde 1999 in Prag gegründet und ist mit verschiedenen Projekten zur Zeit vor allem im Zusammenhang mit den Roma und der Integration von in Tschechien lebenden Ausländern aktiv. Vorrangige Ziele der Organisation sind der Kampf gegen Rassismus und Xenophobie, der Schutz von Menschenrechten und ihre verstärkte Beachtung, der Aufbau von Toleranz gegenüber Minderheiten, Unterstützung bei der Bildung von Angehörigen der Roma, die Integration von in der Tschechischen Republik lebenden

Prager Literaturhaus
deutschsprachiger Autoren
Dr. Lucie Černohousová,
Projektmanagerin
Na Poříčí 12
CZ-110 00 Praha 1
Tel.: + 420 222 233 535
Fax: + 420 222 233 530
info@prager-literaturhaus.
com
www.prager-literaturhaus.com

Slovo 21
Francouzská 2
CZ-120 00 Praha 2
Tel.: +420-222 518 554
Tel/Fax: +420-222 520 037
slovo21@centrum.cz
www.slovo21.cz

Ausländern, das Herausbilden einer multikulturellen Gesellschaft und die mediale Unterstützung von Minderheiten in der Tschechischen Republik. SLOVO 21 führt gegenwärtig eine Anzahl von Projekten durch, die bedeutendsten sind: das weltweite Festival von Roma Musik KHAMORO, das Projekt EQUAL – Unterstützung von Roma in Prag im Bereich der Bildung und Erwerbstätigkeit, das Projekt »die Familie nebenan«, das zum Ziel hat, langfristig in Tschechien lebende Ausländer in die Gesellschaft zu integrieren.

SLOVO 21 ist offen für neue Ideen und Initiativen und arbeitet mit staatlichen und nichtstaatlichen Organisationen und Institutionen im In- und Ausland zusammen.

Springboard to Learning
e. V.

c/o Universität Erfurt
Elisabeth Geffers-Strübel
(Vorsitzende)
Nordhäuser Straße 63
D-99089 Erfurt
Tel.: +49 (0)361 737 16 20
Fax: +49 (0)361 737 16 24
springboard@uni-erfurt.de
[www.uni-erfurt.de/
springboard](http://www.uni-erfurt.de/springboard)

Springboard to Learning e. V.

Springboard to Learning e. V. vermittelt ausländische Inländer als Springboard-Lehrer an interessierte Schulen im Großraum Erfurt. Die Lehrkräfte aus den verschiedensten Ländern der Welt erweitern den Schulalltag und ermöglichen den Schülern, fremde Kulturen »aus erster Hand« kennenzulernen. Sie treten in einen direkten Dialog mit Menschen anderer Länder, Kulturen und Religionen. Im Vordergrund des Unterrichts stehen »hands-on materials« zum Sehen, Anfassen, Fühlen, Schmecken, Anziehen, Riechen, Hören.

Unser wichtigstes Vorhaben ist das Zusammenbringen von Menschen, die Heterogenität als Herausforderung und Zugewinn begreifen. Wir vermitteln direkte Begegnungen von Menschen verschiedener Kulturen, die im gegenseitigen Austausch neue Erfahrungen sammeln wollen. Integrationsfördernde Veranstaltungen sollen Akzeptanz, Toleranz, Offenheit wecken und unterstützen.

Staffellaufen für einen guten Zweck: 2001, 2002, 2004 und 2007 fand »Erfurt rennt – für mehr Verständnis zwischen den Kulturen« statt. Für jede absolvierte Runde um den Erfurter Dom sponserten Unternehmen oder Einzelpersonen 2,50 Euro. Mit den erlaufenen Euros wurde und wird interkultureller Unterricht finanziert, der durch den Verein »Springboard to Learning« vermittelt wird. In den Laufteams zu je fünf Läufern treffen sich Menschen verschiedensten Alters, verschiedenster Berufe, unterschiedlichster Hintergründe und Interessen, die eines eint: Sie wollen durch ihren Laufeinsatz Erfurt toleranter und weltoffener machen.

Stipendienprogramm START

Thüringer Schüler mit Migrationshintergrund können sich jährlich für START, das Schülerstipendium für begabte und engagierte Zuwandererkinder der Gemeinnützigen Hertie-Stiftung und ihrer Partner, bewerben. Im Schuljahr 2006/2007 wurden elf Stipendienplätze an Schülerinnen und Schüler der Klassenstufen 8 bis 11 vergeben.

Bewerbungen können grundsätzlich unabhängig von Nationalität, Aufenthaltsstatus und Schulform eingereicht werden. Wichtig sind Leistung, Persönlichkeit und gesellschaftliches Engagement.

Die Stipendiaten erhalten ein Bildungsgeld von 100,- € monatlich und ein Notebook mit Internetanschluss. Die ideelle Förderung erfolgt durch Beratungsangebote im Bereich der Ausbildungs-, Studien- und Lebensplanung, Bildungsseminare und Exkursionen in privatwirtschaftliche Unternehmen und öffentliche Verwaltungseinrichtungen sowie die Vermittlung von Praktika.

Start-Stiftung – ein Projekt der Gemeinnützigen Hertie-Stiftung – gemeinnützige GmbH
An der Hauptwache 11
D-60313 Frankfurt
Tel.: +49 (0)69 260 126 91 00
Fax: +49 (0)69 260 126 99 99
info@start-stiftung.de
www.start-stiftung.de

Im START-Programm werden zurzeit insgesamt rund 500 Schülerinnen und Schüler aus 65 Herkunftsländern gefördert. Das Projekt wird von rund 90 Kooperationspartnern in 14 Bundesländern – Stiftungen, Kultusministerien, Kommunen, Clubs und Privatpersonen – unterstützt.

START will Zuwandererkarrieren in Deutschland den Weg bereiten – als Ansporn zur Integration, als »Investition in Köpfe« und als Beitrag zur Toleranz unter jungen Menschen.

Kurzbiographien der Referenten aus Panel I

Ing. Pavel Bratinka wurde 1946 in Bratislava / Slowakei geboren. Er studierte an der Fakultät für atomare und technische Physik in Prag. Seine Weigerung, der kommunistischen Jugend-Union beizutreten, bedeutete das Ende seiner wissenschaftlichen Karriere. 1989 wurde Pavel Bratinka stellvertretender Vorsitzender des Auswärtigen Ausschusses des Bürgerforums und war einer der Gründer der Bürgerlichen Demokratischen Allianz. 1990 wurde er in das Parlament gewählt und dort stellvertretender Vorsitzender des Auswärtigen Ausschusses. 1993 folgte die Ernennung zum stellvertretenden Außenminister. Nach seiner Wiederwahl in das Parlament im Jahr 1996 hatte er die Funktion des Ministers ohne Portfolio mit Zuständigkeit für, unter anderem, Sicherheit, Forschung, Entwicklung sowie nationale Minderheiten inne. 1997 gab Pavel Bratinka seinen Ministerposten auf, verzichtete 1998 auf eine erneute Kandidatur und zog sich aus der Politik zurück. Ende 1998 war er Mitbegründer der »Europäischen und tschechischen Beratungsgesellschaft Eurooffice Praha-Brusel a.G.« und ist seitdem in diesem Bereich tätig.

Klaus Brill, geboren 1949 in Alsweyer/Saar, war Reporter der Nachrichtenagentur Reuters in Frankfurt und gehört seit 1983 der Redaktion der »Süddeutschen Zeitung« an. Für sie war er als Korrespondent in Frankfurt, Hamburg, Rom und Washington tätig, ehe er für vier Jahre in München die Leitung der Reportagereaktion (Seite Drei) übernahm. Seit 2005 lebt er in Prag und berichtet aus Tschechien und anderen Ländern Ostmitteleuropas.

Robert Ide, geboren 1975, ist Sportchef beim »Tagesspiegel«. Er wurde im sächsischen Marienberg geboren und ist in Berlin-Pankow aufgewachsen. Im Frühjahr dieses Jahres erschien im Luchterhand Literaturverlag sein Buch »Geteilte Träume – Meine Eltern, die Wende und ich« (www.geteilte-traeume.de).

Ph Dr. Tomáš Lebeda, Jahrgang 1976, absolvierte einen Bachelor im Bereich Humanistischer Studien in Aussig (Ústí nad Labem) und studierte anschließend in Prag Politikwissenschaften, worin er 2005 promovierte. Seit dem Jahr 2001 ist Tomáš Lebeda als wissenschaftlicher Mitarbeiter an der Tschechischen Akademie der Wissenschaften tätig, wo er sich primär mit Fragen der Werteorientierungen von Gesellschaften beschäftigt. Sein wissenschaftlicher Fokus liegt dabei auf der Analyse von Wahlverhalten und Werteorientierungen in der Gesellschaft im Kontext politischer Fragestellungen. Ein weiterer Forschungsschwerpunkt sind Wahlen und Wahlsysteme sowie ihr Einfluss auf die Bildung von Parteilandschaften. Darüber hinaus ist Tomáš Lebeda als Dozent an der Karlsuniversität in Prag tätig, wo

er Veranstaltungen über Wahlsysteme, vergleichende Politikwissenschaft und den britischen Parlamentarismus anbietet.

Dr. phil. Stefan Wolle, geboren 1950, studierte Geschichte an der Humboldt-Universität Berlin, bevor er Mitarbeiter der Akademie der Wissenschaften der DDR wurde. In den Jahren 1989/90 war er an der Auflösung des Ministeriums für Staatssicherheit (MfS, »Stasi«) beteiligt und ist seit 2001 Mitarbeiter des Forschungsverbunds SED-Staat der FU Berlin. Stefan Wolle veröffentlichte zahlreiche Bücher zur Zeitgeschichte, u. a.: »Ich liebe Euch doch alle! Befehle und Lageberichte des MfS« (1990); »Untergang auf Raten. Unbekannte Kapitel der DDR-Geschichte« (1993); »Die heile Welt der Diktatur. Herrschaft und Alltag in der DDR« (1998); »Roter Stern über Deutschland. Sowjetische Truppen in der DDR« (2001); »17. Juni 1953« (2003); »Damals in der DDR« (2004); »Aufbruch in die Stagnation. Die DDR in den sechziger Jahren« (2005); »DDR« (Fischer kompakt) (2005), 9. »Mai 1945 – Der erste Tag des Friedens« (2005), »Operation Fernsehen. Die Stasi und die Medien in Ost und West« (2007).

Kurzbiographien der Referenten aus Panel II

Bekir Alboğa, M. A., 1963 in Doğanhisar-Konya (Türkei) geboren, absolvierte dort die Islamische Oberschule und wurde als Imam und Prediger ausgebildet. Seit 1980 lebt er in Deutschland, wo er Islamwissenschaften / Arabistik, Publizistik und Kommunikationswissenschaften, Osmanistik und Altaistik an der Universität Göttingen studierte. Von 1995 bis April 2004 war er stellvertretender Imam der größten Moscheegemeinde in Mannheim und islamwissenschaftlicher Leiter des Instituts für deutsch-türkische Integrationsstudien und interreligiöse Arbeit e. V. in Mannheim. Als Islamwissenschaftler ist er seit April 2004 bei der »Türkisch-Islamischen Union der Anstalt für Religion (DITIB)« angestellt, der größten Dachorganisation der Muslime in Deutschland. Seit 2006 ist er Mitglied des Integrationsgipfels und der Deutschen Islamkonferenz der Bundesregierung, darüber hinaus wirkt er als Sprecher des Koordinationsrats der Muslime in Deutschland, des höchsten Gremiums muslimischer Spitzenverbände Deutschlands.

Christine Baur, geboren 1960 in Sigmaringen, absolvierte an der FU Berlin das Studium der Erziehungswissenschaften und schloss als Diplompädagogin ab. Seit 1988 ist sie als Schulsozialarbeiterin an der Eberhard-Klein-Schule Berlin tätig; seit 2006 hat sie einen Lehrauftrag an der Alice-Salomon-Fachhochschule Berlin. Frau Baur ist darüber hinaus seit 2004 Vereinsvorsitzende des Jugendrechtshauses Kreuzberg. Ihre beruflichen Schwerpunkte liegen im Bereich der interkulturellen Schulsozialarbeit, der Steuerung der Qualitätsentwicklung von Schulen, dem Projektmanagement und Aufbau von Kooperationen mit außerschulischen Partnern. Bei ihren Forschungsarbeiten befasst sie sich vorrangig mit Fragen ethnischer Segregation in Stadtteilen und Schulen sowie mit den Bildungschancen von Kindern mit Migrationshintergrund.

Ing. Karel Holomek wurde 1937 geboren und absolvierte ein Studium an der Militärischen Technischen Akademie in Brünn (Brno), Fachrichtung Maschinenbau. Von 1968 bis 1990 wurde er aus politischen Gründen verfolgt und im Jahr 1981 wegen Unterwanderung der Republik zu einer Gefängnisstrafe verurteilt. Von 1990 bis 1993 war Karel Holomek Mitglied des Nationalrats und 1991 Gründer des Museums für die Kultur der Roma in Brünn sowie der Nichtregierungsorganisation »Verband der Roma in Mähren«. Im Zeitraum 1993–1997, während seiner Tätigkeit als Unternehmer im Baubereich, beschäftigte er in seiner Firma ausschließlich arbeitslose Roma. In den Jahren 1997–2000 war Karel Holomek Mitglied des Rates für Menschenrechte der Tschechischen Republik, von 2000 bis 2004 dann stellvertretender Vorsitzender des Rates für Angelegenheiten der Roma. Seit 1999 fungiert er als Chefredakteur der 14-tägig erscheinenden Zeit-

schrift »Romano Hangos« (Stimme der Roma) und war von 1997 bis 2000 Mitglied des Koordinierungsrates des Deutsch-Tschechischen Gesprächsforums. Derzeit ist Karel Holomek Mitglied des Board of Directors des European Roma Rights Centre in Budapest und engagiert sich in selbiger Funktion beim Brussels European Information Office.

Mgr. Milada Horáková schloss 1970 das Studium der Kulturosoziologie am Institut für Sozialwissenschaften und Journalismus der Karlsuniversität Prag ab. Ihre Schwerpunkte liegen im Bereich sozialwissenschaftlicher Forschung und Dokumentation von Massenmedien, Soziologie der Personalentwicklung, Personalmanagement, Arbeitslosigkeit und illegale Beschäftigung von Ausländern. Darüber hinaus forscht sie zu Fragen der Alterung der Gesellschaft, Obdachlosigkeit, Arbeitsmigration und der Integration von Ausländern sowie der Minderheitenpolitik der Tschechischen Republik. Sie arbeitet als Wissenschaftlerin am Prager Institut für Arbeit und Soziales. Aktuell widmet sich Milada Horáková Arbeit primär Fragen der Arbeitsmigration von Ausländern und Integration der Familien von Einwanderern. Sie ist Autorin zahlreicher Publikationen und Herausgeberin des jährlichen Berichts »Entwicklung der Arbeitsmigration in der Tschechischen Republik« sowie des halbjährlichen Bulletins »Internationale Arbeitsmigration in der Tschechischen Republik«.

Cuong Phan Kien wurde 1979 in Hanoi, Vietnam, geboren und kam 1993 in die Tschechische Republik zu seinem Vater, der in der Tschechoslowakischen Republik studiert hat. Seit dieser Zeit lebt er in der Tschechischen Republik, studiert Rechtswissenschaften und arbeitet gleichzeitig als juristischer Assistent im Anwaltsbüro von Marek Sedlák. Darüber hinaus ist er als Handelsvertreter der Aktiengesellschaft »Quatro finance« und im Vorstand der »Tschechisch-Vietnamesischen Gesellschaft« sowie als Mitglied des »Klub Hanoi« aktiv.

Romani Rose, geboren 1946 in Heidelberg, war zunächst Kaufmann und als Aktivist für die Belange der Sinti und Roma tätig. Im Jahr 1982 gehörte er zu den Gründern des Zentralrats Deutscher Sinti und Roma und fungiert seither als dessen Vorsitzender. 1991 übernahm er darüber hinaus die Geschäftsführung des im selben Jahr gegründeten Kultur- und Dokumentationszentrums Deutscher Sinti und Roma in Heidelberg. Romani Rose ist u. a. Mitglied im Internationalen Auschwitz-Rat und gehört mit Vertretern der übrigen nationalen Minderheiten in Deutschland dem Minderheitenrat sowie dem Beirat der deutschen Antidiskriminierungsstelle an.

Dr. Jaroslav Šonka studierte in Prag Biologie und in Hamburg Biologie, Philosophie und Bohemistik. In seiner wissenschaftlichen Arbeit beschäftigte er sich mit

den Fachgebieten Allgemeine Botanik, Ökologie, Erkenntnistheorie der Naturwissenschaften und Krebsforschung. Seit 1990 ist er journalistisch für die Deutsche Welle tätig und arbeitete von 1998 bis 2006 für BBC-Czech section. Seine Beiträge erscheinen in Tschechien und Deutschland in Printmedien, im Hörfunk und im Fernsehen. Darüber hinaus wirkt Jaroslav Šonka als Studienleiter an der Europäischen Akademie Berlin, wo er im Bereich Europäische Integration, Medien und posttotalitäre Transformation in Mittel- und Südosteuropa arbeitet. An der Karlsuniversität in Prag fungiert er als Gastdozent am Lehrstuhl Massenkommunikation, wo er die Vorlesung »Ethik, Politik, Medien« anbietet.

Předmluva

senátora MUDr. Ludka Sefziga a poslance Spolkového sněmu prof. Gerta Weisskirchena, předsedů rady Česko-německého diskusního fóra

Výroční zasedání Česko-německého diskusního fóra v roce 2007 pod názvem „Identita a životní styl Čechů a Němců v Evropě migrace, integrace a multikulturality“ se zabývalo dopady procesu systémové transformace po roce 1989 na život lidí v Česku a Německu. Zcela záměrně byly uspořádány dvě panelové diskuse, během nichž měli všichni účastníci zasedání možnost vyjádřit svůj názor.

První diskusní panel se týkal dosavadních proměn identity a utváření životních stylů v budoucnosti. Účastníci diskuse došli k zajímavému závěru, že po první fázi, v níž nedošlo k výraznému vypořádání se s vlastní minulostí, s odstupem 18ti let vstupuje v obou zemích nová dynamika jak do soukromé, tak do veřejné diskuse o životě za reálného socialismu.

Ve druhém panelu se diskutovalo o stavu sociální integrace přistěhovaleckých skupin v Česku i v Německu a o tom, jakou roli hrají Sintové a Romové jako národnostní menšiny ve svých zemích. Abychom se více přiblížili odpovědi na tuto otázku v rámci jedné i druhé země, pozvali jsme zástupce obou jmenovaných skupin z řad občanské společnosti, aby mohli prezentovat svůj pohled na věc.

Občanská společnost dostala slovo také v projektovém fóru. Řada iniciativ prostřednictvím svých stánků potvrdila vysokou úroveň neoficiálních kontaktů mezi oběma zeměmi u výměny mládeže, jazykové výuky, sportu, v církevní spolupráci a v řadě dalších oblastí. Jako předsedové rady máme radost z každé skupiny a z každé iniciativy, která v uplynulých 18ti letech podpořila spolupráci mezi českou a německou společností. Jsme za to vděční a úspěchy těchto iniciativ považujeme za podnět k další spolupráci na poli občanské společnosti. Naší úlohou je poskytnout těmto iniciativám fórum a podávat jim pomocnou ruku.

Jménem rady děkujeme Německé společnosti pro zahraniční politiku za úspěšné uspořádání výroční konference. Náš dík patří také Česko-německému fondu budoucnosti, který podobně jako v předchozích letech i letos konferenci financoval.

Panel I: Transformace identity, kultury a životního stylu od roku 1989

Referenti:

Ing. Pavel Bratinka (fyzik, politik, podnikatel a mj., signatář Charty 77)

Robert Ide (vedoucí sportovní redakce deníku „Tagesspiegel“ a autor knihy „Geteilte Träume – meine Eltern, die Wende und ich“)

PhDr. Tomáš Lebeda, PhD. (vědecký pracovník Sociologického ústavu Akademie věd ČR)

Dr. Stefan Wolle (historik, Výzkumný ústav SED-Staat při FU Berlín)

Moderátor:

Klaus Brill (korespondent deníku „Süddeutsche Zeitung“ v Praze)

Středem zájmu tohoto panelu byla diskuse, do jaké míry společenské transformační procesy minulých patnácti let ovlivnily životy lidí v Německu a v České republice. Jaké naděje měli lidé krátce po „převratu“, co se z nich vyvinulo a jak hodnotí občané svou situaci dnes? Další aspekty, o kterých se diskutovalo, byly postoje k procesu evropské integrace a k Evropské unii.

Diskuse se týkala těchto hlavních otázek:

- Jak se změnil životní styl od „převratu“ a od pádu železné opony, kterých částí života se tyto změny hlavně týkají a jak je hodnotí občané?
- Do jaké míry ovlivnil vstup do Evropské unie životní poměry občanů v České republice a v Německu, zde pak hlavně v „nových spolkových zemích“?
- Jakým způsobem by se dalo napomáhat srůstání západu a východu?

---

* Děkujeme referentům za poskytnutí příspěvků.

Porovnání společností. Češi a Němci před a po transformaci

Ing. Pavel Bratinka (fyzik, politik, podnikatel a mj. signatář Charty 77)

Před transformací dominovaly mezi společenstvími v Československu a v Německé demokratické republice podobnosti.

První podobností bylo, že obě společenství žila v totalitním uspořádání. I ve svobodném světě se zpravidla vědělo, že toto uspořádání se vyznačuje tím, že člověk nesměl vyjádřit ani svůj morální ani věcný soud nad jednáním moci – což znamená politické nevolnictví. Vědělo se také, že člověk nesměl nabízet druhým svojí ekonomickou tvořivost v podmínkách seburčení – což znamená hospodářské nevolnictví. A jako vrchol všeho člověk nesměl režim opustit a odejít jinam – nevolnictví par excellence.

O čem se ale téměř nevědělo – to byla ta nejhorší stránka. K tomu, aby člověk mohl v klidu žít, nestačilo totiž jen mlčet k bezpráví a lži, bylo nutno aktivně režimu provolávat slávu („vyvěšovat vlaječky“). Nevvěšování vlaječek mělo za následek diskriminaci i vlastních dětí. Západ znal diktatury, ale nikoliv tohoto druhu. Pro masu lidí odmítnutí „přeznačení“ svého já znamenalo ztrátu postavení, ztrátu možnosti vzdělání pro děti a podobně. Provolávat slávu vlastnímu ponížení je vskutku ponížením na druhou. Z Československé armády byli například po roce 1968 vyhazováni důstojníci za to, že odmítli „přeznačit“ sovětskou agresi za bratrskou pomoc. Která armáda zažila takovéto ponížení, aby byl jen slovní věrnost přísaze bránit vlast proti agresi byla trestána vyhazovem ze strany státu, kterému přísahali? Sláva se musela provolávat v podmínkách, kdy skoro všichni o sobě věděli, že vědí dobře, co je ten režim zač. Být bezmocným svědkem zpuštění lži – a to po dlouhá desetiletí – je něco, s čím západní člověk neměl a nemá žádnou zkušenost.

Obě společenství zažila bleskový a nenásilný pád režimu, přičemž v jeho pád věřil málokdo, a v pokojnost pádu skoro nikdo!

Ještě dlouhá desetiletí bude v obou státech žít mnoho svědků, kteří si pamatují dojmy ze svých výletů do sousedního státu. Ano, byly rozdíly. Pamatuji na některé věci, které byly k dostání jen v NDR – boty Salamander, cigarety Caro, příchut' některých salámů... Ale jinak tatáž šed'.

Během transformace a zvláště po ní začaly být věci složitější – objevily se odlišnosti:

V bývalé NDR se změny institucí a zákonů odehrály zcela odlišným způsobem než v ČR. Ze dne na den vyspělé politické a hospodářské instituce ve spojení s finanč-

Pavel Bratinka

ními zdroji a množstvím personálu z velkého německého státu prostě rozšířily svoji působnost i na území NDR. SRN byla pro NDR „záchrannou sítí“.

Česká republika žádnou takovou zálohu „normálně fungujícího českého světa“ neměla. Česká společnost musela sama tápavě vytvářet vhodné transformační zákony a podnikat reformní kroky – například liberalizaci cen –, aniž se mohla opřít o jakoukoliv cizí zkušenost s obdobnou transformací a bez „záchranné sítě“. To se týkalo nejen hospodářských reforem, ale i institucí státu, politických stran, médií. Kromě komunistů a jedné další strany, které bylo dovoleno žít v tzv. Národní frontě, se musely politické strany vytvářet na zelené louce. Rovněž nebyla žádná možnost vyměnit ze dne na den tisíce vedoucích pracovníků v armádě, policii, na soudech či různých úřadech a nahradit je lidmi jednak nezkompromitovanými a jednak schopnými rozumět novým poměrům. Trvalo například dlouhá léta, než se policie a soudy naučily rozumět tržnímu hospodářství. Všechny tyto faktory nakonec vedly k jevům – především v hospodářské transformaci –, které vyvolaly jakousi pachut'. Je rozšířen pocit, že příliš mnoho statků se rozkradlo a příliš mnoho lidí se stalo boháči jenom díky své šikovnosti lovit v kalných vodách.

Další odlišností bylo, že obyvatelé NDR „vstoupili“ do EU a NATO zcela hladce 3. 10. 1990. ČR musela naopak o členství usilovat a samotná žádoucnost vstupu byla předmětem debaty a v případě EU i celonárodního referenda

Ale objevily se i nové podobnosti:

První podobnost je problém nostalgiků: Existence velké skupiny lidí, která byla v době pádu režimu za svým zenitem a pro niž jsou nové poměry spíše zdrojem nejistoty než otevřením nových možností. Vady starého režimu jsou pro tyto lidi zapomenuty – cítí uží nostalgii po jeho jistotách a nehybnosti.

Další podobnost představuje problém vyrovnání se s minulostí: Porovnáme-li množství bezpráví a zhovadilostí spáchaných na lidech v obou státech na straně jedné a počet odsouzených pachatelů na straně druhé, dojdeme k závěru, že spravedlnosti zadost učiněno nebylo.

Životní styl a boj o hodnoty tvoří třetí podobnost mezi oběma zeměmi. Ten je dán nejen osobní politickou a hospodářskou svobodou, ale i další pozoruhodnou shodou – společenské přeměny se odehrály současně s obrovským technologickým převratem v podobě internetu, mobilních telefonů a laciných letenek a vůbec globalizace. Možnosti kontaktů a rozsah informací způsobují mimo jiné i prohloubení mezigeneračního předělu – ti, kdo zažili totalitu jako zralí jedinci (a kteří vědě-

li, jaké hodnoty jim pomáhaly zachovat si čest), patří zároveň vesměs k těm méně zdatným v umění využívat divy moderního světa. Naopak mladší generace, která již nemá totalitu v živé paměti, bude asi více nakloněna myšlence, že je svědkem vzniku nové civilizace dříve netušených možností, ve které je třeba odložit nebo alespoň změnit ty ze starých hodnot, jež by této civilizaci stály v cestě.

A právě tento spor o autoritu trvalých hodnot, platných bez ohledu na to, jaké konstelaci politických, hospodářských a technologických možností brání v „rozletu“, bude podle mne nejdůležitější společnou součástí našich identit.

Robert Ide

Východní Německo: věc soukromá. Proč východní Němci tolik trpí depresemi

Robert Ide (vedoucí sportovní redakce deníku „Tagesspiegel“ a autor knihy „Geteilte Träume – meine Eltern, die Wende und ich“)

Jaký je rozdíl mezi východoněmeckým optimistou a východoněmeckým pesimistou? Pesimista říká: „Horší už to nebude.“ Optimista na to: „Ale bude.“

Tam, kde dříve bývala NDR, dnes panuje blbá nálada – to pozná každý, kdo při cestách Braniborskem nebo Meklenburskem naslouchá tamním lidem. A nálada se neustále zhoršuje, máme-li věřit průzkumům téměř všech sociologických ústavů a volání o pomoc, které se ozývá z úst mnoha politiků, jako je například Matthias Platzeck nebo bývalý spolkový kancléř Helmut Schmidt. Obyvatelé stále ještě takzvaných nových spolkových zemí se cítí odloučení a nadále vnímají jako realitu rozdělení na východ a západ, na život první a druhé kategorie. První kategorie se mnohým východním Němcům zdá být tak nedostižná jako kdysi svět známý z reklamy v západoněmecké televizi. Tak daleko, tak blízko.

Kde se bere tato stísněná atmosféra? Proč se na území mezi horou Fichtelberg a mysem Arkona daří beznaději tak dobře, že zde ve vzpomínkách slaví triumfální návrat narůžovo nalakovaná překonaná diktatura? Proč je východ tak jiný? Tuto otázku si necelých 18 let po pádu berlínské zdi klade mnoho západních Němců. Proč nikdo nechápe naše problémy? táží se východní Němci. Pro odpovědi není třeba chodit daleko. Chtělo by to jen větší zájem na západě – a více upřímnosti na východě.

Občané první a druhé kategorie. To bylo kdysi heslo, kterérazil východ proti západu. Ale už i na východě dávno existují dvě kategorie. Dělicí čára probíhá mezi vítězi a poraženými převratu; jedni si staví nové domy v nově vydlážděných městských čtvrtích, druzí žijí na zchátralých statcích, které udržují z posledních sil. Ploty mezi pozemky opět rostou do výšky a lidé za nimi si stěžují na chybějící smysl pro pospolitost. Iluze o společnosti rovných – kterou kdysi šířila SED – je tu stále živá.

Není to tak vždy, ale často bývá východní Německo rozdělené na mladé a staré lidi. Od převratu odešlo z východu na západ 1,4 milionu osob – a „poroučí se“ právě mladí lidé. Flexibilní, vzdělaní, ženy – rodiny a firmy pak zakládají na západě. Odcházejí přesně ti lidé, které společnost potřebuje, aby měla z čeho čerpat naději, aby dokázala něco vybudovat. Zanechávají za sebou stárnoucí vesnice, kde nejdřív skončí podniky a potom zavřou hospody. A teď přišly na řadu školy: jen v samotném Sasku se jich zavírá na 800. Mnohé západní Němce to nezajímá, a přitom by globální kapitalismus mohl tento problém brzy přenést i k nim domů.

Nemálo z těch, kteří zůstali, se uchylují k nářkům známým z dob NDR. Postěžovat si, stáhnout se do ústraní, neúčastnit se, vzpurně vzdorovat. Tento rituál se ve východoněmeckém životě dlouho nacvičoval. Za časů NDR bylo důležité rozšířit si soukromí, zvětšit si tím prostor vlastní svobody a pomalu posouvat hranice, které vytvářela všudypřítomná státní moc. To se mohlo dít již pouhým psaním a čtením mezi řádky. Když jsem byl malý a v berlínské čtvrti Pankow se zavíralo řeznictví, visela na stažených roletách cedule s nápisem: „Přestěhovali jsme se – najdete nás naproti.“ Ale na druhé straně ulice žádný obchod nebyl, a v sousedních ulicích také ne. Pochopil jsem to až později: řezník se přestěhoval na západ. Naproti znamenalo na druhou stranu hranice.

Dnes už nemusíme číst mezi řádky, na veřejnosti se vše říká a požaduje přímo, řešení se hledá v otevřeném konfliktu. Mnozí východní Němci se s tím nedovedou vyrovnat. Boji politických stran berlínské republiky a úřední řeči nových byrokratů nerozumějí. Když mají jasně formulovat své požadavky nebo se třeba dohadovat s penzijní pojišťovnou o nárok na pobyt v lázních, cítí to mnozí záhy jako potupu. Stejně tak je každodenní potupou přetrvávající nezaměstnanost.

Východoněmecká rozmrzelost samozřejmě do značné míry souvisí s krachem plánovaného hospodářství a také s tím, že bývalá NDR byla k zemi hospodářského zázraku – jak si to východní Němci sami zvolili – připojena bez jakéhokoli přechodného období. Podle propočtů Wolfganga Tiefensee, „povinného“ východního Němce v kabinetu Angely Merkelové, uplyne ještě dalších 20 let než dojde

k soběstačnému hospodářskému vzestupu východního Německa. Majetek, který vlastní východoněmecké domácnosti, stále ještě odpovídá pouze polovině majetku domácností západoněmeckých. Počet nezaměstnaných je na východě dvojnásobný. Současný hospodářský rozvoj se láskyplně zrenovovaným, avšak poněkud ospalým městečkům v Krušnohoří a Braniborsku vyhýbá. Všechny tyto věci západní Němci rádi přehlížejí, když se ptají, jak dlouho ještě budou muset platit solidární příspěvek (a přitom zapomínají, že ho platí i východní Němci).

Východ má pocit, že ho západ nechápe. Jenomže on nechápe ani sám sebe. Mnoho lidí se nejistě stahuje do svých ulit v soukromí, které si vybudovali za dob NDR a dnes vybavili novou technikou. Teprve až východ získá nové sebevědomí a bude mít odvalu ho veřejně projevit, přestane být vnímán jako polovina země, která ještě není úplně celá.

Ale otázky, které by si na cestě k novému sebevědomí bylo třeba položit, dosud nezaznívají ani v soukromí. Přestože státní bezpečnost velmi často pronikala i do soukromé sféry občanů – jak sugestivně líčí film „Životy těch druhých“ –, při posezení na zahrádce a na rodinných oslavách se dosud o více než 90 000 zaměstnancích a dvojnásobném počtu agentů mlčí. Co když u nich byla tetička?

Aby se vyhnuli ožehavým tématům, rozčilují se raději staří i mladí společně nad arogancí západu. Jen tak si lze udržet iluzi o východu, o jehož sociálních hodnotách prý západ stejně nemá ponětí. Na to, co všechno se dříve nesmělo, se nikdo kriticky neptá. Nacvičené mlčení, také jedno z dědictví života v NDR, se předává z generace na generaci. Odchod mnoha mladých lidí znamená také útěk před tímto mlčením; před ohnutými zády starších, kteří o sobě tvrdí, že se naučili chodit zpříma, a zatím se spokojeně zabydlují v nostalgii, nostalgickém vzpomínání na východoněmecký stát.

A přitom zde jsou dlouho známé pravdy, východní Němci by si je jenom museli konečně přiznat. Jak tady můžeme naše děti udržet? táží se rodiče ve svých ulitách. Zrazuji svým úspěchem své rodiče? ptají se děti, když vysedávají spolu se stále stoupajícím počtem dalších východních Němců ve svých oblíbených hospůdkách ve Frankfurtu nad Mohanem či ve Stuttgartu. Ale na rodinných oslavách takové otázky neuslyšíte. Rodiče a děti si nejsou rovni: v jejich světech se střetávají dávky v nezaměstnanosti s koketním utrácením a okleštěná hromadná doprava s jízdami taxíkem do restaurace s pivní zahrádkou. Možná že to jsou právě moji rodiče, kteří kvůli poplatkům v ordinaci už raději ani nejdu k lékaři – bude lepší se na to neptat. Ani kancléřka Angela Merkelová o poměrech ve své vlasti veřejně nehovoří.

Svoboda vydobytá vlastními silami znamená štěstí, byť třeba ne zcela dokonalé: o této ideji by se při společných diskuzích hovořit mohlo. Ovšem hrdost na to, že si změnu režimu vyvzdorovali mírumilovnými prostředky, zůstává v sebereflexi mnohých východních Němců nedoceněným pocitem na okraji pozornosti. Pro mnohé je důležitější hořká zkušenost, jak se vůči nim potom zachovaly firmy, majitelé domů a zdravotní pojišťovny. Debaty o líných nezaměstnaných jsou od reality východního Německa naprosto odtržené. Zraňují všechny, kdo absolvovali jeden rekvalifikační kurz za druhým. Stejně tak zabolí i poznání, že bývalé „hrdiny práce“

v tichosti opouštějí vlastní děti, jakmile se jim někde jinde naskytne příležitost dostat se do učení. V nejlepším případě zůstává hrdost na úspěchy mladších – jejich výchova přeci jenom nemohla být tak špatná.

Zlá věc je, že frustrovaní jsou právě ti východní Němci, kteří si voláním „zůstaneme tady!“ vyvzdorovali nejprve reformy a potom svobodu pohybu, ti, kteří kladivý rozbíjeli berlínskou zeď, aby si ji mohli po částech odnést domů – a celý svět na to reagoval potleskem a projevy solidarity. I dnes dochází k protestům. Se svými demonstracemi proti zákonům, které mají řešit problematiku nezaměstnanosti, však zůstali neúspěšní východní Němci sami – a jejich snahy jsou marné. Mladší lidé, kteří se dokázali prosadit a žijí jako západní Němci, se této části pravdy vyhýbali příliš dlouho.

Východní Německo se musí naučit vyprávět. Jen tak dokáže pochopit samo sebe. A vyjadřovat se srozumitelnějším způsobem.

Tomáš Lebeda

Sociálně-kulturní podmíněnost regionální variability volebních výsledků

PhDr. Tomáš Lebeda, PhD. (vědecký pracovník Sociologického ústavu Akademie věd – ČR)

Výsledky voleb jsou odrazem politických preferencí, nálad a postojů občanů, kteří se rozhodnou účastnit se voleb. Rozdíly ve smýšlení, politických preferencích a hodnotách voličů vedou k odlišnému volebnímu chování. Avšak samotné tyto rozdíly nemohou být dostatečným zdůvodněním pro různá volební rozhodnutí. Stojí za nimi determinanty, které politické postoje formují: od sociálního statusu voličů, jejich zaměstnání, příjmu, konfese, rodinného a sociálního prostředí, přes politickou nabídku, charakter a profil jednotlivých stran, jejich program, ideologii, osobnosti stranických lídrů, až po podobu kampaně, úspěch marketingových strategií apod.

Volební chování můžeme sledovat na individuální úrovni pomocí reprezentativních sociologických výzkumů, nebo jej můžeme zkoumat na základě regionálních rozdílů agregovaných statistických dat. Tento příspěvek vychází zejména z přístupu druhého. Konfrontuje regionálně agregované volební výsledky s regionálními ukazateli vypovídajícími o sociální struktuře společnosti. Některé závěry však následně konfrontuje s výsledky ze standardních sociologických výběrových šetření. Ukazuje se, že rozdíly v regionální podpoře jednotlivých stran silně korelují s řadou ukazatelů. Na volbu stran má vliv míra nezaměstnanosti, religiozita a konfese obyvatelstva, vzdělanostní struktura, výše příjmů apod. Zároveň se ukazuje, že volební podpora jednotlivých stran je regionálně mimořádně stabilní. Její stabilita tak zjevně kopíruje stabilitu sociální struktury jednotlivých regionů. Konkrétní vztahy jsou prezentovány v samotném příspěvku. Závěry analýzy sociálně-kulturní podmíněnosti regionální variability volebních výsledků realizované pomocí regionálně agregovaných dat potvrzují i výsledky ze sociologického šetření Česká volební studie 2006. Tento výzkum se konal po volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2006. Příspěvek tak nabízí pohled na zkoumané jevy z perspektivy dvou odlišných metod výzkumu.

Diktatura svornosti. Sociální politika, jazyk a moc v NDR

Dr. Stefan Wolle (historik, Výzkumný ústav SED-Staat při FU Berlin)

Svět NDR byl tvořen pojmy, z nichž jsou dnes některé již zapomenuty a jiné vedou podivuhodný posmrtný život. Pomocí těchto pojmů lze názorně ukázat fungování diktatury SED. Neboť řeč bývá často zrádná. I v diktatuře zůstává médiem, na něž totalitní moc nemá dosah.

Tak je tomu také s pojmem „bezpečnost“ („Sicherheit“). Žádný ze základních pojmů propagandy SED není tak dvojnásobný a zrádný jako pojem „bezpečnost“. Bezpečnost byla ve vládnoucí topologii chápána především jako sociální zabezpečení. „Bezpečnost“ však byla obzvláště v řeči funkcionářů používána jako synonymum pro ministerstvo státní bezpečnosti. Nepoužívalo se úřední označení ani zkratka MfS, ale říkalo se „bezpečnost“ nebo „soudruzi z bezpečnosti“. „Bezpečnost“ však znamenala také „sociální zabezpečení“. Jistým způsobem byla zajištěna úplnou zaměstnaností a zákonnou povinností pracovat. U každé tovární brány visela tabule s nápisem: „Hledáme nepracující občany“. Potom následoval seznam nabídek. Platilo základní pravidlo, že čím nižší byla kvalifikace pracujícího, tím větší byla poptávka. Akademici občas mívali problém s nalezením odpovídajícího pracovního místa, pomocní pracovníci ho našli vždy. To vedlo ke zvláštním disproporcím uvnitř závodů. Nevyučení dělníci často vydělávali více než mistři nebo dokonce diplomovaní inženýři. Zatímco sociální zabezpečení má v kolektivní paměti své pevné místo, bezpečnost ve smyslu všudypřítomného dohledu lidé z východního Německa rychle zapomněli.

Druhým ústředním pojmem sebe prezentace NDR i kolektivní paměti je „bezpečí“ (Geborgenheit). Vrchnost byla jako milující a trestající otec. Zacházela s poddanými jako s dětmi – s náklonností a v případě nutnosti s trestem. Základní požadavek společnosti byl pedagogický. Na konci měla „stát socialistická osobnost“. Nikde nebyl „nový člověk“ precizně definován. A právě tato nejasná definovatelnost otevírala zvláštní režimu mnoho možností k ukáznění neposlušných členů společnosti. Trest stíhal stejnou měrou odchylky jak v sociálním chování, tak v myšlení. Sociální kontrola byla zároveň politickou kontrolou. Mezi represí ze strany mocenského aparátu a ze strany sociální kontroly byla úzká provázanost. NDR svým občanům nabízela mír, bezpečí, a bezpečnost. To byly a jsou klíčová slova pro pochopení NDR. Mír znamená jak obranu ozbrojenými orgány a sovětskými spojenci tak zároveň vnitřní harmonii souladu mezi jedincem a společností. Bezpečí znamená jak ochranu díky zátarasům obklopujícím zemi tak uvěznění. A bezpečnost měla neurčitou dvojnásobnost mezi státní bezpečností a sociálním zabezpečením. Kdo chce pochopit NDR a její další život ve východoněmecké mentalitě, musí si být

Stefan Wolle

vědom ambivalence těchto stavů myslí. Značná část obyvatel nevnímala převrat v letech 1989/90 jako osvobození ale jako ztrátu, jako ponížení, jako negaci jejich životního úsilí. Po konci NDR vznikl prázdný prostor, do něhož se snažily proniknout různé ideologie a politické síly, které často vytvářely zvláštní směsici.

Další pojem zní „sociální teplo“. V pozitivním slova smyslu je velebeno lidské teplo kolektivu nebo sousedských vztahů, v pejorativním smyslu mluvíme příležitostně o „kravském teple stáda“ nebo o „socialistických ohřívárnách“. V NDR bylo skutečně větší teplo – a to nejenom v metafoře, ale i ve skutečném smyslu slova. Nová výstavba – jak byty, tak veřejné budovy a obchody – byly v NDR nemilosrdně přetopeny. Když někdo v zimě navštívil v teplém oblečení úřad nebo zásobovací zařízení, koupal se za pár minut v potu. Důvody tohoto teplotního šoku nebyly ideologické, ale zčásti ekonomické a zčásti čistě technické. V panelových domech byly náklady na energii součástí směšně nízkých nájmu. Topilo se tedy prakticky na nulový tarif. Vedle toho chyběla panelovým domům tepelná izolace, byla sice v plánech architektů, ale z finančních důvodů se v posledních letech hektické výstavby panelových domů stále více šetřilo. Když chtěl někdo topení ztlumit kvůli ochraně životního prostředí nebo z ekonomických důvodů, neměl žádnou šanci. Buďto u topení nebyly žádné termostaty, nebo nefungovaly. Kdo chtěl mít chlad, otevřel okno a dodatečně vytápěl krajinu.

Podobným způsobem se plýtvalo vodou. Teplá voda „ze zdi“ patřila k vytouženým zvláštnostem oblíbených plně komfortních bytů. Cena vody byla také paušální součástí nájemného a teprve po převratu se do domů postupně instalovaly vodoměry.

Po skonání NDR se zrodila identita NDR, čímž došlo k zavedení nového pojmu. Mluvit bez lítosti o doznělých dnech reálného socialismu bývá již delší dobu považováno v širokých kruzích německé veřejnosti za nechutné. Přitom od roku 1989 nechyběly snahy o zpracování, vypořádání se a objasnění minulosti a výzkumy soudobých dějin.

Německý Spolkový sněm se prostřednictvím dvou pracovních komisí s velkým úsilím a úctyhodným výsledkem zabýval vnitřními strukturami NDR a překonáním následků diktatury. V médiích zaujímaly a zaujímají témata týkající se NDR široký prostor a knihy s nerůznějšími názory zabývající se zaniklým státem se nedají ani spočítat. Téměř všechny tyto novinové články, televizní příspěvky a knihy se snaží o kritickou analýzu. Přesto však tyto snahy nezanechávají na velké části postižených osob žádné stopy. V prvních letech po převratu ležely v knihkupectvích – alespoň v bývalé NDR – na zvláštním pultu umístěném většinou hned u vchodu nejnovější investigativní knihy o Stasi – dnes se v největším berlínském obchodním domě s

médií nachází veselý „Ostalgie – Shop“, kde můžete koupit vedle memoárů Hanse Modrowa a Egona Krenze také vlajku NDR nebo obraz Honeckera. Již delší dobu se samotná reklama zabývá zdánlivou nebo skutečnou mentalitou NDR. A kdo by měl tajná přání a touhy lidí znát lépe než odborníci na reklamu a marketingový strategové? Tak se v reklamě na cigarety „f6“, oblíbené v dobách NDR, objevují výroky a plakáty, které vědomě navazují na typické hodnoty NDR. Kolegové pohodlně sedí vedle sebe a „dávají si jednu“ – přesně tak jak to bylo zdánlivě dříve obvyklé, když ještě nevládl stres a konkurenční boj. Takzvané „východní výrobky“ lze dnes koupit téměř v každém supermarketu. V regálech najdete spreewaldské okurky, pivo Radeberger nebo halberstadtské párky. Bývalí i noví milovníci těchto kulinářských lahůdek díky radosti ze znovuoobjevení rádi zapomínají, že uvedené

výrobky tehdy byly v rámci sortimentu národního maloobchodu naprosto nedostatkové zboží a v podstatě je bylo možné koupit pouze v předražených obchodech s delikatesami. Vzpomínku na dobré časy diktatury udržuje především Strana demokratického socialismu (PDS), dnešní „die Linke“. Pouze zcela minimálně se přitom jedná o socialistickou ideologii a už vůbec ne o revoluční snění. PDS je již dlouho hodná, stejně jako její členové. Zpravidla se jedná o sporádané a dosti průměrné starší lidi, kteří se rádi společně setkávají, aby zavzpomínali na staré časy. „Die Linke“ je jedinou politickou stranou, která na východě Německa skutečně zapustila kořeny. Možná se jedná vůbec o poslední německou „stranu založenou na milieu“. Její členové a funkcionáři se angažují v sociálních svazech, jako např. „Národní solidarita“ pocházející z dob NDR, v pionýrské organizaci, která má tolik

dětských členů jako v nejlepších dobách za Ericha Honeckera, v zahrádkářských svazech apod. Nikde vlastně nedělají nic špatného. Ani nepodkopávají demokracii ani neosnují světovou revoluci. Jde jim především o jejich zlomenou životní cestu. Sami sobě a svým bližním chtějí dokázat, že to přece jen byly alespoň z části vyšší ideály, které je vedly do stranických řad a na kariérní žebříky.

Šíří se podivná ale vysoce explozivní směs složená ze sentimentálního znovuvědomění si NDR, odmítání Západu, nepřátelství vůči cizincům, touhy po společenství, harmonii, vlasti a jiných pozitivních hodnotách. Již delší dobu se v tisku opakovaně objevují zprávy o proticizineckých násilnostech v Braniborsku a Meklenbursku-Předním Pomořansku. Začíná to hrubým chováním, vyhrožováním, potyčkami a končí brutálními napadeními a pogromovými štvanicemi. Řada lidí přemýšlí nad otázkou, zda je tato atmosféra dědictvím NDR, nebo se jedná o celoněmecký fenomén. Jeden hannoverský kriminolog vzbudil rozruch svou tezí, podle níž za pravicový extremismus v nových spolkových zemích nesou vinu vychvalované dětské jesle z dob NDR. Především to, že se malé děti dávaly příliš brzy na nočník – a samozřejmě vždy všechny společně. Tento druh kolektivního ducha nyní pokračuje v násilnických mládežnických partách. Tato teorie vyvolala v bývalé NDR bouři rozhořčení. Přesto se zdá být jisté, že výpady proti cizincům, obzvláště proti těm, kteří ještě k tomu jako cizinci vypadají, jsou u části normálních občanů do jisté míry akceptovány. Teprve okolní vlivy společnosti umožňují násilné činy. Zvláštnost uvedených spolkových zemí spočívá v tom, že mají minimální podíl cizinců. Jedná se o jedno až dvě procenta – ve srovnání se západoněmeckými velkoměsty tedy nestojí za řeč. Oblíbený vzorec myšlení, že cizinci berou Němcům práci, zde vlastně nemůže mít žádnou živnou půdu. Přesto je brutalita určitých mládežnických skupin děsivá. Očividně tu je hluboká frustrace ve vztahu ke společnosti, obrovské obavy ze sociálního ohrožení a pocitu deklasování. To souvisí s autoritativním charakterem společnosti v NDR. A především s pádem těchto autorit na podzim 1989. Stát a jeho symboly, socialismus se svým stále proklamovaným etickým požadavkem, „ozbrojené orgány“ a vysoký respekt, který měly v silně militarizované společnosti – to všechno zmizelo ze dne na den. Ikony moci zmizely, důstojníci si svlékli uniformy, vážení funkcionáři byli vystaveni veřejným urážkám – dokonce i ti, kteří hospodářsky vyvázli bez újmy, nikdy nezapomenou tento pocit nezaslouženého ponížení. Životní zlomy byly tvrdé a potkaly velmi mnoho lidí. Po této ztrátě hodnot bylo pro rodiče i pro učitele obtížné ještě zastávat roli autority. Co bylo možné ještě uvěřit učitel, který ve školním roce 1990–1991 vyučoval pravý opak toho, co ve školním roce 1989–1990. Děti potupených rodičů dnes vyrážejí ven s vyholenou hlavou, bomberem a ve vysokých černých botách, aby „zmlátili cizince“. K tomu je třeba připočítat až 25% nezaměstnanost, pocit beznaděje a sociálního sestupu. Existuje očividně obrovská potřeba najít někoho, kdo má ještě nižší

postavení, a vyjádřit mu své pohrdání, nakopnout ho a zmlátit ho. Hořké jsou pro bývalé občany NDR především zkušenosti sociální nerovnosti, existenčních obav, nezaměstnanosti a deklasování. A právě nezaměstnanost snáší řada lidí na Východě obtížněji než lidé na Západě. Práce byla podle marxistického pojetí tím skutečným motorem historického vývoje. V bronzě odlité nebo v kamenu vytesané postavy dělníků krášlily a kráší náměstí východoněmeckých měst. Fotografie nejlepších dělníků se veřejně vyvěšovaly, k 1. květnu a ke Dni republiky se rozdávaly prémie, řády a červené karafiáty. Manuální práce měla doslova posvátnou auru. Snoubil se tu protestantský étos práce s komunistickým opěvováním společnosti. Nic se neuctívalo více jako spojení kolektivity a manuální práce.

Dalším heslem může být pojem „kolektiv“. Je podobně ambivalentní jako pojem „bezpečnost“. Kolektiv byl státním nařízením, usilovaným ideálem a zcela jiným způsobem i realitou. To mělo dobré opodstatnění. V socialismu bylo téměř všechno složité, téměř vše bylo obtížné získat. Každopádně nebylo nic samozřejmé a fakticky neexistoval žádný výrobek nebo služba, které by byly k dispozici vždy a všude. Tyto poměry měly za následek jistý druh směnné společnosti, ve které nebyly důležité pouze peníze, ale zejména vztahy, známosti, příbuzenstvo, přátelé a spolupracovníci. Samozřejmě si tato společnost také vytvořila systém hodnot, který byl vzdálen oficiálně proklamovanému systému, a přesto byl socialismem formován. Rodina, okruh přátel, spolupracovníci plnili také obranou funkci proti absolutní moci státu, strany a ideologie. Na veřejných místech si lidé nedůvěro-

vali, drželi se zpátky, když se jednalo o politiku, nebyli nikterak přehnaně aktivní. Oproti tomu v soukromém životě lidé na sebe spoléhali, důvěřovali si, příležitostně si pomáhali. Řada způsobů chování, které se retrospektivně jeví jako typicky socialistické, se vytvořila jako obranná reakce, byly tedy namířeny proti socialistickému státu. Kamarád, spoluzaměstnanec – jak se říkalo v NDR – příbuzenstvo byli součástí praktické strategie přežití podobně jako politický úkryt. Lidé spolu dělali vtipy o socialismu a společně okrádali stát. Z tohoto důvodu byl nový stát se svými přísnými právními normami, formalizovanými principy výkonu, bezbřehou byrokracií vnímán jako chladný, neosobní a anonymní. Na pracovních místech se namísto kamarádství dostávala do popředí konkurence. Mezi nadřazeným a podřízenými najednou byly velké rozdíly. Politická svoboda s sebou tedy přinesla velké poddanství na pracovišti. S právní rovností nastaly rozdíly v sociálním postavení a došlo k hierarchizaci. Staré východní rovnostářství nijak nesouviselo s politickým systémem. Dříve existovaly naprosto podstatné rozdíly mezi „papaláši“, jak se říkalo, a obyčejnými lidmi. To souviselo s nedokonalostmi systému. Ve frontách před obchody, před cedulí v restauraci „Obsluha Vás uvede na místo“ nebo vůči arogantnímu automechanikovi si byli všichni lidé až na několik vysoce postavených funkcionářů nebo vlastníků západní měny skutečně rovni. Tento pocit rovnosti se vytratil. Často bývá vyzdvihován oproti svobodě nebo jiným demokratickým hodnotám. Přitom však je rozpad obou systémů hodnot skutečným obsahem hluboké orientační krize demokracie. Tato krize není žádným produktem Východu, pouze je v tomto směru více viditelná.

Ve Francii bývá na správních budovách často napsáno pěkné trojsloví: „Liberté, Egalité, Fraternité“. Východoevropské a východoněmecká revoluce z roku 1989 bývají mnoha interprety označovány za historické pokračování Francouzské revoluce, a proto je na místě porovnat následky roku 1989 s požadavky z roku 1789. „Liberté“, chápanou jako politickou svobodu, nelze vůbec zpochybnit. „Egalité“, chápanou v čistě právním smyslu jako rovnost před zákonem, se podařilo prosadit. Avšak mnoho lidí z Východu i ze Západu se ustaraně ptá po „Fraternité“, která se jim čím dál více zdá být obětí výkonnostního myšlení a maximalizace zisku. Vnější pohled někoho, kdo má zkušenost s NDR, by mohl být v případě, že nebude zahalen do nostalgie, nadmíru poučný a produktivní.

Panel II: Multikulturalita = migrace a integrace? Migrační skupiny v Německu a v ČR, Sintové a Romové jako národnostní menšiny ve svých rodných zemích

Referenti:

Bekir Alboğa, M.A. (vedoucí referátu pro mezináboženskou a interkulturní spolupráci, Turecko-islámská unie Ústavu pro náboženství (Ditib))

Christine Baur (diplomovaná pedagožka a sociální pracovníce na škole Eberhard Klein-Schule v Berlíně)

Ing. Karel Holomek (předseda Společenství Romů na Moravě a šéfredaktor časopisu „Romano Hangos“)

Mgr. Milada Horáková (vedoucí výzkumná pracovníce ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí v Praze)

Cuong Phan Kien (člen předsednictva Česko-vietnamské společnosti)

Romani Rose (předseda Ústřední rady německých Sintů a Romů)

Moderátor:

Dr. Jaroslav Šonka (novinář a vedoucí studií Evropské Akademie v Berlíně)

V České republice i v Německu se považují historické menšiny, moderní migrace a procesy sociální integrace za společenské a politické výzvy. Cílem tohoto panelu byla výměna informací o situaci migrantů v obou zemích a hlavně o prostředcích vedoucích ke zlepšení integrace těchto občanů. Dále byly na základě zpráv, které o svých zkušenostech podali zástupci některých menšin, nalezeny a pojmenovány faktory, jež při integraci hrají zvláště důležitou roli.

Diskuse se týkala těchto hlavních otázek:

- Kdy je integrace dosaženo, jak definují „integraci“ členové národnostních menšin, případně skupin migrantů a příslušníci většinové společnosti?
- Jaký podíl na procesu integrace musí převzít dotyčné osoby, kde je vyžadována pomoc většinové společnosti a s jakými problémy se obě strany setkávají během procesu integrace?
- Na kterých místech k integraci hlavně dochází a které instance se na ní podílejí?

* Děkujeme referentům za poskytnutí příspěvků.

Bekir Alboğa

Multikulturalita – realita v Německu

Bekir Alboğa, M.A. (Vedoucí referátu pro mezináboženskou a interkulturní spolupráci, Turecko-islámská unie Ústavu pro náboženství – Ditib)

Multikulturalita je v Německu realitou. Vznikla migrací kultur, konfesí a náboženství. Iniciátorem a příčinou této společenské přeměny bylo německé hospodářství, které potřebovalo více pracovních sil, než bylo v Německu k dispozici. Německý stát toto přání a potřebu vyslyšel a přivedl do země lidi z různých zemí Evropy, Asie a Afriky s různými kulturami. Tito migranti a migrantky, kteří představovali nepostradatelnou pracovní sílu, si s sebou přinesli i své náboženství. A tak byly, chtě nechtě, položeny základy multináboženské společnosti. Došlo tak nejen k rozvoji multikulturality, ale i multireligiozity. Vedle italské, španělské, portugalské, srbské, bosenské, řecké a později ruské kultury přišla i kultura turecká. A vedle srbského ortodoxního, řeckého ortodoxního, syrského ortodoxního a později ruského ortodoxního vyznání našlo v Německu svůj domov i islámské náboženství.

Pracovní migranti a jejich potomci sice v Německu žijí už přibližně 50 let, přítomnost těchto skupin obyvatelstva byla ovšem vnímána postupně. Daleko zásadněji se v minulosti projevovaly změny, které přinášela studená válka a její konec, sjednocení Německa a globalizace i s jejím heslem „moc vytváří právo“. Přibližně do 80. let nehrála migrace v německé vnitřní ani zahraniční politice téměř žádnou roli, protože migranti se přece jednoho dne „stejně“ chtěli vrátit. Když se ovšem tento předpoklad nepotvrdil a přistěhovalci se v Německu začali usazovat natrvalo, začala si jich politika všímat. A to už nejen jako pracovních sil, ale i jako lidí, jejichž integrace představovala pro společnost nevyžádanou výzvu. Migrantům, kteří se chtěli vrátit do své vlasti, se dostalo cílené finanční podpory. U většiny pracovních migrantů však osud rozhodl jinak. Zůstali zde a měli tak pomoci „německému lidu“ k demokratické zralosti. Zkušenosti s migrací a integrací posilují demokracii a realizaci ústavního státu, který musí s každým člověkem zacházet stejně. Především a nejdříve měly ale křesťansko-demokratické strany s multireligiozní a multikulturní společností velké problémy. Bylo podle ní nejdříve nutné vytvořit vedle systému ústavních hodnot novou „vůdčí kulturu“ a nový „německý systém hodnot“.

Muslimští migranti v Německu žili až do 80. let nenápadně a náboženství praktikovali ve svých domovech, případně v jejich takzvaných „mešitách v zadních dvorech“. „Německá společnost“ ani migranti se o sebe nezajímali, a proto tito migranti pečovali o svou tureckou, marockou nebo bosenskou kulturu, řeč a tradici v tichosti. Když však začali vycházet ze svých domovů a odvážili se zviditelnit zřizováním reprezentativních modliteben, chrámů a komunitních staveb v rámci komplexu mešity a nosit šátky, ozvalo se nahlas: „Cizinci musí pryč!“ A protože oni

neodešli, a navíc Německo jejich pracovní sílu potřebovalo, byl požadavek přeformulován na: „Integrujte se, přizpůsobte se!“

Muslimové tuto výzvu rychle pochopili a jejich odpověď zněla: „Chceme sice integraci, ale integrace není jednosměrná.“ Nečekali, až jim někdo dodá definici pojmu integrace, místo toho se zapojili do interkulturního a mezináboženského dialogu a začali uplatňovat integrační modely ve svých vlastních životech.

Brání se proti povšechnému a chybnému podezření, že islám rovná se svatá válka, že islám je srovnatelný s Talibánem a Al-Quaidou. Nemají v úmyslu svou náboženskou příslušnost a s tím spojenou kulturu ospravedlňovat. A nechtějí také, aby jejich náboženství bylo chápáno jako integrační problém, který je třeba řešit. Z potřeby změny této situace vznikla mimo jiné koncepce Otevřené mešity, kterou bych rád blíže vysvětlil; lze ji chápat jako informaci o islámu a ochotu, ba přímo vůli k dialogu.

Koncepce Otevřené mešity vyjadřovala ochotu a schopnost pokračovat v dialogu, který vznikl mezi křesťanskými obcemi v sousedství mešity, městem Mannheim a muslimskou obcí při mešitě Yavuz Sultan Selim Moschee. Krátce před otevřením mešity jsem dostal, tehdy coby učitel turečtiny na Semináři islamistiky Univerzity v Heidelbergu, za úkol podílet se na organizaci zahajovací slavnosti a ve funkci teologického referenta pro vzdělání Islámského svazu v Mannheimu a druhého imáma dále utvářet křesťansko-islámský dialog a integrační práci.

Označení Otevřená mešita dnes nezahrnuje jen představu, že dveře mešity jsou otevřené i pro nemuslimské návštěvnice a návštěvníky, vyjadřuje spíše dalekosáhlejší a obsáhlejší myšlenku, že většinová společnost ví, co se v mešitě a v její obci odehrává. Jde o transparentnost, která je nutná k tomu, aby si nemuslimská většinová společnost v Mannheimu nevytvářela o mešitách, islámu a o muslimech obecně nerealistické obavy a předsudky, což by bránilo pokojnému křesťansko-islámskému soužití.

Principu Otevřené mešity předcházely dva jiné modely, Skleněná mešita a Mešita jako místo setkání.

Prohlídky mešity brzy získaly charakter setkávacích seminářů. Během prohlídek mešity se tak návštěvníci nedozvídali pouze věcné informace o islámu, jeho vzniku, dějinách, kultuře a spiritualitě a klasických i moderních prvcích mešity, ale mohli se poté v kavárně mešity v rámci diskuse sami ptát a odbourat tak mnohé obavy a předsudky. Mnozí návštěvníci se zároveň nad sklenicí čaje poprvé setkali s turecko-muslimskými přistěhovalci.

Pro turecko-muslimskou obec skýtal tento nový vývoj, kdy v modlitebním sále a v kavárně mešity začali poprvé přijímat větší počet německých návštěvníků, zároveň pozitivní i negativní překvapení. Negativní proto, že si mešitu vlastně nepostavili pro Němce a setkávání s nimi, ale jako dům modliteb, setkání a zábavy pro sebe. Kontakt s Němci probíhal nanejvýš na pracovišti, na ulici nebo při nakupování, což byly jediné možnosti setkání. Ovšem takovéto přímé střetnutí ve vlastní modlitebně, to bylo něco nepředstavitelného.

Jako reakci na tyto výzvy proto představenstvo mešity vypracovalo koncepci, která je realizovatelná v každodenní praxi. Jednalo se o skutečný tanec mezi vejci, na konci však vznikla Otevřená mešita. Pro profesionální podporu jejího zrodu a zdárný vývoj koncepce byl založen Institut německo-tureckých integračních studií a mezináboženské práce (Institut für deutsch-türkische Integrationsstudien und interreligiöse Arbeit e. V.).

Poprvé v dějinách muslimské migrace ve Spolkové republice Německo začaly pod jednou střechou pracovat dva registrované, obecně prospěšné a nezávislé spolky. Institut převzal vypracování a prosazování konceptu Skleněné mešity a Islámský svaz v Mannheimu pak pracovníkům institutu poskytl kancelář s potřebnou výbavou.

Prohlídky mešity, nabízené už od roku 1995, setkání v kavárně i aktivní práce s veřejností, dobré kontakty s médii a obyvatelstvem umožnily obousměrnou integrační práci. Dokonce i někdejší německé odpůrce mešity v městské čtvrti i členy mešitní komunity, kteří byli vůči projektu Skleněné mešity skeptičtí, totiž bylo možné získat buď jako příznivce dialogu, nebo museli nový fenomén jednoduše přijmout. V roce 2002 se název změnil na Otevřenou mešitu a vedle pravidelných prohlídek je organizována řada dalších projektů na podporu a prohloubení integrace. Je to například vzdělávání průvodců mešitou a dobrovolných mládežnických vedoucích, kteří dále spolupracují na koncepci Otevřené mešity a průběžně ji rozvíjejí ve svých mešitních komunitách. Snažíme se tak přispět k tomu, aby i v jiných německých městech byly mešity otevřené a na všech frontách tak ubývala živná půda radikalismu.

Christine Baur

Integrace prostřednictvím vzdělávání v etnicky segregovaných městských částech

Christine Baur (diplomovaná pedagožka a sociální pracovníce na škole Eberhard-Klein-Schule v Berlíně)

Tento panel se zabývá příklady úspěšné integrace, o čemž bych chtěla referovat i v následujícím příspěvku.

Již 20 let pracuji jako sociální pracovníce na integrované základní a reálné škole Eberharda Kleina. Nachází se ve Wrangelkiezu, který představuje takzvanou oblast ohniska městské části Kreuzberg, a v současnosti ji navštěvují výhradně děti přistěhovalců z blízkého okolí.

Co je příčinou tohoto vývoje? Před 11 lety došlo v Berlíně na základě politického rozhodnutí ke zrušení kvót podílu dětí neněmeckého původu ve třídách. Tím byla na jedné straně odstraněna diskriminační praxe, na straně druhé však školy již nemohou ovlivňovat složení žactva ve třídách. Současně silně poklesl počet žáků a rodiče, kterým záleželo na vzdělání svých dětí, se z této části města odstěhovali, takže školu dnes navštěvují převážně turecké a arabské děti.

Vývoj této školy se dá označit za exemplární ve vztahu k ostatním školám v městských částech s vysokým podílem přistěhovalců mezi obyvatelstvem.

Na školy v takzvaných oblastech sociálních ohnisek se kladou vysoká očekávání v jejich integrační a vzdělávací práci. To představuje mimořádnou výzvu pro takzvané „Hauptschulen“ (základní školy druhého stupně, pozn. překladatele). Především v německých městských státech patří tyto školy většinou k „základním školám ve složitém prostředí“ – podle klasifikace takzvané studie z Pisy – a převážně je navštěvují děti přistěhovaleckého původu z okolí školy.

U homogenního složení žactva s vysokými faktory sociálního zatížení a s vysokým podílem přistěhovalců hovoří vědci v oblasti vzdělávání o školní segregaci. Žáci tak bývají silně narušeni ve svém učebním vývoji, protože se vychází z toho, že se cítí stigmatizováni, mají málo podnětů k odvádění výkonů a chybí jim vzory pozitivního chování.

Úspěch ve vzdělání v Německu úzce souvisí se sociálním pozadím. Toto znevýhodnění ve vzdělání známé také ze studie z Pisy otevřelo v posledních letech v rámci struktury školství debatu o nevýhodách vícečetného školního systému. Žáci

navštěvující „Hauptschulen“ stojí s 5% celého ročníku v Berlíně na poslední pozici v rámci vícečetného školního systému.

V rámci základních škol druhého stupně byly prosazeny kurikulární reformy s důrazem na orientaci na praxi a povolání a některé spolkové země zrušily školy typu „Hauptschule“ ve prospěch jiných typů škol, které zahrnují více druhů vzdělání.

Otázka integrace mezitím již nepředstavuje otázku začlenění menšiny do většinové společnosti, protože Německo je již dlouho přistěhovaleckou zemí a už v roce 2007 pocházelo v Berlíně každé druhé dítě začínající školní docházku z rodiny přistěhovalců.

Chudoba, nízká úroveň vzdělání rodičů a nedostatečné znalosti dorozumivací řeči představují největší překážky úspěšného vzdělání a také integrace.

Na příkladu školy Eberharda Kleina to znamená, že 89% rodičů pobírá různé druhy státní podpory. Během krátkých pohovorů s 90 žákyněmi se ukázalo, že většina jejich rodičů nemá žádné vzdělání a jsou nezaměstnaní nebo mají pofiderní zaměstnání. Také řada jejich starších sourozenců neustále absolvuje rekvalifikační kurzy, aniž by získali stálé zaměstnání, což může trvat i několik let a působí to velmi demotivujícím způsobem. Více než 20% mladistvých se již nehlásí na úřadech práce a tím vypadává ze systému státní podpory. Tato problematika může být z dlouhodobého hlediska sociální rozbuškou.

Mnoho škol se těmto výzvám postavilo čelem a přizpůsobují svůj školní program určité problematice, například nabízejí intenzivní podporu výuky jazyků pro své žákyně a žáky a nastupují nové cesty v práci s rodiči. Tyto školy jsou připraveny spolupracovat a hledají mimoškolní partnery pro vzdělávací a výchovnou práci, aby narušily spojitost mezi sociálním původem a dosaženým vzděláním.

Kurzy pro rodiče a přátelská setkávání rodičů patří vedle individuálních kontaktů k podpůrným a aktivizujícím nabídkám. Na základě těchto aktivit by školy měly získat rodiče jako společné partnery pro výchovu dětí. To však vzhledem k různosti problémů jednotlivých rodin a částečné také kulturní odlišnosti představuje běh na dlouhou trať. Na mnohých vysvědčeních najdeme pozdní příchody a neomluvené hodiny, které jsou způsobeny malou strukturovaností denního režimu dětí a mladistvých v rámci jejich rodin. Ráno je doma nikdo nevzbudí, protože kromě nich nikdo nemusí vstávat, aby vykonával nějakou systematickou činnost.

Úspěchy a neúspěchy těchto snah se ukážou nejpozději při přestupu ze školy do zaměstnání: Kolik žáků obdrželo závěrečné vysvědčení, kolik žáků získalo učební místo?

Integrace do učebního a pracovního trhu představuje největší překážku v otázce integrace do společnosti. Jakou motivaci mají žákyně a žáci, aby vynaložili úsilí, když z rodiny znají pouze nezaměstnanost a podřadná zaměstnání? Jaké předsudky mají zaměstnavatelé vůči mladým lidem z přistěhovalecké rodiny?

V tomto roce našlo učební místo pouze pět z 83 žákyní a žáků školy Eberharda Kleina. Všem byla nabídnuta pomoc při hledání a ucházení se o učební místo a tuto nabídku také většina žáků využila. Přes většinou bezchybně vyplněné uchazečské dotazníky byli žáci pouze zřídka pozváni k přijímacímu pohovoru. Nabízí se proto otázka, zda již turecky nebo arabsky znějící jméno, typ školy a bydliště nejsou negativním kritériem při výběru uchazečů. Naše anketa mezi asi 50 středními podniky ukázala, že na místa praktikantů nepřijímá řada menších podniků zejména chlapce muslimského původu, a to proto, že by údajně měli problémy s disciplínou a se začleněním do chodu podniku. Také dívky, které nosí na hlavě šátek, bývají zřídka přijímány do podniků, kde by přicházely do kontaktu s veřejností, protože zaměstnavatelé se obávají negativní reakce ze strany zákazníků.

V této oblasti školy potřebují co nejsilnější partnery. Protože pouze integrace do pracovního trhu a s tím spojená spoluúčast na sociálním, politickém a hospodářském životě je krokem ke stabilní společenské integraci. Vzhledem k tomu, že lze v Německu očekávat nedostatek kvalifikovaných pracovních sil a pokles pracovních míst s nízkou kvalifikací, je kvalitní vzdělání mládeže přistěhovaleckého původu důležitým předpokladem pro její uplatnění na pracovním trhu.

K dosažení tohoto cíle je naprosto nezbytná nepřetržitá institucionální podpora výuky jazyka již od raného dětství. Je však potřeba změnit strukturu škol tak, aby slabší žáci nebyli odděleni od těch nadanějších (otázka struktury škol). Zástupci ekonomiky a politiky se musí přihlásit ke své odpovědnosti za budoucnost dětí a mládeže – v neposlední řadě ve svém vlastním zájmu.

Otázky a problémy integrace Romů v České republice

Ing. Karel Holomek (předseda Společenství Romů na Moravě a šéfredaktor časopisu „Romano Hangos“)

- Kdy je dosaženo integrace? Jak definují integraci příslušníci menšin a většinové společnosti?
- Podíl imigrantů na integračním procesu, kde je zapotřebí aktivity většinové společnosti a s jakými překážkami se obě strany během celého procesu setkávají?
- Na kterých místech k integraci hlavně dochází a které instance se na tom podílejí?

Dovolte, abych Vás seznámil s tím, jak probíhá proces integrace Romů v České republice. Toto poznání může být dobrým příspěvkem k integraci největší, ale také svým způsobem nejproblémovější menšiny v České republice – Romů. Hovořit přitom budeme o zemi, která je na jedné straně natolik ekonomicky vyspělá, aby měla prostředky proces integrace finančně zabezpečovat, a na druhé straně se vyznačuje poměrně značnou dávkou intolerance vůči menšinám vůbec, zvláště pak vůči Romům.

Rád bych nejdříve definoval pojem „integrace“ tak, jak jej chápou Romové sami a jak byl dosti důrazně definován romskou reprezentací v České republice a konečně i v celé Evropě. Tedy:

Integraci menšiny v jakékoliv společnosti chápeme jako proces přijetí pravidel dané společnosti se všemi právy a povinnostmi, ale při zachování vlastní identity. Stručně řečeno: být angažovaným občanem a zůstat Romem.

Tato definice se zdá být prostá, jasná a přijatelná pro všechny. Bohužel tomu tak není.

Zaznívají hlasy z nejvyšších pater politiky, veřejně a beze studu, že každá menšina by se měla velmi rychle asimilovat, chce-li být ve společnosti úspěšná. Je to imperativ jejího přežití, a bez této asimilace nebude menšina akceptována. Pro společnost je to pohodlné a bezpečné. Pikantní na celé záležitosti je, že na stolech ministrů leží už od roku 2000 „Program integrace Romů do společnosti“, zpracovaný Radou vlády pro záležitosti romské komunity, kde je proces integrace popsán tak, jak bylo

Karel Holomek

výše řečeno. Jen ohledy na tuto slavnostní chvíli a zdvořilost mi brání jmenovat konkrétní aktéry tohoto názoru mezi politickými špičkami.

Druhým aspektem procesu integrace je sociální politika vůči Romům a jejich sociální status – který je právě u této menšiny nejtěživější – a vše, co s tímto statutem souvisí, tedy například i kriminalita, malá přízpůsobivost, naprosto nedostatečující bytová situace a další negativní jevy. To se týká 50ti až 60ti procent romské populace.

Tady dochází ke dvěma excesům:

- Program integrace Romů se zužuje na pouhou sociální práci, nejčastěji v terénu. Dochází to tak daleko, že Romům je upíráno právo národnostní menšiny a v některých akademických kruzích se mluví i o takzvané „kultuře chudoby“, jako by to byla jediná kultura, kterou Romové vyznávají. Tyto nesmysly se učí dokonce na jedné z našich regionálních univerzit, konkrétně v Plzni.
- Celá skupina Romů v České republice je zahrnována do menšiny nepřizpůsobivé a mívá proti ní i poněkud nesmiřitelné výroky (nechci-li použít výrazu rasistické) našich ministrů (Čunek) a senátorů (Janáčková). Přitom je obecně známo, že mezi Romy se objevují i profesionálové té nejvyšší úrovně. Tito pak mají právo cítit se dotčeni, protože oni již proces integrace absolvovali: jsou angažovanými občany a stvrzují svoji identitu. Mladá romská generace roste neuvěřitelným tempem.

Při vstupu České republiky do EU bylo nejvíce kritizováno právě nedostatečné řešení problémů spojených s integrací Romů. Česká republika byla nucena se s těmito problémy vypořádat alespoň teoreticky, aby měla jasný program, jak bude postupovat v horizontu příštích 20ti až 30ti let. Výsledkem byl Program vlády k procesu integrace Romů. Musím říci, že vláda má jako celek dobré úmysly, byť je neplní. Systém státní správy neumožňuje vládě, aby myšlenky tohoto programu byly realizovány i lokálními a regionálními samosprávami. Ty často uskutečňují programy zcela opačné, například „ghettoizaci“, neboť za to sklízí přízeň občanů při volbách.

Toto není jediný negativní důsledek nedostatečného naplňování programu integrace Romů.

Zmíním jenom nedostatečné uznání romského holocaustu, což se projevilo nenaplněním zákona o odškodnění romských obětí za 2. světové války. Ze 7000

romských žadatelů bylo odškodněno jen asi pouhých 200 lidí. Zákon byl z hlediska potřebných argumentů a důkazů tak přísný, že nemohl být většinou žadatelů splněn. To lze docela střízlivě pojmenovat institucionálním popíráním romského holocaustu.

Vyzvednu v této souvislosti Česko-německý fond budoucnosti, který dokázal většině oprávněných žadatelů vyhovět a odškodnit je ve svém vlastním sociálním programu. Ukázalo se, jak důležitou institucí byla Koordinační rada Česko-německého

diskusního fóra, jakožto politický orgán usilující o překonávání nedorozumění mezi oběma státy a příznivě ovlivňující následná rozhodnutí.

Obecně vzato lze říci, že romský holocaust není v české společnosti vnímán jako součást bolestné historie celé společnosti a jejího boje za osvobození, nýbrž výlučně jako záležitost romské komunity. To se projevuje v letité a stále neřešené situaci kolem vepřína v Letech u Písku, která trvá přes protesty světové veřejnosti.

Nechci, aby má řeč vyzněla jako nějaké stěžování. Dalo by se říci, že problémy, které jsem tu jen namátkou a neúplně vyjmenoval, pokládám za normální. Nebyly řešeny a narůstaly po celá desetiletí totalitní vlády v Československu, a je přirozené, že nemohou být vyřešeny z hodiny na hodinu ani dnes.

Domnívám se, že právě pro Českou republiku existují tři mimořádně příznivé faktory, které by mohly umožnit uspokojivé řešení problematiky Romů a jejich integrace. Jsou to:

Vcelku dobře a úspěšně se rozvíjející demokracie, jež přes všechny nedostatky a kritiku je schopna se vypořádat s problémy v integraci romské menšiny a postupně dospět k jejich odstranění. Česká republika je ekonomicky dostatečně vyspělá a dynamicky se rozvíjející země, která může mít i dostatek finančních prostředků pro řešení této otázky. Členství v Unii je z hlediska řešení problematiky romské menšiny a vůbec migrantů velmi prospěšné, a tato prospěšnost se již několikrát jasně a zřetelně prokázala.

Ostatně při hledání odpovědí na tyto otázky, při konfrontaci nejrůznějších názorů a směrů, se ukazovalo, v čem je demokracie v České republice nedostačující. Tak Romové – pravda, nevědomky – přispívali a přispívají k rozvoji demokracie v České republice a v Evropě vůbec. To je mimořádně příznivý pohled na romskou pospolitost, který by snad mohlo přispět k lepšímu hodnocení této pospolitost ze strany většinové společnosti. Mohlo by to také výrazně změnit zatím nepřilíh vřelé přijímání migrantů do našeho prostoru. Otázka, jak se k tomuto problému Česká republika postaví, bude jedním z prubířských kamenů kvality demokracie. Myslím si, že je příkazem doby pro vyspělé evropské země, aby tak nepřímo podpořily i jiné státy v nesnázích.

Sociální začlenění etnických menšin

Mgr. Milada Horáková (vedoucí výzkumná pracovnice ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí v Praze)

Sociální začleňování chápeme jako multi-dimensionální proces vrůstání jedince do širších sociálních struktur (sociálních skupin) dané společnosti a kultury. Pojmy sociální začlenění či vyloučení (inkluze či exkluze) mají dvě odlišné významové roviny; označují nejen míru rozdílů mezi jednotlivci a skupinami, ale současně i hodnocení pozitivního či negativního vývoje.

Sociální začlenění či sociální vyloučení má vždy určitý směr. Obvykle je míněno začlenění do většinové (majoritní) společnosti sdílející určitý komplex společných hodnot, norem a vzorců chování. Procesy inkluze probíhají souběžně s procesy směřujícími k udržení menšinové identity, přičemž oba trendy jsou posilovány ze strany majority i menšiny, mohou působit protichůdně a vyvolávat u příslušníků menšin vnitřní konflikty. Prestiž, postavení v sociální struktuře a společenské vazby sehrávají velmi důležitou roli v procesu sociálního začlenění či vyloučení.

Prvky různých kultur mohou být vzájemně kompatibilní či existovat paralelně, ale některé jsou a v rámci jednoho státního útvaru neslučitelné. Rozhodujícím kritériem je míra konsensu zásadních hodnot a norem, které lze včlenit do právních předpisů jednoho státního útvaru či společenství států. Procesy sociálního začlenění mají nejen širší, obecnou společenskou rovinu, ale i rovinu individuální, která vypovídá o míře sebe-identifikace jedince se sociálním okolím a jeho hodnotami. Co může být označeno vnějšími hodnotiteli jako stav sociálního vyloučení, nemusí být jedincem takto subjektivně vnímáno a prožíváno.

Procesy inkluze či exkluze etnických menšin mohou být analyzovány ve čtyřech základních dimenzích: (1) socio-ekonomické; (2) kulturní; (3) právní a politické a (4) v rovině postojů hostitelské společnosti k imigrantům.

Duchovní svět i chování jedince je bezprostředně ovlivňován jeho osobní zkušeností, kterou nabývá v kontaktu se sociálním okolím. Jedinec se učí v procesu výchovy symbolickému chování, mluvené i psané řeči, gestům, ustáleným vzorcům chování. Přijetí společenských norem a hodnot je podmínkou akceptování jedince ostatními členy společnosti a předpokladem jeho normálního styku s lidmi. Jedinec se učí společenským normám a rolím, ale individuálně je přetváří, interpretuje a realizuje. Přejímá do určité míry hodnotový systém společnosti, ale konfrontuje jej s realitou vlastního života. Na jejím základě vytváří vlastní hodnotový systém, který nemusí být totožný s tím, který sdílí většina.

Milada Horáková

Normy a hodnoty kultury či subkultury, s nimiž se osobnost identifikuje, tvoří integritu jejího duchovního světa. Interiorizované (zvnitřněné) hodnoty, které jsou základem postojů, se mění jen obtížně, pokud vůbec. Žádný člověk nemůže zcela vystoupit z kultury do které se integroval a odhodit ji coby přebytečnou zátěž. Může akceptovat nové kulturní normy a hodnoty, které nejsou v příkrém rozporu s původními, ale hluboce zvnitřnělé struktury tvořící základ jeho osobnosti opustit nemůže.

Nové generace příslušníků etnických menšin koexistující s majoritou mohou uchovávat původní kulturu jen obtížně, i když ze strany majority nemusí být vyvíjen cílený tlak na asimilaci. Menšiny se obvykle sblíží s majoritní kulturou. Proces začleňování kulturních a etnických menšin je postupný. První fází v životě menšiny je akomodace (přizpůsobení), jež je nutná k přežití. Dalším stupněm je adaptace, kdy si menšina uchovává větší část vlastní kultury a přizpůsobuje se jen těm prvkům většinové kultury, bez nichž nemůže ve společnosti úspěšně fungovat. K integraci dochází tehdy, jestliže majoritní a menšinová kultura vytvoří funkční celek, v němž mívá většinová kultura převahu. Je-li původní kultura menšiny soustavně odmítána, zapomenuta nebo splyne s kulturou většinovou, dochází k částečné či úplné asimilaci.*

* Nové teorie rozlišují mezi (1) integrací, kterou je míněno sblížení dvou kultur s dlouhodobou převahou kultury země imigrace; (2) separací, kdy je uchována původní kultura, aniž by se otevřel prostor pro vstup kultury země imigrace; (3) marginalizaci, ztrátou původní kultury s pouze částečným přizpůsobením kultuře země původu; (4) asimilací, nebo absorbcí do kultury přijímající země a opuštění původní kultury. (Blaschke, 1996).

Kultura působí při začleňování menšin především v procesu výchovy a vzdělávání. Klíčová role náleží společně sdílenému jazyku (který je předpokladem dorozumění), ale významnou roli hraje sdílení klíčových hodnot a norem společenského chování. Současně je třeba uchovávat kulturní identitu menšin, rozvíjet jejich jazyk a kulturu. To je zabezpečováno multikulturní výchovou, která usiluje o rozvíjení a vzájemného poznávání příslušníků různých kultur usídlených v určitém geografickém prostoru.

Cílená mediální politika může přispívat k odbourávání přehrad vytvořených vzájemnou neznalostí, a napomáhat k odstraňování předsudků vůči menšinám. Subtilnější stránky majoritní i menšinové kultury se mohou sblížovat prostřednictvím uměleckých aktivit.

Cuong Phan Kien

Vietnamská komunita v České republice od Sametové revoluce

Cuong Phan Kien (člen předsednictva Česko-vietnamské společnosti)

Vietnamská komunita již delší dobu žije a podniká na území České republiky. Od 80. let 20. století zde bylo zaměstnáno mnoho Vietnamců v dělnických profesích. Po pádu komunistického režimu v roce 1989 vypršela platnost socialistických smluv mezi oběma státy a bývalí vietnamští dělníci stáli před otázkou, zda se vrátit zpět do rodné země, či začít podnikat v České republice a usadit se zde se svými rodinami. Někteří se rozhodli pro návrat. Většina se ale rozhodla jít jinou cestou, rozhodla se pro poněkud riskantní a odvážný krok a začala nový život v demokratické zemi. Mnoho Vietnamců chtělo totiž zůstat ve státě, kde, jak se domnívali, mohou žít kvalitní život. Poznali, že jim tato země může poskytnout mnoho šancí a že zde mají možnost založit jak rodiny, tak podniky.

Na začátku si člověk vždy musí vybojovat jídlo a každodenní přežití. Důležité pro nás bylo, jestli naše děti budou muset znovu zažívat takovou situaci jako kdysi my ve Vietnamu. V té chvíli člověk začne váhat, zda se má vrátit zpátky do své rodné země, kde situace není ideální, nebo založit rodinu v zemi cizí a vytvářet pro své blízké budoucnost v lepších podmínkách. Pokud lidé stojí před rozhodnutím, zda musí obětovat život, aby jejich děti, tedy druhá generace, mohla žít lépe a aby děti nemusely zažívat to co oni, pak obětují všechno pro to, aby děti mohly žít pokud možno v dobrém prostředí.

Jak známo, každá země má své zvyklosti a kulturu. Tak jako se říká co Čech, to muzikant, my říkáme co Vietnamec, to obchodník, protože Vietnamci mají jakýsi přirozený smysl pro obchodování. Právě proto si takovou cestu naši lidé zvolili a Česká republika nám umožnila zde podnikat.

Již od počátku 90. let se potýkali Vietnamci v České republice s nelehkými problémy. Neměli peníze na podnikání a nebylo pro ně jednoduché zajistit své životní potřeby. Protože měli v zemi status cizinců, nedostávali žádné příspěvky, žádné sociální dávky, museli na vlastní riziko náročným způsobem vše zvládat sami. Je samozřejmě jednodušší, když člověk všechno má. Pak pohlíží na věc z jiného úhlu, než když nemá co jíst a kde spát. Kromě toho byla pro Vietnamce první generace v České republice velkým problémem jazyková bariéra.

Jejich situaci znesnadňovala skutečnost, že čeští občané žili příliš dlouho za „železnou oponou“ komunismu, nestýkali se s cizinci, neznali jejich kulturu a nebylo pro ně lehké se s tolika cizinci ve své vlasti po politickém převratu sžít a dorozumět se s nimi. Z tohoto důvodu Češi cítili a dodnes cítí jistou opatrnost a snad i nedůvěru

nejen k Vietnamcům, ale i k ostatním cizincům, jejichž země původu není v Evropě. Problém je i na vietnamské straně, neboť Vietnamci neumí příliš dobře česky. Vietnamští lidé pracovali dlouho a usilovně, a neměli tak ani čas ani možnost naučit se český jazyk důkladně.

Za 18 let, které uplynuly od revoluce, již přesto došlo k podstatnému pokroku. Vietnamské děti, zvláště ty, které se v České republice narodily, se již plně integrovaly do společnosti a s integrací pomáhají též svým méně flexibilním rodičům a příbuzným. Češi začali poznávat vietnamskou kulturu, přestali mít takové obavy, mnozí z nich navázali s Vietnamci přátelské i partnerské vztahy.

Před pěti lety jsme začali organizovat svoje kulturní aktivity, protože už jsme shromáždili finanční prostředky na to, abychom mohli uspořádat oslavu našeho Nového roku. Ten se nekoná ve stejné době jako v Evropě, ale zhruba o dva a půl měsíce později, podle lunárního kalendáře. Dále pořádáme spoustu kulturních aktivit pro českou komunitu, aby Češi lépe poznali, jací jsou Vietnamci, nebo lépe řečeno, jaká je vietnamská kultura. V posledních letech proběhla médií řada negativních zpráv o vietnamských podnikatelích, aniž jim byla dána možnost se k tomu vyjádřit. Touto cestou bych tedy chtěl říci, že bychom rádi vedli dialog, a ne monolog. Samozřejmě i dnes se najdou lidé, kteří se na Vietnamce dívají pouze jako na pracovníky, kteří v České republice nacházejí východisko z nelehké ekonomické situace. Nicméně téměř všichni Češi se shodují v tom, že Vietnamci jsou nejméně problémová a nejsnaživější menšina v České republice.

Romani Rose

Cesta k integraci a občanské rovnoprávnosti Romů a Sintů v Německu

Romani Rose (předseda Ústřední rady německých Sintů a Romů)

Spolková republika Německo se během své téměř šedesátileté historie vyvinula k pevné demokracii, v níž se mohou také menšiny jako Sintové a Romové rovnoprávně zasazovat o své požadavky. Od počátků práce pro občanská práva Sintů a Romů na konci sedmdesátých let došlo k řadě pozitivních změn z hlediska uznání a respektování naší menšiny v mnoha společenských a politických oblastech. Bezpochyby však i dnes zažívají příslušníci naší menšiny pravidelně diskriminaci a vyčleňování. Zcela oprávněně konstatovalo v roce 2005 Evropské středisko pro sledování rasismu a xenofobie, že Sintové a Romové jsou v Evropě vůbec nejvíce diskriminovanou skupinou.

Významnou roli pro zrovnoprávnění Sintů a Romů v Německu sehrálo první uznání nacistické genocidy našich lidí na základě mezinárodního práva spolkovým kancléřem Helmutem Schmidtem bezprostředně po založení Ústřední rady německých Sintů a Romů v roce 1982. Stejný zásadní význam měl historický projev tehdejšího spolkového prezidenta Romana Herzoga 16. března 1997 u příležitosti otevření našeho Dokumentačního a kulturního centra německých Sintů a Romů, v němž za přítomnosti více 700 příslušníků naší menšiny znovu zdůraznil zvláštní zodpovědnost Spolkové republiky Německo po holocaustu. Vedle toho bylo historicky významné, když Spolková republika Německo a německý Spolkový sněm uznaly německé Siny a Romy za jednu ze čtyř národnostních menšin v Německu, vedle menšiny dánské, fríské a lužickosrbské. Tak jsme se také my, němečtí Sintové a Romové, dostali pod ochranu rámcové dohody o ochraně národnostních menšin Rady Evropy a oficiálně jsme byli uznáni za občany tohoto státu, kteří jsou tu odnepaměti usazeni. Výrazem tohoto uznání je také finanční podpora pro Ústřední radu německých Sintů a Romů a Dokumentační a kulturní centrum německých Sintů a Romů v Heidelbergu s celkem 25 pracovníky.

Zvláštní a velmi rozsáhlou kapitolu činnosti Ústřední rady německých Sintů a Romů představovalo nejprve odškodnění osob, které přežily holocaust. Po roce 1945 byli příslušníci naší menšiny, kteří přežili holocaust, systematicky vyloučeni z možnosti odškodnění. Způsob odškodňování až do sedmdesátých let utvářely rasistické předsudky a praxe tehdejších úřadů. Mnohokrát byli bývalí příslušníci SS, kteří pracovali na Hlavním úřadu říšské bezpečnosti (Reichssicherheitshauptamt), povoláni úřady zodpovědnými za odškodnění v rámci odškodňovacího procesu k posouzení osudu pronásledovaných Sintů a Romů. Tito úředníci, kteří se účastnili vyhlazovacích akcí, opět našli uplatnění v policejních úřadech nové Spolkové republiky. Ústřední rada mohla v průběhu posledních dvou desetiletí ve více než

3000 případech dát podnět k novým odškodněním v rámci odškodňovacího řízení a postiženým osobám do velké míry zajistit důchod. Byla tu však zapotřebí řada politických jednání a zpracování každého konkrétního případu našimi pracovníky.

Diskriminace a rasismus vůči menšinám, jako jsou Sintové a Romové, ještě i dnes představují velkou výzvu pro společnost a obrovský problém pro postižené osoby, což dokládá reprezentativní anketa Ústřední rady německých Sintů a Romů, v rámci níž bylo na podzim 2006 ve Spolkové republice Německo dotazováno přes 500 Sintů a Romů. Celkem 76 procent dotazovaných uvedlo, že mají ze své práce, ze strany sousedů nebo ze svého společenského okolí konkrétní zkušenosti s diskriminací. Dalších 54 procent již bylo jednou znevýhodněno při hledání bydlení a 44 procent dotazovaných zažilo diskriminaci na základě své menšinové příslušnosti při ucházení se o zaměstnání. Vyčleňování a znevýhodňování musí zažívat již ti nejmladší ve škole: tyto negativní zkušenosti svých dětí, způsobené spolužáky nebo pedagogy, v anketě uvedlo 40 procent Sintů a Romů. A přes 90 procent dotazovaných vyjádřilo své obavy nad rostoucími předsudky, které podněcuje diskriminující zpravodajství v médiích. Současně z odpovědí více než 60 procent příslušníků většinové společnosti v jedné anketě společnosti Emnid jasně vyplývá, že odmítají Sinty a Romy za své sousedy, přestože sami osobně neznají jediného příslušníka této menšiny. Za těchto okolností se nelze divit, že se mnoho Sintů a Romů stahuje do anonymity.

Vzhledem k těmto masivním diskriminacím považují za nutné, aby byla zavedena dodatečná konkrétní opatření vedoucí ke zrovnoprávnění Sintů a Romů v Němec-

ku a v ostatních evropských státech. Nejprve musí být Sintové a Romové uznáni ve svých dnešních vlastech nejenom na základě práva, ale také v politické a společenské praxi jako národnostní menšina a podobně jako jiné národnostní menšiny musí získat ochranu a podporu příslušných vlád. 70 000 německých Sintů a Romů je v Německu odedávna usídlenou národnostní menšinou s vlastní kulturou a řečí. V minulosti vykonávali či dodnes vykonávají ve svých domovských obcích stejná povolání jako většina obyvatelstva, jsou mezi nimi dělníci, zaměstnanci, úředníci, řemeslníci, umělci nebo obchodníci, a zaujímali či zaujímají pevné místo ve společenském životě. S počátkem nacistické nadvlády byli Sintové a Romové vyčleněni a zbaveni svých práv, a tím byl na dlouhou dobu ukončen jejich do té doby samozřejmý život německých občanů. Pokud jsou Sintové a Romové výrazným způsobem stavěni na roveň „kočovníkům“ („kočovným národům“) nebo pokud se srovnávají se situací migrantů, což lze často najít v publikacích a v programech mezinárodních organizací, dochází tak k zpochybnování jejich staleté integrace.

Dále bych se chtěl zmínit o tom, že mezinárodní organizace a národní vlády musí ve svých rozhodnutích a v konkrétní politice vyjádřit daleko důrazněji než doposud, že Sintové a Romové byli v nacisticky okupované Evropě – stejně jako Židé – obětmi holocaustu. Odpovědnost po holocaustu zavazuje všechny demokratické státy k mimořádnému úsilí informovat většiny společnosti o této části společných dějin, jakož i ke zvláštním opatřením k ochraně vlastních menšin Sintů a Romů před vyčleňováním a rasisticky motivovanými útoky.

Při potírání diskriminace by měl být kladen zvláštní důraz na opatření proti mediálnímu zpravodajství podněcujícímu předsudky. Zásadním důvodem nárůstu diskriminace a rasisticky motivovaného násilí proti Sintům a Romům jsou přetrvávající klíše a předsudky vůči této menšině, které se šíří především prostřednictvím médií, hlavně na základě úředních zpráv. Evropská unie musí přijmout opatření pro všechny členské státy k potírání takového diskriminačního zpravodajství, jejichž prostřednictvím dojde zejména ke konkrétnímu zákazu uvádět ve zprávách úřadů a mediálních zprávách u obviněných osob jejich příslušnost k menšině. V této souvislosti je třeba zmínit i internet, který v rostoucí míře využívají neonacisté pro šíření své rasistické propagandy o Sintech a Romech. Na tomto místě mohou pomoci pouze protiopatření v rozsahu přesahujícím hranice státu, na kterých se musí státy dohodnout ve formě mezinárodní směrnice.

Důležitým předpokladem pro zrovnoprávnění Sintů a Romů v Evropě je zajištění lidsky důstojného bydlení příslušníkům této menšiny všude, kde musí žít v podmínkách ghetta bez dostatečného zajištění dodávek vody, elektřiny, kanalizace apod. Přítom zůstává dlouhodobým cílem zrušení ghett. Mimo to by se Sintové

a Romové měli podílet na plánování a realizaci infrastrukturních opatření (včetně vlastní placené práce/zaměstnání) lépe, než tomu bylo doposud. Vedle toho představuje ukončení všech forem diskriminace nebo segregace Sintů a Romů ve školství a jejich konsekventní podpora také pomocí pozitivních opatření zcela zásadní předpoklad pro skutečné zrovnoprávnění Sintů a Romů.

Jako poslední bod bych chtěl zmínit to, že samotné organizace Sintů a Romů se doposud nepodílejí v dostatečné míře na příslušných politických rozhodnutích a nejsou zastoupeny ve společenských institucích. Zástupci této menšiny by proto například měli být povoláni do odpovídajících grémií a do kontrolních orgánů pro veřejnoprávní a soukromá média.

Projektové fórum

V rámci veřejného projektového fóra se prezentovaly tyto organizace a iniciativy, které v rámci občanské společnosti aktivně působí v oblasti česko-německých vztahů a jejichž činnost souvisí s tématy konference:

Brücke/Most-Stiftung
Reinhold-Becker-Straße 5
D-01277 Dresden
Tel: +49 (0)351 433 140
info@bruecke-most-
stiftung.de
www.bruecke-most-
stiftung.de

Nadace Brücke / Most – společně stavět mosty!

Cílem, který si nadace Brücke / Most stanovila, je podporovat a napomáhat dorozumění a spolupráci mezi Českou republikou a Německem. Prostřednictvím svých akcí chce Nadace nabízet otevřené fórum každému, kdo bez předsudků a výhrad vyhledává mezikulturní setkání mezi Čechy a Němci. Nezávislá Nadace se operativně angažuje ve čtyřech pracovních skupinách. V oblasti Vzdělávání & setkávání udržuje v Drážďanech studijní centrum, tj. Centrum Brücke / Most. Zde se konají mezinárodní školení a semináře určené různým cílovým skupinám. V oblasti Kultura se konají mimo jiné každoročně „Dny česko-německé kultury“. V oblasti Komunikace & propojení poskytuje Nadace informační nabídky přes internetové portály a rozmanité diskusní e-fóra. V oblasti Věda vznikly již dvě výstavy: „Kde domov můj... Wo ist meine Heimat“ na téma česko-německých dějin v 19. a 20. století a výstava „Blízký, daleký domov“ na téma 2. světové války a odsunu.

Občanské sdružení
Antikomplex
Vozová 1570/4
CZ-120 00 Praha 2
Tel.: +420 221 979 212
info@antikomplex.cz
www.antikomplex.cz

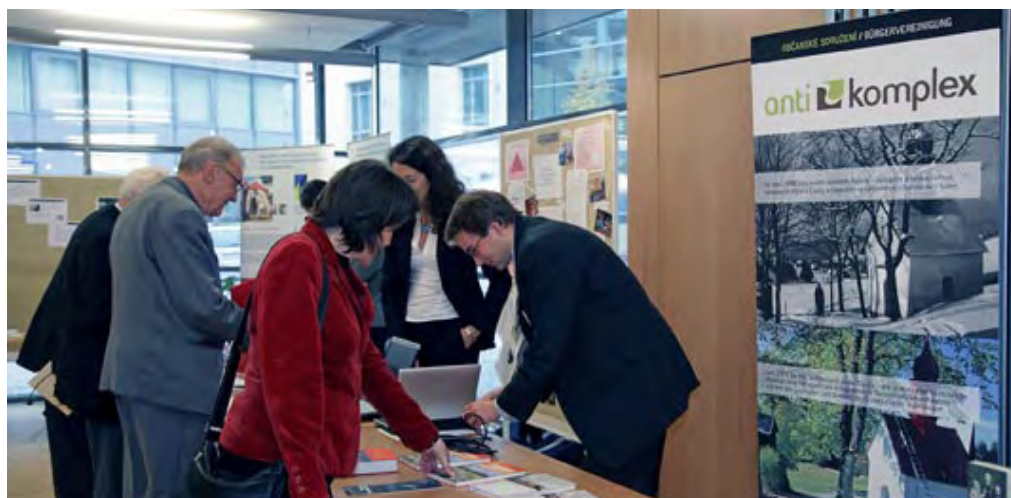
Občanské sdružení Antikomplex

Občanské sdružení Antikomplex oslaví v roce 2008 desáté narozeniny. Vzniklo v roce 1998, kdy se dala dohromady skupina studentů pražských vysokých škol. Hlavním tématem od počátku byla česká reflexe německé minulosti českých zemí.

V projektu Zmizelé Sudety zpřítomňujeme minulost prostřednictvím dvojic fotografií, které zachycují stejné místo dnes a před vyhnáním Němců. Snažíme se tak

zviditelnit otázky, které nás přirozeně napadají při objevování stop po dřívějších obyvatelích v krajině.

Putovní výstava Zmizelé Sudety cestuje už pátým rokem, kniha k projektu dospěla k pátému vydání.

V rámci projektu Obtížné dědictví jsme sbírali příběhy lidí, které ukazují, jak mimořádně pestrý je dodnes původ dosídlených obyvatel Sudet.

Dále jsme se skupinou expertů zpracovali typologii poválečných krajinných proměn v pohraničí. V rámci projektu vyšly dvě knihy: Sudetské osudy a Proměny sudetské krajiny. Vedle mnoha dalších aktuálních projektů také plánujeme projekty budoucí. Jedním z hlavních by měla být digitalizace nejruznějších pramenů k německé historii v Čechách, čímž bychom chtěli svým dílem přispět k uchování německého kulturního dědictví českých zemí.

Collegium Bohemicum
o.p.s.
Brněnská 2
CZ-40096 Ústí nad Labem
Tel.: +420 475 282 640
Fax: +420 475 282 646
info@collegium
bohemicum.cz
www.collegium
bohemicum.cz

Collegium Bohemicum

Collegium Bohemicum, o.p.s. v Ústí nad Labem je obecně prospěšná společnost zabývající se dějinami soužití Čechů a Němců v českých zemích, podporující vědecké bádání na tomto poli a posilující zájem české veřejnosti o toto téma. Přípravou rozmanitých kulturních akcí a umožněním osobních setkávání chce Collegium Bohemicum přispívat k utváření česko-německých vztahů a pohledu na Německo v České republice. Collegium Bohemicum, o.p.s. nabízí spolupráci podobně zaměřeným iniciativám v České republice a institucím z Německa a Rakouska.

Collegium Bohemicum, o.p.s. vychází z iniciativy několika renomovaných institucí v Ústí nad Labem: městského muzea a archivu, Institutu slovansko-germánských studií Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a Společnosti pro dějiny Němců Čechách, které se již dlouho zabývají bohatou a pohnutou historií města Ústí nad Labem a regionu severních Čech. Úkolem Collegia Bohemica je podrobně zkoumat složité a mnohoznačné dějiny česko-německých vztahů jako celku a zprostředkovávat je veřejnosti různými způsoby: výstavami, publikacemi, přednáškami, konferencemi a doprovodnými programy.

Deutsch-Tschechisches
Forum der Frauen e.V.
c/o Ingrid Lottenburger
Vorsitzende
Im Heidewinkel 26a
D-13626 Berlin
Tel./Fax: +49 (0)30
3182726
Ingrid.lottenburger@
t-online.de

Česko-německé fórum žen

Před deseti lety, v roce 1997, byla podepsána Česko-německá deklarace o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji. Bylo to rok poté, co ženy tří generací na základě závěrů Helsinského občanského shromáždění (Helsinki Citizens' Assembly), ustaveného v Praze roku 1991, založily Fórum žen. Cílem fóra je podporovat a posilovat vztahy mezi občany České republiky a Spolkové republiky Německo.

Byl schválen velmi rozsáhlý program. Většina setkání se uskutečnila v liberecké Knihovně smíření. Všechny rozhovory a diskuse byly zdokumentovány ve více jazycích a jsou dostupné na webových stránkách www.forumlingua.eu.

V současné době pracujeme na dvou důležitých aktivitách:

- Na podzim roku 2003 jsme se dohodli na konferenci „Útěk, vyhlazení, vyhánění v euroregionu Neisse-Nisa-Nysa“, že s lidmi z tohoto regionu provedeme rozhovory o jejich životě v letech 1938–1948 a tyto pak vydáme v knize určené především školám. Nadace „Připomínka, odpovědnost a budoucnost“ umožnila svou finanční podporou rozhovory uskutečnit. Doufáme, že v průběhu roku 2008 budeme moci tyto zajímavé rozhovory představit veřejnosti.
- Znalost více jazyků je zejména u občanů z příhraničních oblastí nejdůležitějším předpokladem mírumilovného soužití. V tomto smyslu jsme se v roce 2006 intenzivně zabývaly možností vícejazyčné výchovy v raném dětství. Nyní se angažujeme ve prospěch zavedení více jazyků ve školách v euroregionu Neisse-Nisa-Nysa. Začátek je již za námi: s podporou města Liberec budujeme centrum „FORUM LINGUA“, jehož cílem je podpora vícejazyčnosti s důrazem na jazyky sousedních zemí. Za finanční účasti EU jsme prostřednictvím brožury zveřejnili „Vícejazyčné nabídky v českých mateřských školách“.

Máme radost z jakékoli podpory naší práce.

Česko-německé fórum mládeže

Česko-německé fórum mládeže je skupina 40 mladých lidí z Německa a z České republiky, jejichž společným cílem je zlepšení česko-německých vztahů a prohloubení spolupráce mezi oběma zeměmi. Díky rozmanitosti nápadů a opoře v politické a společenské základně je toto grémium schopno dávat společnosti nové podněty.

Těžiště jeho činnosti leží ve dvouleté projektové práci pracovních skupin, zabývajících se česko-německými tématy. Kromě toho je středem zájmu vyrovnávání se s aktuálními problémy česko-německého sousedství a vypracování konkrétních návrhů na jejich řešení.

Mluvící fóra jsou členy rady Česko-německého diskusního fóra. Tímto způsobem mají možnost účastnit se oficiálního dialogu.

hca-deutschesektion.de

Česko-německé fórum žen
Věra Vohlídalová
Předsedkyně
Bendlova 1130/15
CZ-46001 Liberec 1
Tel./Fax.:
00420 (0)485105222
Cn-zeny@volny.cz

Lenka Dušková (česká koordinátorka)
ceskakoordinator@centrum.cz
www.forummladeze.ahoj.info
Janina Trapp (německá koordinátorka)
Janina.Trapp@gmx.net
www.jugendforum.ahoj.info

Fórum mládeže bylo založeno v roce 2001 jako projekt Koordinační rady Česko-německého diskusního fóra s cílem podpořit dialog mezi českou a německou mládeží a umožnit zapojení mladé generace do oficiálního česko-německého dialogu.

Evropské centrum vzdělávání a setkávání mládeže

S Výmarem se spojuje klasika i moderna, kosmopolitismus i nacionalismus, demokracie i diktatura. Na žádném jiném místě v Evropě snad nelze mnohoznačnost lidských dějin ukázat a prožít tak jako ve Výmaru, málo míst vyzývá k diskusím jako právě toto město uprostřed Německa. Jedinečné místo k poučení se.

Tyto výzvy a s nimi spojené problémové okruhy tvoří těžiště naší pedagogické práce.

Evropské centrum vzdělávání a setkávání mládeže ve Výmaru není pouze místem setkávání se s historickým dědictvím Výmaru, ale i místem, kde se mladí lidé z celé Evropy zabývají aktuálními společenskými problémy a historickými vztahy.

Naše Centrum chce motivovat děti, mládež a dospělé v mladém věku k tomu, aby vzali svůj život a utváření společnosti do vlastních rukou a mohli se tak stát sebevědomými, svéprávnými a angažovanými občany.

Otázky rozvoje demokracie a otázky spojené s ohrožením demokracie tvoří jádro naší vzdělávací práce.

Jako Evropské centrum vzdělávání a setkávání mládeže organizujeme – v souladu se svým obsahovým zaměřením – mezinárodní setkání mladých lidí z celé Evropy a zabýváme se evropskou a mezinárodní dimenzí rozvoje a ohrožení demokracie.

Kromě toho také nabízíme různým zájmovým skupinám akce, jejichž obsahem jsou všeobecná témata a otázky týkající se Evropské unie.

„Z cizinců se stanou přátelé“ – akce tolerance a pohostinnosti v Erfurtu

Projekt „Z cizinců se stanou přátelé“ byl uveden v život v prosinci roku 2002 v durynském Erfurtu. Je to společný projekt univerzity, odborné vysoké školy, správy města Erfurtu a Durynského institutu pro další akademické vzdělávání.

V rámci projektu „Z cizinců se stanou přátelé“ zprostředkujeme zahraničním studentům, mimo jiné také z České republiky a ze Slovenska, patrony z Erfurtu. V roli patronů se angažují občané všech věkových skupin a sociálních vrstev: rodiny

Europäische
Jugendbildungs- und
Jugendbegegnungsstätte
Weimar
Jenaer Str. 2/4
D-99425 Weimar
Tel.: +49 (0)3643 827 101
Fax: +49 (0)3643 827 111
kontakt@ejbweimar.de
www.ejbweimar.de

Vedoucí projektu:
Petra Eweleit
c/o Fachhochschule Erfurt
Altonaer Str. 25
D-99085 Erfurt
Tel.: +49 (0)361 6700 487
Fax: +49 (0)361 6700 697
eweleit@fh-erfurt.de

i jednotlivci, pracující i nezaměstnaní, důchodci i mladí lidé, stejně jako členové různých politických stran a spolků.

Během každého semestru se koná večírek na přivítanou, kde mají zahraniční studenti možnost seznámit se se svými patrony. Vrcholnou událostí je pro všechny účastníky společný výlet, který se koná jednou za semestr. Jeho cílem je vzájemné poznání všech účastníků a prohloubení vztahů mezi zahraničními studenty a jejich patrony. Dále se již patroni a studenti stýkají dle svých potřeb a zájmů. Pravidelným místem setkávání je mezinárodní stůl stalých hostů.

V květnu 2006 a 2007 bylo projektu „Z cizinců se stanou přátelé“ v rámci soutěže „Aktivně za demokracii a toleranci“ uděleno čestné ocenění za myšlenkově bohaté a přínosné občanské angažmá.

Koordináční centrum česko-německých výměn mládeže Tandem

Tandem se svými kancelářemi v Německu (Regensburg) a v Česku (Plzeň) je poradenské centrum pro otázky související s česko-německými výměnami.

Tandem podporuje na německé straně mimoškolní setkávání mládeže mezi německými a českými nositeli z prostředků spolkového plánu pro děti a mládež.

Nabídky Tandemu nejsou určeny pouze mládeži a mladým lidem, ale také učitelům a učitelkám, odborným pracovníkům s mládeží a institucím, které mají zájem o navázání kontaktu se sousední zemí.

Vedle informačních brožur k různým tématům, od vlastivědy po finanční podporu, nabízíme také videokazety, dokumentační materiály a samozřejmě již legendár-

Koordinierungszentrum
Deutsch-Tschechischer
Jugendaustausch –
Tandem
Maximilianstraße 7
D-93049 Regensburg
Tel.: +49 (0)941 58557 0
Fax: +49 (0) 58557 22
tandem@tandem-org.de
www.tandem-org.de

ní konverzační příručku „Do kapsy“. Nadto poskytujeme osobní a individuální pomoc v otázkách týkajících se česko-německých projektů, a to jak ve školní tak i mimoškolní oblasti.

Programy setkávání, které pořádáme a financujeme, sahají od předškolního věku (program „Od malička – Von klein auf“) přes program hospitací „Učit se navzájem – Voneinander Lernen“, podporu dobrovolných odborných praxí nebo různých forem dobrovolných aktivit, až po semináře a další vzdělávání pro různé cílové a věkové skupiny.

Multikulturální Centrum Praha

Multikulturální centrum Praha je občanské sdružení, které zajímají otázky spojené se soužitím lidí z různých kultur v České republice a v jiných částech světa.

Od svého založení v roce 1999 neustále rozšiřujeme svou nabídku vzdělávacích, kulturních a informačních aktivit.

Multikulturální centrum
Praha
Vodičkova 36 (Palác
Lucerna)
CZ-116 02 Praha 1
Tel./Fax:
+420 296 325 345
infocentrum@centrum.cz
www.mkc.cz
www.migraceonline.cz
www.rozmanitost.cz
www.plotki.news/wie
www.migraceonline.
cz/blogs

Pro děti, studenty, učitele, knihovníky, ale i širokou veřejnost připravujeme workshopy, kurzy, mezinárodní semináře, diskuse, filmové a literární večery. Pro zájemce o multikulturální témata je otevřena velmi dobře vybavená veřejná knihovna. Máme také vlastní internetové stránky o migraci a multikulturálním knihovnictví.

Cílem projektu Migrace online je podpořit dialog týkající se migrace a umožnit mezinárodní porovnání. Výsledky značného počtu vědeckých zkoumání ukázaly, že mezi zeměmi střední a východní Evropy dochází k mnoha různým formám migračních pohybů. Jaké politické předpoklady byly vytvořeny, aby se migranti rozhodli přijet, pracovat, zůstat dlouhodobě nebo se vrátit domů?

Internetová stránka poskytuje jak vlastní, tak i cizí vypracované analýzy, kromě toho jsou k dispozici rozhovory, výzkumné zprávy a jiné informace dokumentující regionálně významné migrační procesy. V rámci projektu Migrace online připravilo Multikulturální centrum několik kulturních aktivit, například výstavu „Práce je jinde“ nebo blogový projekt „Out of Višegrad“.

Pražský literární dům autorů německého jazyka

Kulturní dění Prahy a českých zemí bylo dlouhou dobu ovlivňováno spolužitím Čechů, Němců a Židů. Z iniciativy bývalého velvyslance, pana Františka Černého, poslední pražské německy píšící spisovatelky, paní Lenky Reinerové, a germanisty profesora Kurta Krolopa byl založen nadační fond Pražský literární dům autorů německého jazyka. Jeho cílem je poukázat na tuto dlouhou a bohatou kulturní tradici a znovu ji v českých zemích oživit. Přitom se nejedná jenom o připomenutí autorů jako Rilke, Werfel, Kisch, Leppin, Torbert aj., ale rovněž o podporování současné literatury v německém jazyce v Praze.

Pražský literární dům autorů německého jazyka
Dr. Lucie Černohousová,
manažerka projektu
Na Poříčí 12
CZ-11000 Praha 1
Tel.: + 420 222 233 535
Fax: + 420 222 233 530
info@prager-literaturhaus.com
www.prager-literaturhaus.com

Díky velkorosé podpoře nadace Roberta Bosche a nadace Brücke/Most se stal už dnes Pražský literární dům autorů německého jazyka významnou platformou pro pravidelné akce, rozhovory a návštěvy mezinárodních autorů.

Slovo 21

Občanské sdružení SLOVO 21 je nevládní organizace, která byla založena v roce 1999 v Praze a v současné době realizuje především romské projekty a projekty týkající se integrace cizinců žijících v České republice. Základními cíly sdružení je zejména boj proti rasismu a xenofobii, ochrana lidských práv a rozvíjení dodržování lidských práv, budování tolerance vůči minoritám, podpora vzdělávání Romů, integrace cizinců žijících v České republice, vytváření multikulturální společnosti a mediální podpora minorit v České republice. SLOVO 21 v současnosti realizuje celou řadu projektů. Mezi nejvýznamnější patří: Světový romský festival KHAMORO, projekt EQUAL - Podpora Romů v Praze v oblasti vzdělávání a zaměstnávání,

Slovo 21
Francouzská 2
CZ-120 00 Praha 2
Tel.: +420 - 222 518 554
Tel/Fax: +420-222 520 037
slovo21@centrum.cz
www.slovo21.cz

projekt „Rodina odvedle“ zaměřený na zvýšení úrovně integrace cizinců dlouhodobě žijících v ČR.

SLOVO 21 je organizace otevřená novým myšlenkám a iniciativám, která spolupracuje se státními a nevládními neziskovými organizacemi a institucemi z České republiky i zahraničí.

Springboard to learning

Sdružení „Springboard to learning“ (Odrazový můstek ke vzdělání) prostředkuje školám z oblasti Erfurtu, které o projekt projeví zájem, občany cizího původu jako učitele. Učitelé z nejrůznějších zemí světa obohacují vyučování a umožňují žákům poznávat jiné kultury. Vzniká tím možnost přímého dialogu s lidmi z cizích zemí, lidí jiné kultury či náboženství. V popředí přitom jsou konkrétní učební materiály, které si lze prohlédnout, kterých se lze dotknout, které lze ochutnat, obléknout, cítit nebo slyšet.

Naším hlavním cílem je, aby se lidé poznali a pochopili různorodost jako výzvu a zisk. Zprostředkováváme přímé setkávání lidí různých kultur, kteří mají zájem získávat nové zkušenosti vzájemnou výměnou. Cílem projektů napomáhajících integraci je povzbuzení a podpora akceptance, tolerance a otevřenosti.

Štafetový běh slouží dobročinnému účelu: V letech 2001, 2002, 2004 a 2007 se konala akce „Erfurt běží – za větší pochopení mezi kulturami“. Za každý běh okolo erfurtské katedrály darují firmy nebo jednotlivci 2,50 EUR. Shromážděné prostředky slouží k financování interkulturního vyučování, které „Springboard to learning“ poskytuje. Ve skupinách o pěti běžcích se setkávají lidé různého věku,

Springboard to Learning
e. V.
c/o Universität Erfurt
Elisabeth Geffers-Strübel
(Předseda)
Nordhäuser Straße 63
D-99089 Erfurt
Tel.: +49 (0)361 737 16 20
Fax: +49 (0)361 737 16 24
springboard@uni-erfurt.de
[www.uni-erfurt.de/
springboard](http://www.uni-erfurt.de/springboard)

povolání, sociálního zázemí a zájmů, které takto sjednocujeme. Cílem je, aby se Erfurt prostřednictvím tohoto běhu a této angažovanosti stal více tolerantním a kosmopolitním.

Stipendijní program START

Durynští žáci cizího původu mají každý rok možnost ucházet se o stipendium programu START dobročinné nadace Hertie a jejích partnerů, které je určeno nadaným a angažovaným žákům z imigrantských rodin. Ve školním roce 2006/2007 bylo žákům a žákyním osmé až jedenácté třídy přiznáno jedenáct stipendií.

V zásadě je možné ucházet se o stipendium nezávisle na národnosti, statusu povolení k pobytu a druhu navštěvované školy. Směrodatné jsou školní výsledky, osobnostní předpoklady a společenská angažovanost.

Stipendisté dostávají měsíčně 100 EUR a přenosný počítač s připojením k internetu. Podpora v ideové oblasti spočívá v poradenských nabídkách, týkajících se studia a životních plánů, dále pak ve vzdělávacích seminářích a exkurzích do soukromých firem a institucí veřejné správy, jakož i v pomoci při zprostředkování stáží.

V rámci programu START je momentálně podporováno kolem 500 chlapců a dívek ze 65 zemí. Projektu se účastní zhruba 90 partnerů ve 14 spolkových zemích: nadace, ministerstva kultury, obce, kluby a jednotlivci.

Projekt START chce imigrantům pomoci rozvíjet vlastní kariéru – jako motivaci k integraci, jako „investici do osobnosti“ a jako příspěvek k toleranci mezi mladými lidmi.

Start-Stiftung – ein Projekt der Gemeinnützigen Hertie-Stiftung – gemeinnützige GmbH
An der Hauptwache 11
D-60313 Frankfurt
Tel.: +49 (0)69 260 126 91 00
Fax: +49 (0)69 260 126 99 99
info@start-stiftung.de
www.start-stiftung.de

Stručné životopisné údaje k referujícím v panelu I

Ing. Pavel Bratinka se narodil v roce 1946 v Bratislavě a studoval na Fakultě technické a jaderné fyziky v Praze. Odmítnutí vstoupit do SSM znamenalo konec jeho vědecké kariéry. V r. 1989 se Pavel Bratinka stal místopředsedou zahraniční komise Občanského fóra a byl také jedním ze zakladatelů ODA. V r. 1990 byl zvolen do parlamentu, kde byl místopředsedou Zahraničního výboru. V r. 1993 následovalo jmenování náměstkem ministra zahraničí. Po svém znovuzvolení v r. 1996 zastával funkci ministra bez portfeje s odpovědností mj. za bezpečnost, výzkum, vývoj a národnostní menšiny. V r. 1997 podal Pavel Bratinka jako ministr demisi, rok poté se vzdal další kandidatury a odešel z politiky. Na konci r. 1998 spoluzakládal Evropskou a českou poradenskou společnost Eurooffice Praha-Brusel a.s. a pracuje v tomto oboru dosud.

Klaus Brill se narodil v roce 1949 v Alsweileru v Sársku, pracoval jako reportér tiskové agentury Reuters ve Frankfurtu a od r. 1983 je členem redakce deníku Süddeutsche Zeitung. Pro tento deník působil jako dopisovatel ve Frankfurtu, Hamburku, Římě a Washingtonu a poté na 4 roky převzal v Mnichově vedení redakce reportáží. Od r. 2005 žije v Praze a poskytuje zpravodajství z České republiky a dalších zemí střední a východní Evropy.

Robert Ide (*1975) je vedoucím sportovní redakce deníku Tagesspiegel. Narodil se v saském Marienbergu a vyrůstal v berlínské čtvrti Pankow. Letos na jaře vyšla v nakladatelství Luchterhand Literaturverlag jeho kniha *Geteilte Träume – Meine Eltern, die Wende und ich* (Rozdělené sny – mí rodiče, převrat a já) (www.geteilte-traeume.de).

PhDr. Tomáš Lebeda, PhD. (*1976) vystudoval bakalářský obor základy humanitní vzdělanosti v Ústí nad Labem a následně politologii v Praze, z níž v roce 2005 obhájil doktorát. Od roku 2001 působí jako vědecký pracovník Sociologického ústavu AV ČR v oddělení hodnotové orientace ve společnosti. Specializuje se přitom na analýzu volebního chování a hodnotových orientací ve společnosti v souvislosti s politikou. Dále se soustředí na volby a volební systémy a jejich vliv na konstituování stranických systémů. Tomáš Lebeda přednáší na Univerzitě Karlově v Praze kurzy Volební studia, Komparativní politologie a Britský parlamentarismus.

Dr. phil. Stefan Wolle, narozen 1950, vystudoval historii na Humboldtově univerzitě v Berlíně, poté se stal členem Akademie věd NDR. V letech 1989/90 se účastnil zrušení Ministerstva státní bezpečnosti (Stasi) a od r. 2001 pracuje ve Sdružení pro výzkum státu SED (Forschungsverbund SED-Staat) na Svobodné univerzitě

v Berlíně. Stefan Wolle je autorem mnoha knih z oboru soudobých dějin, mj. „Ich liebe Euch doch alle!“ Befehle und Lageberichte des MfS („Vždyt’ vás mám přece všechny rád!“ Rozkazy a situační zprávy Ministerstva státní bezpečnosti) (1990); Untergang auf Raten. Unbekannte Kapitel der DDR-Geschichte (Zánik po etapách. Neznámá kapitola z dějin NDR) (1993); Die heile Welt der Diktatur. Herrschaft und Alltag in der DDR (Nevinný svět diktatury. Vládnutí a každodennost v NDR) (1998); Roter Stern über Deutschland. Sowjetische Truppen in der DDR (Rudá hvězda nad Německem. Sovětské jednotky v NDR) (2001); 17. Juni 1953 (17. červen 1953) (2003), Damals in der DDR (Tenkrát v NDR) (2004); Aufbruch in die Stagnation. Die DDR in den sechziger Jahren (Vzhůru ke stagnaci. NDR v 60. letech) (2005); DDR (Fischer kompakt) (2005); 9. Mai 1945 - Der erste Tag des Friedens (9. květen 1945 – první den míru) (2005); Operation Fernsehen. Die Stasi und die Medien in Ost und West (Operace Televize. Stasi a média na Východě a Západě) (2007).

Stručné životopisné údaje k referujícím v panelu II

Bekir Alboğa, M. A., se narodil v roce 1963 v tureckém Do anhisar-Konya, zde absolvoval islámskou střední školu a získal vzdělání jako imám a kazatel. Od r. 1980 žije v Německu, kde studoval islamistiku a arabistiku, publicistiku a komunikační studia, osmanistiku a altajistiku na Univerzitě v Göttingenu. Od r. 1995 až do dubna 2004 byl zástupcem imáma největší mešitní komunity v Mannheimu a vedoucí islámských studií Institutu pro německo-turecké integrační studia a mezináboženskou práci v Mannheimu (Institut für deutsch-türkische Integrationsstudien und interreligiöse Arbeit e.V.). Od dubna 2004 je jako islamolog zaměstnán v Turecko-islámské unii Ústavu pro náboženství (Türkisch-Islamische Union der Anstalt für Religion (DITIB)), největší organizaci sdružující muslimy v Německu. V letech 2000 až 2004 byl též muslimským předsedou Křesťansko-islámské společnosti v Mannheimu (Christlich-Islamische Gesellschaft Mannheim e. V.). Je členem Integračního výboru města Mannheimu a v letech 2000 až 2007 byl předsedou Migrační rady. Od r. 2006 je členem Integračního summitu (Integrationsgipfel) a Německé islámské konference (Deutsche Islamkonferenz) německé spolkové vlády, zároveň působí i jako mluvčí Koordinační rady muslimů v Německu (Koordinationsrat der Muslime in Deutschland), nejvyššího grémia hlavních muslimských svazů v Německu.

Christine Baur se narodila v roce 1960 v Sigmaringenu, vystudovala na Svobodné univerzitě v Berlíně pedagogiku a absolvovala studium jako diplomovaná pedagožka. Od r. 1988 pracuje jako sociální pracovnice na škole Eberhard-Klein-Schule Berlin, od r. 2006 také učí na vyšší odborné škole Alice-Salomon-Fachhochschule Berlin. Christine Baur je také předsedkyní spolku Jugendrechtshaus Kreuzberg. Profesionálně se zaměřuje na interkulturní sociální práci ve škole, řízení rozvoje kvality škol, projektový management a rozvoj spolupráce s mimoškolními partnery. Ve svých vědeckých pracích se zabývá především otázkami etnické segregace v městských částech a školách, jakož i šancemi na vzdělání u dětí přistěhovaleckého původu.

Ing. Karel Holomek (*1937) vystudoval strojírenství na Vojenské technické akademii v Brně. V letech 1968 až 1990 byl z politických důvodů pronásledován a v r. 1981 uvězněn za podvracení republiky. Od r. 1990 do r. 1993 byl členem Národní rady, v r. 1991 založil Muzeum romské kultury v Brně a nevládní organizaci Společenství Romů na Moravě. Od r. 1993 do r. 1997 zaměstnával jako podnikatel ve stavebnictví ve své firmě výhradně nezaměstnané Romy. V letech 1997-2000 byl Karel Holomek členem Rady vlády ČR pro lidská práva, od r. 2000 do r. 2004 místopředsedou Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity. Od r. 1999 také

působí jako šéfredaktor čtrnáctideníku *Romano Hangos* (Romský hlas) a v letech 1997-2000 byl členem Koordinační rady Česko-německého diskusního fóra. V současnosti je Karel Holomek členem správní rady organizace *European Roma Rights Centre* v Budapešti a působí ve stejné funkci i u bruselské Evropské romské informační kanceláře (*European Roma Information Office*).

Mgr. Milada Horáková absolvovala v roce 1970 studium sociologie kultury na Fakultě sociálních věd a publicistiky Univerzity Karlovy v Praze. Specializuje se na sociologický výzkum a dokumentaci masmédií, sociologii rozvoje lidských zdrojů, personální management, nezaměstnanost a nelegální zaměstnávání cizinců. Dále se zabývá otázkami stárnutí společnosti, bezdomovectví, pracovní migrace a integrace cizinců a politikou menšin v České republice. Pracuje jako výzkumná pracovníce ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí v Praze. V současné době se zabývá problematikou pracovních migrací cizinců a integrací rodin přistěhovalců. Je autorkou řady publikací a vydavatelkou výroční zprávy »Vývoj pracovních migrací v České republice« a půlročního bulletinu »Mezinárodní pracovní migrace v České republice«.

Cuong Phan Kien se narodil v roce 1979 v Hanoji ve Vietnamu a přijel v roce 1993 do České republiky za svým otcem, který v Československu studoval. Od té doby žije v České republice, kde nyní studuje práva a zároveň pracuje jako právní asistent v advokátní kanceláři Marka Sedláka. Působí také jako obchodní zástupce akciové společnosti *Quatro finance*, je členem předsednictva Česko-vietnamského svazu a členem Klubu Hanoj.

Romani Rose, narozen 1946 v Heidelbergu, nejdříve pracoval jako obchodník a angažoval se jako aktivista v záležitostech Sintů a Romů. V roce 1982 spoluzakládal Ústřední radu německých Sintů a Romů a je dodnes jejím předsedou. V roce 1991 také převzal vedení Dokumentačního a kulturního centra německých Sintů a Romů založeného téhož roku v Heidelbergu. Romani Rose je mj. členem Mezinárodního osvětivského výboru a spolu se zástupci ostatních národnostních menšin v Německu je také členem Rady menšin a spolkové rady německého Antidiskriminačního úřadu.

Dr. Jaroslav Šonka studoval v Praze biologii a v Hamburku biologii, filozofii a bohemistiku. Během své vědecké činnosti se zabýval obecnou botanikou, ekologií, teorií poznání přírodních věd a výzkumem rakoviny. Od r. 1990 pracuje jako novinář pro stanici *Deutsche Welle* a v letech 1998–2006 pro českou redakci *BBC*. Jeho příspěvky vycházejí v českém a německém tisku, rozhlase i v televizi. Jaroslav Šonka je zároveň vedoucím studií na Evropské akademii v Berlíně, kde působí v

oblasti Evropská integrace, média a posttotalitní transformace ve střední a východní Evropě. Na Univerzitě Karlově v Praze externě přednáší na Katedře mediálních studií předmět Etika, politika, média.

Impressum / Impresum

© September 2008 / září 2008

Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik e. V.

Rauchstraße 17/18

10787 Berlin

Tel.: +49 (0)30 25 42 31-0

Fax: +49 (0)30 25 42 31-16

Fotos / Fotografie

Frank Sommariva, Erfurt (S. / s. 8, 11, 13, 14, 15, 19

(klein / malé), 21, 25, 28, 30, 31, 35, 39, 41, 43, 46, 47, 49,
51, 54, 62, 64, 66, 70, 73, 75, 76, 77, 80, 81, 88, 89, 92, 95,
97, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 109, 116)

Ondřej Staněk, Praha <[http:// www.ondrej-stanek.cz/
galerie](http://www.ondrej-stanek.cz/galerie)> (Umschlags. 1/ obval, s.1, S. / s. 17, 19

(groß / velké), 20, 23, 24, 27, 33, 34, 37, 38, 45, 48, 53, 55,
58, 59, 60, 61, 63, 69, 79, 83, 85, 91, 98, 105, 107, 108,
110, 113, 114, 115, 117, 118, 120, 123, 124)

Satz und Umbruch / Grafická úprava

Tilmann Chladek

